

Szakál Anna

„Ismerem-e Tiboldit?

Már ki ne ismerné itt Székelyországban a mi jó öreg bátyánkat, a mi kedves mesemondónkat!”¹ –

A kiváló tanító, a híres alkalmi költő
és a szorgalmas gyűjtő Tiboldi István

Dolgozatomban a rendelkezésre álló források alapján azt szeretném megvizsgálni, hogy mennyi tárható föl annak a Tiboldi Istvánnak az életéből, akit – annak ellenére, hogy sem a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatában nem töltött be centrális szerepet, sem a hely, ahol élt és tanított, nem számított központinak, mégis – úgy tűnik, szinte mindenki ismert a Székelyföldön.

A következőkben azokon a szerepeken keresztül kívánom őt bemutatni, amelyeket a korabeli társadalomban betöltött. Mivel ezek soha nem különültek el élesen, hanem egymás mellett létezve erősítették egymást, a jelen elemzésben is megkísérlem éreztetni a szerepek közötti átjárhatóságot. Először azt a szerepét fogom tárgyalni, amely alapvetően meghatározta, amely a választott hivatása volt: a tanítás. Ehhez a továbbiakban újabb rétegeként teszem hozzá az alkalmi költő, valamint a gyűjtő Tiboldi-képet, illetve próbálom bemutatni, hogy hogyan telhettek a mindennapjai.

Tiboldi Istvánról – mint általában az unitárius lelkészekről és tanítókról – kevés forrás áll rendelkezésünkre. Iskolamesterként való megközelítéséhez elsősorban *Az unitárius püspök iratai*² elnevezésű korpuszt használtam fel, amelyben azonban mint kiváló tanító viszonylag kevés dokumentum maradt fenn róla (mindenképpen sokkal kevesebb, mint ha problémás belső ember

Szakál Anna (1982) – folklorista, PhD, posztdoktori ösztöndíjas, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztika Kutatócsoport, Budapest, pribislav@gmail.com.

A szerzőt a tanulmány elkészítésének munkájában ÚNKP (2017/2018) és MTA Prémium Posztdoktori (2018–2020) ösztöndíj segítette.

¹ Szabó Sámuel idézte fel saját szavait a Székely Közlöny hasábjain leírt történetben. L. -ó [Szabó Sámuel]: *Bolond Bandi története*. Székely Közlöny II(1868). 20. 161. (Érdemes nem megfeledkezni arról a tényről, hogy Szabó Sámuel tanárként maga is népköltészeti gyűjtést végzett diákjaival. L. Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői korének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Bp.–Marosvásárhely 2009.)

² Az unitárius püspök iratai [a továbbiakban: UP Iratok, lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtő-levéltára (a továbbiakban: MUEKvGyLt.)] elnevezésű korpusz a mindenkori püspökhöz beérkezett leveleket, jelentéseket, összeírásokat, kérvényeket tartalmazza. Ez többnyire azt jelenti, hogy egy-egy problémásabb személy esetében hosszas levelezések (a falu panaszlevelei, az esperes helyzetet tisztázni igyekvő levelei, kivizsgálás esetén más lelkészek jelentései, a bevádolt lelkész, tanító (panasz)levelei, stb.) maradhettek fenn vele kapcsolatosan ezen az iratanyagon belül. A problémátlan belső emberekről viszont sok esetben semmilyen anyag nincs. A korpusz évről-évre rendezett, hozzá semmilyen mutató, kutatási segédlet nincs. Az UP Iratok után az évet csupán akkor tüntetem fel, ha az irat véletlenül nem a dokumentum keletkezésének événél van elhelyezve.

lett volna). Kiegészítő forrásként egyházközségi és vizsgálószéki jegyzőkönyveket, iskolai matrikulákat, visszaemlékezéseket, kortárs vagy nem sokkal a halála után keletkezett megnyilatkozásokat és leveleket³ használtam.

„Szent-Gericzén egyetlen fiu és leány sem volt Tiboldi korában,
a ki írni, olvasni, számolni s énekelni nem tudott volna.

Pedig akkor az iskolabajárást rendelő törvény
csak a Tiboldi lelkiismeretében élt.”⁴ –

Tiboldi István életpályájának első szakasza (1792–1844)

Tiboldi István életének első szakaszában a tanítói és az ezzel szorosan összefüggő alkalmi költői szerep volt a legmeghatározóbb. Tanítóvá válásában feltehetően nagy szerepet játszott családi háttere. 1792. december 26-án született az udvarhelyszéki Tarcsafalván. Édesanyja, Ürmösi Mária papleány volt: anyai nagyapja Ürmösi János alsósímenfalvi lelkészként szolgált.⁵ Édesapjáról Tiboldi István annyit jegyzett fel önéletírásában, hogy „földész volt, József császár idejében földmérő, azután falusi assessor”.⁶ Ez az adat apja műveltségére vonatkozóan önmagában még bármit jelenthetett ekkor, hiszen ismert, hogy az assessorok⁷ egy része kollégiumot végzett írástudó,⁸

³ Ezek többsége megjelent 2012-ben (Szakál Anna: „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János gyűjtőtevékenységnek történetéhez*. Kvár 2012), azóta két új Tiboldi-levél került elő, ezek egyelőre publikálatlanok. Az egyiket Nagyajtai Kovács Istvánhoz 1860. március 28-án, a másikat Kriza Jánoshoz 1862. augusztus 25-én írta Tiboldi István. Mindkettő a MUEKvGyLt-ban található.

⁴ Jakab Elek: *Élet és neveléstörténeti rajz. Tiboldi István*. Néptanítók Lapja XI(1879). 19. 416.

⁵ Azt, hogy Ürmösi János (és így Tiboldi István) kapcsolódott-e az Ürmösi család muzsnai vagy abrudbányai ágához, források híján nem tudom megállapítani. Ürmösi János éppen egy generációval idősebb, mint ameddig a muzsnai ágat (ahonnan Ürmösi Sándor származik) vissza tudtam vezetni. (A szintén Kriza-gyűjtő Ürmösi Sándorral kapcsolatban vö. Szakál Anna: *A „lankadatlan fűrge szorgalmú” Ürmösi Sándortól a „szegény, szerencsétlen” Ürmösi Sándorig*. – *Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjének életpályája*. I–II. Egyháztörténeti Szemle XVIII(2017). 2. 41–66, 3. 42–96.) Ürmösi Jánosról még annyit tudunk, hogy 1740-ben szentelték fel a szentbenedeki zsinaton, 1743-ig korondi, 1743 és 1748 között csehétfalvi, majd 1748-tól 1792-ig alsósímenfalvi lelkészként szolgált. Utolsó állomáshelyén ő kezdte el az anyakönyveket vezetni, és az ő lelkészsége alatt épült fel egy zsúpfedeles papi lak. A nagy megbecsülésnek örvendő lelkész sírja ma is a templomban található. Geréb Zsigmondnál Ürmösi János neve Ürmösi B(aldizsár) Jánosként szerepel. Vö. MUEKvGyLt. *Unitárius egyház felszentelt lelkészek névkönyve*; MUEKvGyLt. Geréb Zsigmond: *Unitárius lelkészek 1568-tól*. Székelykeresztúr 1943. 145, 180; MUEKvGyLt. *Generális vizitációs jegyzőkönyv 1788–89*. 699.

⁶ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 268.

⁷ assessor: lat. ülnök, táblabíró, esküdt; valamely hatósági testületnek, tanácsnak tagja, ülnök, ki a testület gyűlésében ülessel, szólási és rendszerint szavazati joggal is bír.

⁸ Vö. pl. MUEKvGyLt. *Büntetések jegyzőkönyve 1839–1864*. 158. sz. alatt Tibáld Sándort, akiről (a különböző, a kolozsvári unitárius kollégiumban elkövetett kisebb kihágások és azokért kapott büntetések felsorolása után) azt írták, hogy „1843-ban Bardoczszebbe Assessor”-nak ment el. Szintén Bardoczszekek assessorja volt (feltehetően az 1810-es évektől) Benedek Elek nagyapja, akiről önéletírásában úgy emlékszik meg, mint írni-olvasni tudó, hivatalát különös gonddal ellátó személyről. „Ludpennával rajzolt gömbölyű betűi mind egy-egy nevető gyöngyszem. Minden mondata, mit kontraktusokba, protokulumokba [!] vésett, kerek mondat, nincs egy henye szava. [...] Olyan táblabíró volt ökgyelme, ki hol az ekeszarvát fogta, hol a pennát, hol a faragó fejszét, de az ő hivatalában restancia mégsem találtatik.” Benedek Elek: *Édes anyaföldem!* Egy nép s egy ember története. I. Bp. 1920. 8.

másik (valószínűleg kisebb) fele viszont írástudatlan volt.⁹ Az önéletírásból azonban a későbbiekben az is kiderül, hogy édesapja az előbbi csoportnak is a (feltehetően kisebb számból álló és) ritkább felébe tartozott, – ugyanis Tiboldi leírása szerint apja nemcsak „szenvedélyesen olvasta a jó könyveket”, hanem mikor fiát „tavasz nyílttával mezőre küldötte a juhokkal őrizni azokat, könyvet adott kezébe s abból estvéként elő kellett mondania valamicskét”.¹⁰

Tiboldi István édesapja otthoni tanítása mellett a család lakóhelyén, Székelyszentmiklóson – állandó iskola nem lévén – a helyi lelkésznél, Márkos Mihálynál, illetve az alsósímenfalvi „félszemű, jó, de igen nagy mérgű tanítónál”,¹¹ Bodor Jánosnál tanult.¹² Utóbbiról több más mellett azt a saját, későbbi munkássága szempontjából nagyon fontos adatot jegyezte fel, hogy Bodor János közvetítette számára azt az iskolai hagyományt, ami szerint a gyermekek az ünnepekre verset kaptak, aminek ők – mint a leírásból egyértelműen kitűnik – mindennél jobban örültek. A későbbiekben Tiboldi tanítóként maga is ezt a hagyományt folytatta, adta tovább. Tiboldi rövid leírásából az is kiderül, hogy a verset az idős tanító nem maga írta, hanem egy régi könyvből feljegyzett versek közül másol(tat)ta ki. „Ez öreg adott vala verset nekem legelőször életemben s minthogy szeme gyengült volt, két nagyobb fiúval iratá a verseket egy nagy füstös könyvből nekem is, többeknek is. Mi aztán úgy örvendettünk a kikapott versnek, mint a kicsi gyermek a mézespogácsának.”¹³

1805–1813 között a Székelykeresztúri Unitárius Kollégium diákja lett. 1811-ben édesapja halála után – hogy magát eltartsa – egy ügyvédnél vállalt munkát. Keresztúri diákságáról az egyetlen ismert forrás¹⁴ Nagyajtai Kovács István, a későbbi jeles történész, jogász visszaemlékezése, aki emlékjegyzeteiben beszámolt arról, hogy praceptor¹⁵ neki „majd semmit sem tanított; azonban szerencsés voltam azzal, hogy ugyanazon lakszobában, melyben tanítóm gazda (hospes) vala, még két igen szorgalmatos deák lakott: egyik Inczeffi József, ki mint derzsi pap és esperes ez évben (1871) hala el és az ismeretes Tiboldi István,¹⁶ és ezek saját tanítványaitak nagy szorgalommal tanítván, én a gram-

⁹ L. pl. Ürmösi Sándor leírását, aki Oláhfalván a következőket konstataálta szomorúan: „égy az említett kirájbíró és 30 pp forint királyi fizetése van – Egy jegyző, királyi fizetése 20 pforint – tizenkét assessorok, ezeknek is égyen-égyen 10 pforintok jár ö felségétől évenként – de nevecséges fájdalom! mind ezen hivatalosok közül, csak az égy Jegyzőjök Irás-tudó.” (Krizsa János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kvár 2013. 596.)

¹⁰ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („Égy nőtt fejemre a sok vadrózsá...”) 268.

¹¹ Ürmösi Kálmán: *Tiboldi István*. Keresztény Magvető XX(1881). 4. 228.

¹² Tiboldi 1797-re teszi tanításának kezdetét. Közben azt is írja, hogy „iskolába adatám hét éves koromban a közeli szomszéd faluba egy félszemű öreg mester keze alá”. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára (a továbbiakban MTAKK) RUI 8-r. 41. *Tiboldi István népköltő eredeti versgyűjteménye* 1862. [a továbbiakban TIEV] 3.) Tiboldi a 7 éves kort 1799 decemberének végén töltötte be. Márkos Mihály csupán 1800 márciusától volt lelkész Szentmiklóson, tehát leghamarabb 1800 őszén kezdhetette a gyermekek viszonylag rendszeres oktatását. (MUEKvGyLt. Geréb Zsigmond: *i. m.* 115.) Bodor János pedig 1801 és 1805 között volt Alsósímenfalván tanító. (Vö. Ürmösi Kálmán: *i. m.* 228.) A símenfalvi iskolalátogatási jegyzőkönyv megsemmisült vagy lappang, az egyházközségi, illetve a kolozsvári gyűjtőlevéltárban nem található. (Szén Sándor símenfalvi unitárius lelkész segítségével ezúton is köszönöm.) Mivel ezeknek az apró adatoknak jelenleg nincs különösebb jelentőségük, a bennük rejlő ellentmondást nem célok feloldani.

¹³ TIEV 3.

¹⁴ A Székelykeresztúri Unitárius Kollégium matrikulái, jegyzőkönyvei és érdemsorai is csupán 1813/1814-ben kezdődnek, Tiboldi István neve nem szerepel bennük.

¹⁵ praceptor: a protestáns kollégiumokban a grammatikai osztályokban tanító nagyobb diák megnevezése.

¹⁶ Szinnyei József tehát rosszul interpretálja a történetet, amikor azt írja: „nagy befolyással volt reá Tiboldi István, az ottani népköltői tanító is, ki később mint adomázó és népköltő lett ismeretes”. Szinnyei József: *Kovács István (nagyajtai)*. = Uő: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1899. VI. 1256.

matikai latin szabályokat enmagam ösztönzéséből megtanultam, magyarázataikat pedig azokból sajátítottam el, miket Inczeffi s Tiboldi tanítványainak elmondogattak, ismételtettek.”¹⁷

A Kolozsvári Unitárius Kollégiumba 1813-ban lépett, és 1817-ig volt az iskola diákja. Tiboldi maga azt írja tanulásáról, hogy „a tanulmányok több részéből éminentiat kapott.” Ezt a kijelentését támasztja alá az iskolai protocollum is, amiből az állapítható meg, hogy Tiboldi István a változó nagyságú (15–19 fős) évfolyamában általában a 7. helyen állt, és az érdemjegyei alapján többnyire a prima classisba (vagy annál magasabb osztályba) tartozott.¹⁸ Az előtte álló hat fiú általában minden tantárgyból éminentiat kapott – közöttük volt a fenti idézetben említett későbbi esperes, Inczeffi József is. Rajta kívül a hat legjobb diákból még ketten (Guidó János és László Ferenc) szolgáltak később lelkészként.¹⁹

Kollégiumi diákságának időszakára esett egy Erdélyt sújtó éhínség, amelyről Tiboldi is feljegyzést (vagy visszaemlékezést) készített: „El nem hallgathatom azt, hogy midőn az 1817.-dik szűk esztendőben a kolozsvári Nemes Collegiumban folytattam tanulásomat, beh számtalanszor keseredtem el, midőn láttam az éhhalálra jutott szegénység csoportjait a kapukban. Könnyeket hullattam tanuló asztalom mellett az éjszakákon, midőn az éhhalálban vonagló nyomorultaknak bús nyögéseitől echóztak házaink falai. Elkeseredtem, látván minden reggel újabb-újabb számos halottakat heverni az utcákon s tiz-tizenkét meghaltakat azon egy sirba minden tisztességgel nélkül temettetni.”²⁰ A szöveget Kanyaró Ferenc közölte 1905-ben, amikor azt – más kéziratokkal együtt – a Bartók család őrizte. Kanyaró Ferenc ezt „korfestő nyilatkozat”-nak nevezi, ami szerinte „egyik töredékesen fönmaradt prédikációjának” volt a része. Valamekkora esély arra is van, hogy ez esetleg egy naplórészlet volna.²¹

Tanulmányait befejezve 1817-ben a Tordai Unitárius Kollégiumba rendelték seniornak, majd 1819-ben első állomáshelyére, a szentgericei eklézsiához került iskolamesternek.

Szentgerice Ürmösi Kálmán (későbbi szentgericei lelkész) szerint az „elsőrangú eklézsiák egyike” volt, amit mérete nagyjából alátámaszt.²² Az 1766-os unitárius összeírás szerint 266 unitárius élt a településen (amivel a Marosközépen belül található 13²³ eklézsiá közül az ötödik²⁴ volt).²⁵ Az

¹⁷ Nagyajtai Kovács István: *Emlékjegyzetek nemzetségeiről, tanulói s hivatalnokai életéből*. (Kovács István hátrahagyott kézírataiból). Keresztény Magvető VIII(1873). 1. 40.

¹⁸ MUEKvGyLt.: *Protocollum classificationis*. 1798–1832. 156, 159, 162, 165, 167, 170, 173, 176, 178.

Az osztályozás az első években négy csoportra osztotta csupán a diákokat: az *eminens*ekre (vagyis jeles tanulóokra), a *prima classis*ba (vagyis 1. rendbe), a *secunda classis*ba (2. rendbe) és a *classis tertiába* (3. rendbe) tartozókra. Később mindegyik renden belül is sorrendet állítottak fel és azt is jelezték az osztályzatban.

¹⁹ MUEKvGyLt.: *Unitárius egyház felszentelt lelkészek...* László Ferencet az 1821-i, Inczeffi Józsefet az 1824-i, míg Guidó Jánost az 1825-i bözödi zsinaton szentelték fel.

²⁰ K. F. [Kanyaró Ferenc]: *Inség 1817-ben*. Keresztény Magvető XLIV(1905). 2. 93.

²¹ Az egyetlen erre utaló adatunk, hogy Dankanits Ádám, amikor könyvében idézi Tiboldi ezen szövegét, akkor őt „naplóíró”-nak titulálja. (Dankanits Ádám: *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*. Bp. 1983. 38.) Ez az eljárása azért elgondolkodtató, mivel ha ő is csupán a Keresztény Magvetőben olvasta volna Kanyaró Ferenc közlését, akkor aligha tér el a Kanyaró által megadott adatoktól. Erre biztos választ nem fogunk kapni, mivel Dankanits Ádám jegyzetei megsemmisültek az 1977-es bukaresti földrengésben.

²² Ugyanezt támasztja alá két adat az 1862. júliusi marosközéki egyházközségek adakozásáról. A szentgericei egyházközség mindkét esetben (a „magyarhoni vízkárosultak” számára és a „Moldva Oláhországi magyar protestáns misszió”-ra is) a legnagyobb összeget, 1-1 Ft-ot adakozott. L. MUEKvGyLt. UP Iratok Marosközépen a gyűjtés eredménye... 1862. júl. 14.

²³ Itt a leányegyházközségeket nem számítom külön, hanem egybeveszem azzal az eklézsiával, ahová ekkor tartoztak.

²⁴ Bár hozzá kell tenni, hogy a nagyságban öt megelőző négy egyházközség közül kettő nem önállóan, hanem filiáival érte el ezt az eredményt. (Ez azért lényeges, mert ezek a filiák többnyire a következő évtizedekben önállósodtak.)

²⁵ L. Matkó László: *Az erdélyi unitáriusok 1766-i összeírása*. Keresztény Magvető XLII(1997). 1. 46–47.

1850. évi népszámlálás adatai alapján az unitárius lakosság száma közel száz év alatt csaknem 300 lélekkel nőtt.²⁶ Orbán Balázs A *Székelyföld leírása* című munkájában a következőképpen foglalta össze a faluról és a benne élő népről általa ismert adatokat: az unitárius népnevelés eredménye „legszembeötlőbben feltűnik Sz.–Gericzén, hol általános jóllétben élő, vidor, munkás népet találunk. Itt a földművelés jobban foly mint csak a szomszéd falukban is, itt vannak a leghiresebb szarvasmarhák, itt terem a legjobb gyümölcs és bor, s főleg az utóbbi a mi viszonyainkhoz mérten roppant nagy mennyiségben, mert 226 hold szőlője van, mennyi 20 falunak sincs, s azt – bár a szőlőművelés sok dolgot igényel – mind maguk a lakosok művelik, hangyaszorgalommal, emyedetlen kitartással, mi aztán általános jóllétben fejti ki jutalmát. – E mellett az unitárius népesség testvéries, összetartó, egymást kölcsönösen segítő és támogató, kiválóan becsületes, vallásos és józan életű.”²⁷ Hogy ezt a kicsit egyoldalúan szépre színezett képet valamelyest visszazökkentsük a feltételezett valósághoz, idézzük Farkas György esperes véleményét a szentgericei emberekről. Farkas György annak kapcsán nyilatkozott róluk, hogy Lőrinczi Eleket, a Tiboldi Istvánt követő tanítót a falubeliek nem akarták tovább maguknál tartani, de ugyanakkor egy másik jelöltet is elutasítottak. „Sz Gerlicze²⁸ egy a legbajosabb természetű Eklésiaink közül valo, e nem tsak azért, mert piatzos helj, s az afféle félszeg embert nem szenvedné el, hanem tsúfondáros is a nép benne.”²⁹

Tiboldi István 25 évet töltött el e között a „tsúfondáros nép” között. Arról, hogy hogyan boldogult, hogy hogyan viszonyult a nép ehhez a nőtlen, a tanításnak, a közösségnek és más közügyeknek élő emberhez, aki jobbító szándékkal ironikus hangon folyamatosan bírálta is viselkedésüket, többen is megemlékeztek. Közülük a legmegbízhatóbb forrásnak Jakab Eleket, Kolozsvár híres történészét, a Magyar Tudományos Akadémia későbbi jeles levéltárosát tekinthetjük, aki Szentgericén született 1820-ban, egy évvel azután, hogy Tiboldi István a faluba került tanítónak. Jakab Elek 1825-től tanult Tiboldi István iskolájában, de még székelykeresztúri kollégistaként is kapott verset kedves tanítójától a karácsonyi szünetre hazaérkezve.³⁰ Ennek a versnek egy részletét (csaknem tökéletes pontossággal) fel tudta idézni több mint ötven év távlatából is.³¹ Mindez Jakab Elek magyarázatában a falusi tanító lehetséges szerepére, jelentőségére is rávilágít: „Ez sem annyiban maradt meg, hogy tán némi hizelgő van benne rám nézve; mint inkább azért, hogy boldogult édes anyám mindig elmondotta nekem kiskoromban, mikor szünidők után iskolába mentem, hogy tanuljak jól, hogy Tiboldi bácsi jövendölése teljesedjék be s neki legyen öröme.”³²

²⁶ Az unitáriusok száma ekkor 549 fő. Mellettük 420 reformátust és 2 római katolikust számláltak össze. A faluban ekkor (gazdasági erejét mutatandó) 45 ló és 340 szarvasmarha volt. Dávid Zoltán (óá.): *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás.* (a továbbiakban 1850 NSZ) Bp. 1994. 132–133. (57. tábla.)

²⁷ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból.* IV. Pest 1870. 57.

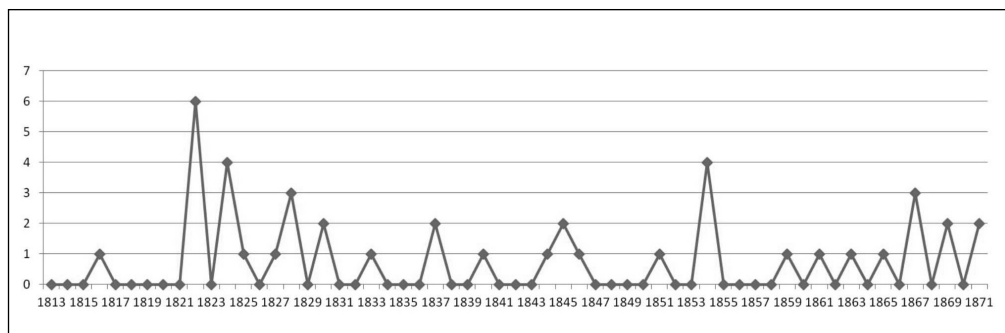
²⁸ A település korábbi megnevezése Szent-Gerlicze volt.

²⁹ MUEKvGyLt. UP Iratok Farkas György Székely Sándor püspöknek. Szentgerice, 1847. március 14.

³⁰ TIEV 71.: „Azért hát szüleim nem restelkedének / Hanem kollégyomba engemet vivének. / Csak alig hinnének hogy megörvendtem, / Mikór Kereszturra tanulni mehettém.” Jakab Eleket 1828-ban írták be a székelykeresztúri kollégyumba. Vö. Fekete János (szerk.): *A székelykeresztúri Orbán Balázs – volt unitárius – gimnázium 200 éves története.* Kvár 1993. 147.

³¹ Tiboldi István kötetében a vers a következőképpen szerepel: „Azt szokták mondani: könnyű észre venni, / Ha valamely tejből jó túró fog lenni, [...] / Így a gyermekből is kitetszik előre, / Hogy milyen tanuló lessz abból időre.” TIEV 71. Jakab Elek emlékei szerint a versrészlet így hangzott: „Azt szokták mondani, könnyű észre venni, / A mely édes tejből jó túró fog lenni, / Így a gyermekből is kitetszik előre, / Hogy mi fog belőle válni még időre...” Jakab Elek: *i. m.* 416.

³² Uo. 416.

Szentgericéről a Székelykeresztúri Unitárius Kollégiumba került tanulók száma

Kevés pontos adatunk van³³ arra nézve, hogy milyen volt Tiboldi iskolája Szentgericén, ezekből azonban néhány biztos következtetést mindenképp levonhatunk. Tudjuk, hogy „tanítványai évről évre szaporodtak más falvakból is, vallási különbség nélkül: a szülék elhozták hozzá fiaikat, nem csak közeli, hanem távoli helyekről is.”³⁴ Ez a korszakban egy jó hírű, megbízható tanító legfőbb ismérve. Az, hogy a gyermeklétszám folyamatosan nő és távolabbi településen élő, illetve más vallású gyermekek szülei is az ő iskoláját választják, biztosíthat bennünket arról, hogy a tanítás valóban sikerrel folyt. Tiboldi István maga úgy nyilatkozott, hogy Szentgericéről való távozásakor „95 szamból álló tanulók valának keze alatt fiuk s leányok együtt”.³⁵ Jakab Elek szerint Tiboldi tanította „szerető gonddal s önadaadól az egész falu 80-90 fiu, 25-30 leánynövendékét 5 éves koruktól 10-15-ig”.³⁶ A gyermekek létszámáról egy későbbi adat 1848-ból (négy évvel Tiboldi távozását követően) származik, amikor Lőrinczi Elek tanítósa alatt (akivel a szentgericeiek nem voltak megelégedve) 32 fiú és 10 leány járt fel az iskolába.³⁷

Egy másik irányból megközelítve Tiboldi tanítási sikerességének kérdését azt vizsgáltam, hogy hány gyermek került az ő tanítósa alatt a Székelykeresztúri Unitárius Kollégiumba. Bár ennek a kérdésnek a pontos megválaszolásához jóval több falu és tanító vizsgálatba való bevonása volna szükséges, az eddigi eredmények alapján úgy tűnik, hogy Tiboldi faluba kerülése előtt viszonylag kevesen (9 év alatt egyetlen gyermek) mentek Székelykeresztúrra tanulni. Ezzel szemben Tiboldi időszakában³⁸ 25 év alatt 25 fő ment a székelykeresztúri kollégiumba, utána pedig 1848 és 1871 közötti 24 évben 16 főt írtak be a székelykeresztúri középiskolába.³⁹

³³ A szentgericei iskolalátogatási jegyzőkönyv feltehetően megsemmisült vagy lappang. A szentgericei egyházközségi iratanyag bekerült a MUEKvGyLt-ba, de sok más mellett az iskolalátogatási jegyzőkönyv is hiányzik.

³⁴ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...”) 268.

³⁵ Uo. 268.

³⁶ Jakab Elek: *i. m.* 413.

³⁷ L. MUEKvGyLt. Egyházi Képviselőtanács Iratok (a továbbiakban EKT Iratok) 1848. év. Jegyzőkönyv a Maros Környéki Unitárius Egyházi Gyűlésnek... 1848. augusztus 8–9. Ezen a pusztá adaton is jól le lehet mérni azt a különbséget, amit egy kiváló és egy átlagos belső ember tanítósa jelenthetett.

³⁸ Ezt kiterjesztettem, mivel a tanító hatása, úgy vélem, elcsúsztatva érvényesülhet csak, így az 1822 és 1847 közötti időszakot vizsgáltam.

³⁹ Az általam felhasznált adatokhoz az 1813 és 1871 között beírt diákokról vő. Fekete János (szerk.): *i. m.* 141–163. (1871 után a matrikulában már nem tüntették fel a gyermek lakóhelyét, ezért sem vizsgáltam tovább az adatokat.)

A Tiboldi keze alatt végzett 25 Székelykeresztúrra került diákból 14 + 3⁴⁰ diák iratkozott be utóbb a kolozsvári főtanodába is.

Mindezek a számadatok azonban bizonyosan nem fedik le teljesen tanítói működésének hatékonyságát, mivel ezekben például nincsenek benne azok a más vallású vagy más faluból jött diákok, akiknek a szüleiről már eleve feltételezhetjük, hogy tudatosabban fordítottak gondot a gyermekeik tanítására, s ezért akár messzebb fekvő vagy más felekezeti iskolába is elvitték őket, ha úgy tudták, hogy ott magasabb színvonalú az oktatás. E diákok közül csupán egyről tudunk név szerint: Filep Albertről,⁴¹ aki 1827-ben született református családban, honvédszázadosként részt vett a szabadságharcban, Marosvásárhelyen élt és dolgozott királyi tanácsosként és tanfelügyelőként.

Egy másik, név szerint ismert tanítványáról, Kozma Endre királyi ügyészről nem tudjuk bizonyosan, hogy unitárius volt-e.⁴² A később híressé vált unitárius Tiboldi-tanítványok közül Jakab Eleken kívül még az öccsét, Jakab Józsefet említhetjük, aki kiemelkedő, ígéretes diákként aktívan részt vett a székelykeresztúri olvasótársaság megalapításában, majd a kolozsvári olvasótársaság munkájában. Később mint jövendő kollégiumi tanárt külföldi tanulmányútra küldték. Azonban a göttingeni és londoni évek után hazatérve, alig foglalta el kolozsvári állomását, amikor honvédként csatlakozott a szabadságharchoz. Ennek bukása után emigrációba kényszerült, s ott hunyt el fiatalon.⁴³ Rajtuk kívül több, később kevésbé ismert tanítványa is töltött be a helyi közösségben fontos tisztséget: Gál Ábel és Kozma Ferenc, akiknek az első veszekedő verset írta Tiboldi, szintén a kolozsvári kollégiumba kerültek, előbbi kolozsvári kántor,⁴⁴ utóbbi homoródkarácsonyfalvi, majd csekefalvi lelkész lett.⁴⁵ Gál Benedek kancellista,⁴⁶ Sipos Gergely ügyvéd,⁴⁷ Jakab Gyula pedig aljegyző, majd alispán lett Udvarhelyszéken.⁴⁸

Hogy egészen pontosan milyen körülmények között tanított Tiboldi István 25 éven át folyamatosan nagyjából száz gyermeket, nem tudjuk, csupán az egyházközség leírásából értesülhetünk valamelyest az állapotokról. A kurátor és két egyházi⁴⁹ által aláírt levélből megtudjuk, hogy a szentgericei eklézsia „a közelebbi években tetemes építésekkel és épületekbeli Ujjításokat vala

⁴⁰ Ez a plusz 3 diák is arra figyelmeztet, hogy a források nem elegendőek, szükség lenne a szentgericei iskolalátogatási jegyzőkönyvre (s azokban lehetőleg diáknévsorokra) ahhoz, hogy bizonyosabban lehessen állítani. A három plusz diák ugyanis bár nem szerepel a székelykeresztúri matrikulában, de mint szentgericei diákok be vannak jegyezve a kolozsvári matrikulába. Így (mivel a legfiatalabbikuk esetében a kolozsvári matrikula a születése évét is rögzítette 1832-ben) biztosan ők is Tiboldi keze alatt végezték az alsóbb iskolájukat. Vö. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum Scholae Unitariae Claudiopolitanae* ab anno 1721–1867. nro. 1. 1835. év: 1882. sz. alatt, 1835. év: 1885. sz. alatt és 1852. év: 2326. sz. alatt.

⁴¹ Róla és Kozma Endréről Jakab Elek tesz említést, amikor leírja, hogy a korondi fürdőn Tiboldi István „háza állandó vendége volt”, s ott voltak akkor a fürdőn más Tiboldi-tanítványok is, s őket kettejükét név szerint is felsorolja. Vö. Jakab Elek: *i. m.* 413.

⁴² A székelykeresztúri matrikulában csupán egy Kozma András szerepel, akit Jakab Elekkel azonos évben, 1828-ban írtak be a kollégiumba. A kolozsvári matrikulában neve nem szerepel, de lehetséges, hogy csupán az András-Endre névváltozatával van dolgunk, és Kozma a keresztúri kollégium után más helyen tanult tovább.

⁴³ Életéről vö. Nagy János: *Jakab József életrajza*. Keresztény Magvető VII(1872). 3. 209–236.

⁴⁴ Ld. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum...* 1829. év: 1752. sz. alatt: „fit Cantor Claudiopolitanus”.

⁴⁵ Ld. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum...* 1828. év: 1729. sz. alatt; MUEKvGyLt. *Unitárius egyház felszentelt...* 1838. ótordai zsinat; MUEKvGyLt. Geréb Zsigmond: *i. m.* 147, 209.

⁴⁶ Ld. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum...* 1833. év: 1832. sz. alatt

⁴⁷ Ld. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum...* 1835. év: 1882. sz. alatt

⁴⁸ Ld. MUEKvGyLt. *Matricula Studiosorum...* 1852. év: 2331. sz. alatt

⁴⁹ Érdekesképpen megjegyezhető, hogy közülük az egyiknek még évekkel korábban biztosan írt veszekedő verset Tiboldi. Vö. A tél és nyár. Elmondották Szabó Sinka és Iszlai Ferencz. TIEV 204–215v.

kénytelen tenni, jelesen a régi megavult Mesteri és oskola házat elrontotta s helyette egy két szobájú Oskola házat ugyan jót és alkalmast építtetett, de Mesterit mind eddig nem, mind azért mert költsége hiánzott, mind azért mert T. Tiboldi István Ur magános ember lévén az Oskola ház egyik részibe, mely a Leányok részire volt szánva, magát megvonta, ott a Léány-tanítványokkal elfért.⁵⁰ További részleteket beszél el Jakab Elek 1879-es írásában, amely egyrészt alátámasztja azt, hogy a tanító lakása egyúttal a tanítás színtere is volt, másrészt érzékeltesen írja le azt is, hogy hogyan zajlott az 1820-as években a tanítás egy unitárius faluban.

„[...] a téli hajnalokon 4 órakor a mesteri ház feletti csengetyű költötte fel a 900-1000-nyi lélekből álló falu fiu és lány ifjúságát, mely a mester ágya felett ugy volt alkalmazva, hogy ő maga huzhatta meg. [...] Nőtlen levén tanítónk, cselédet nem tartott; apróság dolgát a nagyobb fiuk és lányok végezték el, mert jártak iskolába 5-6 éven át 15-16 éves ugynevezett öreg tanulók is. A legelső mécs, a mi a faluban lobot vetett, az iskoláé volt. Minél szorgalmasabb volt a tanuló, annál korábban ment; némelyek már a kapu előtt várták a csengetést, addig nem volt szabad bemennünk. Mikor a kapun belépve mesterünk ablakai előtt végig elmentünk, e hangosan ejtett latin köszöntő szókat mondtunk kimért egyhangusággal: Bonum mane Domine Rector. (Jó reggelt tanító ur.) A lányok magyarul köszöntöttek: Szerencsés jó reggelt kívánok mesturam! [...] A mint beléptünk a szobába, a tanító mindenkinek felhagyta, hogy mivel foglalkozzék. Egy rész pala- és feketekötéblára, a más viaszszal bevont fatáblákra, meg más – a több évesek – papirosra írtak; sokan leckéjüket tanulták vagy az otthon megtanultat ismételték (repetálták). A tanító megkezdte a kikérdezést, mit lecke felmondásnak nevezünk, s az sokszor hajnali 4 órától reggelizés idejéig (6 óráig) tartott, a mikor egy rövid éneklés után a nagyobb rész hazament s csak a kis gyermekek, vagy a kik tarisznyájokban ételt vittek, sáros esős időben mások is fenmaradtak s ott költöttek el reggelijüket. [...] Minden reggel, mindenik szülő gyerekei egy darab fát vittek hónaljuk alatt. Ebből tüzel az iskola, hetenként szombaton egy cső törökbuzát (kukoriczát), a mit Sabbathariumnak (szombati ajándéknak) hivatunk; télen át a jobb módu szülők kolbászt, kalácsot, vajjas-pogácsát, sajtot, mézet is küldöttek. [...] Néha elvitt a templom melletti dombra, vagy ki a még magasabban fekvő köztemetőbe szánkázni, tavaszi időben, húsvét felé pedig zászlóval s énekelve a közeli szőlőhegyekbe kőkörcsén- és ibolyaszedni, a hol labdázunk, czigliztünk, láncszemeztünk és kapócsonttal játszunk késő délőstig. Mikor a hajnali kikérdezésnek hamar vége volt, tanítónk ágyába ledőlt, s ott egy öles hosszuszáru pipából dohányzott, végig nyujtva azt ágya mellett, vagy keresztül a tanulók padján; de figyelme folyvást a gyermek népre volt szegezve: mindent látott, mindenre ügyelt, susogni, csintalankodni, verekedni nem volt szabad. A fegyelem szigorú volt. A ki hibázott, nevének megszólította s csendességre intette, oly hathatósan, hogy ritkán maradt foganat nélkül. [...] Rendesen latinul szólt, hogy a nyelvhez inkább szokják fülünk. [...] Magyarul beszélni nem volt szabad; a ki szólott, plagát (signum-ot) kapott. Ez egy fából kifaragott jel volt; a kinél reggelikor, délben és östve maradt kéznél, büntetése asztal alá ülés, tenyerébe csapás, korbácsütés, lányoknál feddés s nagy vétség esetében egy-két vesszőütés volt. Tanítónk legharagosabb szava: forgós adta! Ebanyád = Canis sit mater, N. N. ne aludj = non dormias, hallgass = taceas vagy gyermekek, csönd legyen! = Pueri, Silentium! E szó most is fülemben cseng, ennek valami félsz- és tiszteletköltő hatása volt ránk. Az olvasó képzelje magát ötven évvel régebbi időbe vissza, különben ítélete téves lesz. A francia második forradalom s

⁵⁰ MUEKvGyLt. UP Iratok: Gál Márton curátor, Boros György egyházi és Szabó Sinka egyházi levele az EKT-hoz. Ér. 1844. június 20.

1834 után ez lassanként kezdett változni: a latin nyelvet az anyanyelv, a korbácsot szelíd, humanus bánás, a szóval való éles dorgálást, atyai nyájas rábírás és édesgetés váltotta fel. S Tiboldi a mily szigorú volt a régi fegyelem fentartásában, az idők és erkölcsök szelidülésével oly készségesen hódolt a nevelési és oktatási új elveknek. A szent-gericzei népiskola a nemzeti irányú reformokban is első volt, mint elébb a latin humaniorákban. [...] Tanítónk fizetése terményben volt megszabva, a kepevel egyidejűleg fizettetett, az én falumban, hol sok s jó bor termett, musttal fizettek, t. i. minden birtokos szülő egy veder mustot fizetett, a kinek nem volt szőlője, zabot, kukoriczát, fát, a kinek az sem volt, egy-két kézi napszámot dolgozott évenként. Pénzt csak az ugynevezett urfiak adtak, a kiknek szülői előkelő tisztviselők voltak s nem laktak a községben. A vizsga husvétkor volt a köri esperest egyházi jegyző és helybeli presbyterium valamely tagja vagy több tagok s a gondnok jelenlétében a templomban vagy a mesteri háznál, nagy lakomával, néha tánczos mulattal végződött.⁵¹

Ezt követően Jakab Elek arról is szót ejt, hogy Tiboldinak a vizsgákat követően sem maradtak abba a tanítási feladatai. „A vizsgát szünidő követte, rendesen Szentgyörgynaptól Szentmártonig, míg a mezei munka tartott. De Tiboldi nem volt akkor is tanítványok nélkül. A vagyonosabb szülők gyermekei ekkor is feljártak s a vidéki nemesség egyike másika ilyenkor bizta az ő gondviselésére növendékeit. Az ő tanítási és nevelési foglalkozása állandó volt.”⁵² A visszaemlékezők leírásai alapján úgy tűnik, hogy Tiboldi örömmel tekintett valamennyi olyan lehetőségre, amikor taníthatta a népet, s szívesen vállalta az iskolamesteri szereppel járó feladatokat. Réthi Lajos tanfelügyelő összefoglalóan azt írta a Vasárnapi Ujságban róla: „Nem olyan iskolamester volt, a minő igen sok van: hogy robot gyanánt örölje le óráit és pályája örömét csupán a szünidőben találja. Ő beleélte magát teljesen egyszerű helyzetébe, és működése jutalmát nem keresé kívül azon.”⁵³ Összecseng ezzel Jakab Elek véleménye is: „Lelki tehetsége nem volt közönséges, mint már iskolai tanulásában kitűnt társai felett. S még is papságra vagy feljebbi állásba nem kívánczolt: pedig hívták s kiakarták nevezni nem egyszer. Tanítás volt uralkodó bélyegvonása. Az értelmesedés terjesztése öröme. Ő nem mondta, mint száz társa: Quem Dii odere, Paedagogum fecere – a kit gyűlölnék isteni, tanítóvá szokták tenni. Ő boldog volt iskolájában, büszke tanítványaira.”⁵⁴ Kiváló tanító voltát felsőbb helyről is elismerték: 1839-ben – miként azt a szentgericeai felsőbb rendeléses jegyzőkönyv is rögzítette – „huzamos ideig való jó Tanításáért tiszteletül Reverendus,”⁵⁵ azaz tiszteletes címet kapott.⁵⁶ Hogy ennek a megtisztelő címnek az adományozása mennyire volt gyakori, pontosan nem tudjuk, de közelítő adatot jelenthet a tény, hogy egy 1868-as összeírásban a felső-fehéri unitárius egyházkörben az öt település egyikén sincs tiszteletes címet viselő tanító, míg a sokkal nagyobb udvarhelyi egyházkörben működő 19 tanítóból hárman rendelkeztek ezzel a címmel.⁵⁷

⁵¹ Jakab Elek: *i. m.* 414–415.

⁵² Uo. 415.

⁵³ Réthi Lajos: *Tiboldi István*. Vasárnapi Ujság XV(1868). 23. 269.

⁵⁴ Jakab Elek: *Élet és neveléstörténeti rajz. Tiboldi István*. Néptanítók Lapja XI(1879). 20. 435.

⁵⁵ MUEKvGyLt. *A Szent Gericzei Unitária Szentegyház Felsőbb Rendeléses Jegyzőkönyve* II. kötet 214.

⁵⁶ Ezt az adatot a *Vadrózsák* leveleskönyvének készítésekor nem ismertem, ezért véltem úgy, hogy Mikó Imre téved, amikor tiszteletes úrnak szólítja Tiboldi Istvánt. A hibás megállapítást tartalmazó lábjegyzetet l. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 71. 127. lj.

⁵⁷ Jellemzően mindhárom nagy iskolát vittek – közülük ketten segédtanítóval. Boncza György 40 éves vargyasi tanító 65 unitárius és 20 más vallású fiút tanított (a lányokat, hasonló számban egy másik tanító oktatta). Varga Ferenc 66 esztendő homoródalmási tanító 70 fiúgyermeket tanított. Míg Tóth Ferenc 50 éves homoródszentpáli iskolamester 67 fiút és lányt tanított együttesen. Utóbbi tanító maga is küldött Kriza Jánosnak adatokat a *Vadrózsákba*. Vö. MUEKvGyLt. UP Iratok: Gálfalvi István Kriza Jánoshoz. Ürmös, 1868. január 20. és Inczeffi József Kriza Jánoshoz. Derzs, 1868. január 11.

Tiboldi István versíróvá válásáról, vershez való viszonyáról nem maradt fenn kellően sokatmondó forrás. Azt azonban viszonylag határozottan kijelenthetjük, hogy a korábban is verselő Tiboldinak a tanítóvá válás és egy faluközösségbe való bekerülés adott igazi lendületet a verskészítéshez. Verseinek az a része, amely a tanítással, iskolamesteri szerepével függött össze, szinte kivétel nélkül alkalomhoz kötött, egyszeri vagy többszöri használatra készült mű volt. Ezeknél pontosan érzékelhető a közönség, az elhangzás situációja, a versíró célja. Ebbe a csoportba tartoznak a karácsonyra készített versei, amelyekkel a diákok házról házra jártak; a veszekedő versek, amelyeket farsangkor lakodalomban vagy karácsonykor adott elő 2-3 ügyesebb diák; valamint a különböző helyzetekben (pl. templomba menetelkor) diákokkal csoportosan mondott versek. Egy másik csoportba tartoznak azok az alkalmi versei, amelyeket egy nagyobb lokális közösség tagjaként mondhatott-készíthetett: az utcán beszélgetve, lakodalmakon, vígasságokon, temetéseken, a köri gyűléseken, birtokosoknál vagy másoknál vendégeskedve. Ilyenek lehetnek az adomái, a névnap versei, versben mondott pohárköszöntői, lakodalmi és sírversei, halottbúcsúztatói, koporsófeliratai. Egy harmadik csoportot képeznek azok a versei, amelyeknek közösségi használatáról a legkevesebbet tudunk. Ide tartoznak a tanítómeséi, az epigrammái és a népdalai. Utóbbiak közül bizonyosan több folklorizálódott, nagy részük pedig meg is jelent,⁵⁸ közülük hat a *Vadrózsákban*.⁵⁹ Több művét közölte az 1840-es⁶⁰ és az 1841-es *Remény* is.⁶¹

Tiboldi István magát alkalmi költőként (alkalmi költészetet létrehozó verselőként) határozta meg – helyét soha nem kereste az irodalmon belül.⁶² Kötetbe rendezett verseiről a következőképpen beszélt: „Karácsonra irt verseimet több más irományaimmal együtt [írtam össze]”,⁶³ ahol a „több más iromány” alá epigrammák, népdalok, sír- és névnap versek, illetve tanulók számára írt egyéb alkalmi versek tartoztak. Ugyanez a szerep mutatkozik meg egy levelében tett megfogalmazásában is: „a tanulók számára Sz: Gericzén irt Karácsoni verseket több más pongyola s alkalmi verseimmel együtt, harminczkét íven s bekötve küldöm.”⁶⁴ Pálffy Márton (unitárius kollégiumi tanár) a régi unitárius költőkről írva Tiboldiról a következőket állapította meg 1930-as művében: „Parlagon maradt őstehetség. Halhatatlan rigmusok szerzője. Középleány a költő a vándorlantas és a páskilusszerző között.”⁶⁵

Mivel ennek a dolgozatnak a fókuszában nem önmagukban Tiboldi István versei állnak, hanem sokkal inkább az ő személye, gondolkodásmódja, mindennapjai és az a közeg, amely körülvette őt, így az általa írt művekkel is csak ebből a szempontból fogok a későbbiekben foglalkozni.

A legkorábbi ismert verse *A Bolha*, egy 1817 augusztusában Kolozsvárott keletkezett költemény, amelynek érdekessége, hogy ez az egyetlen olyan Tiboldi-mű, amelyben a(z örök agglegény) költő kedvese, ha tréfás formában is, de megjelenik. 1818-ból, Tordáról halotti énekek

⁵⁸ Miként Tiboldi írja róluk: „azok néhány hijján itt ott kinyomattak” (TIEV 7).

⁵⁹ Kriza János: *Vadrózsák*. Kvár 1863. 275–280.

⁶⁰ Epigrammok: Fényűzőhöz; Házasulóhoz; Élődihez; Tamáshoz; Kosarat nyerthez; Fecsegő; Nem-válogatós férj; Dadogó iszákos. Szentiváni Mihály (szerk.): *Remény*. Kvár 1840. 165–166; Népdalok I–III. Uo. 248–250.

⁶¹ Félénk vitez. In: Szentiváni Mihály (szerk.): *Remény*. Kvár 1841. 264.

⁶² Miképpen azt pl. a Nagy Réka által vizsgált szilágybagosi Szabó Miklós tette. Vö. Nagy Réka: *Egy 20. századi „betolakodó író” életpályája és munkássága*. Egy kéziratok hagyaték vizsgálatán alapuló kutatás problémái, lehetséges megközelítései. Etnoszkóp I(2011). 1. 14–25.

⁶³ Tiboldi István levele Simén Domokosnak. Kiskede, 1876. június 6. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsá...”) 267.

⁶⁴ MUEKvGyLt. UP Iratok: Tiboldi István levele Kriza Jánosnak. Kiskede, 1862. augusztus 25.

⁶⁵ Pálffy Márton: *Régi unitárius költők*. Keresztény Magvető LXII(1930). 6. 269.

maradtak fenn a versgyűjteményében. 1819-ből származik az a verse, amelyben egy kezelhetetlennek bizonyuló „vad” tanulóval, illetve annak „izgága” édesapjával való hadakozásáról számolt be (*A hamis vádakat szenvedő tanítónak jó barátjához írt levele Sapphó mértéke szerint Tórdán 1819ben*).⁶⁶ Ez az eset már előrevetíti mindazokat a helyzeteket, amikben később is része volt Tiboldinak, mind pedig a tanító alapvető (élet)stratégiáját, miszerint humorral és iróniával igyekeznek válaszolni az őt ért támadásokra.

„Félbolond bódult eszű gaz fiából
 Én filozófust neki nem teremték
 Mert bogos fából kifaragni Merkurt
 Nem tud senki.
 Ellenem lobbant eszelős dühében
 Turva tajtékot fene czerberusként
 Töbffelől próbált, de hamis tanúkat
 Nem lele, nem, nem.”⁶⁷

A szentgericei tanítóskodása alatt keletkezett művei közül a karácsonyi és ellenkező versei képezik a törzsét az életében általa, három példányban⁶⁸ összeállított és lemásolt verseskötetnek. Feltehetően saját gyermekkori élménye – amikor az emlegetett nagy haragú tanító verset adott neki – és az általánosan elterjedt erdélyi unitárius szokás⁶⁹ készítette arra, hogy ünnepekre maga is sorozatban írja a verseket a keze alatt megforduló kisdíjakoknak. Tiboldi – verseihez írt előszavában – úgy nyilatkozott, hogy „már a legelső Karácsonra [1819 karácsonyára] mulhatlanul verset kell adnom a tanulóknak még pedig, mint akkór csak kezdő az ily versírásban minden tanúlonak ujat irék”.⁷⁰ Tiboldi nem csupán karácsonyra írt verseket, hanem farsang alkalmával is készített „ugynevezett veszekedő vagy is kettős verset, melyet két fiu szovalva el lakadalmi ünnepen számos vendég előtt”.⁷¹ A versekkel házról házra jártak kántálni a gyermekek még a szomszédos falvakba is,⁷² akik így – mint Tiboldi leírásából kiderül – jelentős pénzüsszeget összegyűjthettek szavalásukkal.⁷³ Jakab Elek úgy emlékszik, hogy annyira nagy volt a szerepe a kántálásnak, hogy Szentgericén „Karácson első napja csaknem egészen versmondók kihallgatásával tölt el. [...] Tiboldinak valódi hivatása volt a költészetre, kivált a vigra és elmésre. Verseiben gondolat volt s szép eszmék, élcz és nemes humor, játszóság és megkapó fordulatok, verselése könnyű, szépen

⁶⁶ Kolozsvári Akadémiai Könyvtár (a továbbiakban KvAKt.; hivatalos román elnevezése: Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca) Ms.U. 591. Tiboldi István: *Versék* 151–164.

⁶⁷ Uo. 157.

⁶⁸ Ezek kis mértékben eltérnek egymástól, a bennük található művek tételes felsorolását I. Tiboldi István verseinek lajstromában e részfejezetet követően. A kötetek közül egyet Kriza Jánosnak küldött el, feltehetően ez került Réthi Lajoshoz, s onnan valahogy a MTAKK-ba. Egy másikban a Székelykeresztúri Unitárius Kollégium pecsétje található, és ma a Teleki–Bolyai Könyvtárban van. A harmadik példány (feltehetően) Jakab Eleké volt, aki azt a Székelykeresztúri Unitárius Kollégiumnak adta el, és ma szintén a Teleki–Bolyai Könyvtárban található. Jelteteik: MTAKK M. Irod. RUI 8-r. 41; Teleki–Bolyai Könyvtár (a továbbiakban TBK) Ms. 0663/1 és Ms. 0663/2.

⁶⁹ Összefoglalóan lásd Olosz Katalin: *Unitárius iskolások ünnepköszöntő veszekedő versei*. Keresztény Magvető CXIV(2008). 1. 77–116.

⁷⁰ TIEV 3–3v.

⁷¹ Uo. 3v.

⁷² Uo. 4.

⁷³ Uo. 6.

folyó, népies, nyelve és rythmusa magyaros. A nép rendkívül szerette őt ezért. A karácsonyi ünnep kettős ünnep volt épen e versekért, mik az egész falut vidám hangulatban tartották. Mindenki ez vagy amaz fiunak verséről beszélt. Némelyikből egész vers-szakokat tudtak. [...] Néha egy-egy gyakorlati igazságot vagy korholt hibát szájról szájra adott a nép.”⁷⁴ Marossy Márton kadácsi lelkes évzidekekkel később egyenesen úgy vélte, hogy Tiboldi István veszekedő versei, melyek ma is „közszájon forognak [...] rögzítették meg hosszasan a régi népszokásokat, lakodalmi szertartásokat, amelyek sajnós a Tiboldi verseinek elfelejtésével kezdik kivetkőzni régi szép formájukat”.⁷⁵

Tiboldi igyekezett a verseket a gyermekekhez, azok jelleméhez, életük valamely tréfás eseményéhez, iskolai modorukhoz illeszteni, de mindezek mögött felsejlenek a mindennapoknak azok az elemei is, amelyek a háttérben meghatározták az életüket: a tűzvészek, pestis-, kolera-járvány, jégverés, rossz termés, sáskajárás, nagy vihar, háborúk, rabság.

Tiboldi István nyitott személyiségének, haladó gondolkodásának számos példáját találhatjuk a gyermekek számára írt verseiben is. Fontosnak vélem ezeket kiemelni, mert így válhat valamelyest láthatóvá, hogy mely elveket, alap gondolatokat igyekezett a környezete számára is átadni, mi lehetett az a szellemiség, amit falusi értelmiségiként képviselhetett.

Egyik fontos alap gondolata, hogy nem a születéskor eleve adott társadalmi státusz az, ami számít, hanem hogy valaki „tisztá erkölcsű, [...] jó ember legyen”.⁷⁶

„A csekély születés nincsen szégyenére,
Ki érdemi által magas állást ére.
Kőfaragó vala a Szokratesz atya,
Demosthenes pedig egy kovács magzatja.
Euripides költő kertésztől nemzetett,
Leskus király apja földet mivelgetett.”⁷⁷

Visszatérő gondolat verseiben az is, hogy a tanulás által előre lehet jutni, annak feltétlenül haszna, értelme van. Az alábbi versében azt a kiszolgáltatottságot írta le pontosan, amivel azoknak kellett szembenézni, akik olyan faluba születtek, ahol nincs iskola, és mindenki analfabéta.

„Hol az embereknek nincsen iskolájok,
Világosság napja nem süt ő reájok. [...]]
Csak egy levelecske megíratására
S egy felsőbb rendelet megolvasására
Míndig kéntelenek más faluba menni
Hát hiszen egyebet mit is tudnak tenni?”⁷⁸

Jellemző az is, hogy elsősorban olyan, kisebb hivatali posztok elérésével kecsegtette a szorgalmas tanulókat, amik feltehetően szorgalommal valóban megszerezhetőek voltak.

⁷⁴ Jakab Elek: *i. m.* 19. 415–416.

⁷⁵ Marossy Márton: *Tiboldi István mint népköltő*. Unitárius Egyház XXIII(1928). okt. 15-i melléklet 93.

⁷⁶ TIEV 10. (A versekből minden esetben csak részletet közlök. Ha közben kihagyok sorokat, [...] -tal jelzem, de hogy előtte-utána folytatódik-e a szöveg, nem tartom lényegesnek megmutatni.)

⁷⁷ Uo. 106.

⁷⁸ Uo. 19.

„Ámbár nem sóvárgok királyi pálczára,
 Ámbár nem vágyom én fényes koronára,
 De ha jól tanúlok, jó hasznot vehetek,
 Még nótáriussá falunkban lehetek.”⁷⁹

„Már a tanulásban mendegelek elé,
 Bátyámnál is többet tudok tavasz felé.
 Ha nem több, assessor lehet még belőlem,
 Elég lessz, ha ennyi kitelhetik tőlem.”⁸⁰

A már egész kicsiként különösen tehetséges Jakab Elektől azonban ennél jóval többel remél:
 „A szent szónokszékbe várom hogy felálljak
 S nektek nem sokára egyet prédikálljak.”⁸¹

Tiboldi abban is haladónak tekinthető, hogy nem tett nagyobb különbséget a fiúk és a leányok iskolai tanulásában: utóbbiak tanulását éppolyan fontosnak ítélte, s a külön leánykáknek írt s leányok által szavalt verseiben az erkölcsös életvitel mellett arra is buzdította őket, hogy vegyék komolyan az iskolába járást.

„A leány gyermeket – sokan monodgatják,
 Hiba, ha olvasni és írni tanítják.
 Hoztak erre okot s példákat is ele,
 De úgy megezávolták [!], hogy pirultak belé.
 Mondották: a leány ha íróvá lenne,
 Hátha olyant írna, a mit nem kellene.
 De kik így ebegnek, még többet hibáznak,
 S a leányok ellen ok nélkül lármáznak.”⁸²

„Ugy illik a szép gyöngy a leány nyakába,
 Ha irni, olvasni tanult iskolába
 Szép a leálynak is ha effélét tanúl
 Ne maradjon leány is holtig tudatlanúl.
 Én az iskoláért kész volnék meghalni,
 Kalácsal sem tudnak attól messze csálni.
 Mikór kitalálok lépni az utszára
 Szép tanulásomért kigyülnek csodára.
 Ha még tanulásban tölthetek sok napot,
 Elöttem sok legény emelit kalapot.”⁸³

⁷⁹ Uo. 25.

⁸⁰ Uo. 27.

⁸¹ Uo. 71v.

⁸² Uo. 125.

⁸³ Uo. 42v.

Verseiben azt is propagálta – s mint azt korábban láthattuk, tette ezt eredményesen –, hogy az arra érett gyermekek a székelykeresztúri középtanodába menjenek továbbtanulni.

„Sokan megdicsérték már édes apámat,
Hogy a kollégyomba vitte jó bátyámat.
Oh bár még többen is példáját követnék!
És gyermekeiket eként neveltetnék.”⁸⁴

„Ki saját honjából soha ki nem megyen,
Lehetlen, hogy abból tudós ember legyen.
Ki mindig csak itthon ül a süttő mellett
Ahoz mindenektől kevés a tisztelet [...]
Hát idegen földre kell menni tanolni,
Idegen kenyeret jó néha kóstolni.
El kell messze földre hazúl szekerezni
Ki tudományt akar bővebben szerezni.”⁸⁵

„Csak alig hinnétek hogy megörvendettem,
Mikór Kereszturra tanulni mehettem.
Nincs is a világon szebb s gyönyörűbb élet,
Mint a kollégyomban, hol sok híressé lett.
A mely barátságot kollégyomban kötünk,
Az soha ki nem hül, haltig tart közöttünk.”⁸⁶

Tiboldi tanítósága során egyenlőségre törekedett abból a szempontból is, hogy nemcsak fiú és leány, de árva gyermek⁸⁷ és jó tanuló cigány fiú is verset kapott tőle. Azokat az árva gyermekeket sem ítélte el, akiknek szülei nem meghaltak, hanem elszöktek, és gyerekeiket magukra hagyták – versében együttérzésre és pénzzel való segélyezésre szólította fel a falubelieket.⁸⁸

A korban egészen egyedinek számított, hogy Tiboldi a kis Ponczi Jánosnak, az ekkor *új parasztnak* nevezett cigány kovács fiának is négy karácsonyon (1826–1829) keresztül adott verseket. Az utolsó kettőt a cigány nyelvet jól ismerő öccse segítségével írta meg félig cigányul a gyermek számára: „Kisebb testvér öcsém, ki folyvást beszélt a cigány nyelvet, de verset írni magyarul sem tudott, nálam időzvény egy hétig három téli estve működénk törve [!], mig kisüthetők nagy bajjal a verset.”⁸⁹ Nem csupán a nyelv⁹⁰ lehetett szokatlan a korban, hanem a

⁸⁴ Uo. 69.

⁸⁵ Uo. 105v.

⁸⁶ Uo. 71.

⁸⁷ Árva Boros Elek és Árva Boros József 1820-ban szavalták a róluk szóló karácsonyi verset, 1822-ben pedig már a székelykeresztúri középtanoda diákjaiként szerepelnek a matrikulában. Vö. Uo. 18–18v; Fekete János (szerk.): *i. m.* 145.

⁸⁸ TIEV 30.

⁸⁹ Uo. 7v.

⁹⁰ A cigány nyelvnek ekkor még nincs írásban rögzített, sztenderd változata, ezért különösen érdekes az a negyediknek (1829-ben) írt vers, amelynek már az egésze két nyelven szerepel. A két cigány sort (amely feltehetően oláh cigány nyelven, kaldaresh nyelvjárársban íródott) a tartalmilag azonos két magyar verssor követi. A cigány szöveg fordításában és értelmezésében nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Balatonyi Juditnak.

tény, hogy könyvet forgató, írást kedvelő gyermekként mutatta be (nyilván a valósághoz hűen) a cigány kisfiút Tiboldi, aki – mint a tanító a versben ki is hangsúlyozta – tanult emberként még hasznosabb tagja lesz majd a társadalomnak. 1827-ben így nyilatkozott meg a gyermek Tiboldi szavaival:

„Könyvet, papirosat forgatván kezembe,
A szikra s a szénpór nem ugrik szemembe.
Már a kohó mellett csak ritkán forgódom,
De a könyvekkel örömet bajlódom.
A kalapács helyett írotollat veszek,
Igy hiszem hazámnak tán több hasznot teszek.”⁹¹

1828-ban már így folytatta:

„Hogy pappá lehessek, tán meg nem ejthetem,
Nem is vágyott erre soha is nemzetem,
Aztán eklézsiát nem oly könnyen kapok,
Nem is voltak soha nemzetemből papok.
De most ha magamért ki-akarnék tenni,
Tudnék Bálintfálván nótárius lenni.
Biztatom magamot, hogyha jól tanúlok,
Tanulásom után én még boldogúlok.”⁹²

1829-ben Tiboldi (még ha nem is ez volt a fő célja versével, de) már egészen konkrétan rámutatott arra a társadalomban mélyen gyökerező előítéletre, amely akkor is útját állná egy cigány gyermek bizonyos státusokba jutásának, ha arra ő tökéletesen alkalmas volna.⁹³

„Bőrömet veletek ha elcserélhetném,
Azt a papságot is tán csak megnyerhetném.”⁹⁴

A versre meglepve reagált nem csupán a tágabb közönsége, hanem a gyermek édesapja is – miként arról Tiboldi is megemlékezett: „Múltság vala nekem, mikor a fiunak apja egy iszákos kovács koromfekete létére engemet feketének szidalmazott ittassonn [!] azért, hogy cigányúl irtam a fiának. De mikor aztán a fia jó csomó-pénzt kapott a versmondással, elhallgatott, a csomópénze bedugta a száját, ha a torkát nem is. Még szebb multság volt nekem, mikor meghallottam, hogy a fiu édes anyja azt mondotta a gondnok házánál: Nem a mester irta a fiának a verset, hanem van neki egy testvér öcsce Udvarhelyszéken, a ki éppen született cigány, a val ketten csinálták.”⁹⁵

⁹¹ Uo. 148v.

⁹² Uo. 149.

⁹³ A cigányság láttatását Tiboldi más műveiben is érdemes volna vizsgálni, mivel pl. az adomái között rengeteg cigány történet szerepel. Erre azonban ebben a dolgozatban nincs lehetőségem kitérni.

⁹⁴ Uo. 150.

⁹⁵ Uo. 7v.

Olyannyira ismert és kedvelt lehetett a vers, hogy például Jakab Elek – aki úgy nyilatkozott, hogy míg a Székelyföldön élt, Ponczi Jánossal az „iskolapajtási viszonyunkat [...] folyvást”⁹⁶ fenntartotta – ennek a versnek is több sorát fel tudta idézni közel ötven év távlatából. Emellett Tiboldi verseinek írásban való terjedésére,⁹⁷ illetve a korban jellemző versben való kommunikációra is jellemző példa az a válaszvers, amelyet Pál János háromszéki unitárius esperes írt Tiboldi Istvánnak. Ebben nagyon plasztikusan kifejeződik az is, hogy a korban a cigányok mennyire be voltak zárva abba a helyzetbe, amibe beleszülettek, elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy cigány származású gyermek bármi másra, mint a megszokott cigány szakmák (mint például kosárfonás, szénégetés, sártapasztás) művelésére alkalmas lehetne.

„Diktál! – mit olvasék nyolcszázhuszonnyolczra?
 Ponczinak adatott versét Karácsonra.
 A feketék nyelvén, drága jó barátom!
 Sokra mentél, a mint verseidből látom. [...]
 Ha Mózes volt régen vezére a zsidó nemzetnek,
 Te léssz a vezére a cigányseregnek
 Mert kipallérozván nemzeti nyelvöket,
 Assessori székbe ültetheted őket:
 Könyvíró tudossá lessz a kosárkötő,
 Az üstös, a rostás és a téglavető.
 A tapasztó dadé a nagy sárgyúrással
 Felhagyván, keresi kenyerét írással.
 Czigányokból válik mán túl prókátor is
 Lessz még udvarbíró, mester is, kántor is.
 Látunk jövendőben cigányból is papot.
 Kinek egész megye emelit kalapot.
 Dullót is ezután cigányokból tesznek,
 Tán királybirák is mind azokból lesznek.
 Drága jó barátom! ez mind a te munkád.
 A szép barna sereg áldást mond azért rád.
 [...] Megeshetik, Jankó nem lessz pap Nyomáton,⁹⁸
 De egy más hivatalt kaphat a lóháton.”⁹⁹

Fontos témája volt Tiboldinak az alkoholizmus.¹⁰⁰ Számos alkalommal figyelmeztetett az iszákosság veszélyeire, s kiemelten beszélt a kicsi gyermekek számára adott bor ártalmasságáról.

⁹⁶ Jakab Elek: *i. m.* 416.

⁹⁷ Tiboldi István műveinek vándorlásáról vö. Szakál Anna: *A folklórgyűjtő Tiboldi kéziratok anyaga és folklorisztikai értékelése. = Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére (ATU 503)*. Bp. 2010. 38–61.

⁹⁸ Ponczi Jánost érti a vers szerzője Jankó alatt. Nyomát kicsi unitárius település Marosszéken, ahová az alacsony jövedelem miatt nem szívesen mentek lelkésznek (hosszú távra).

⁹⁹ TIEV 151.

¹⁰⁰ Nem elhanyagolandó tény, hogy vele azonos időben a szentgericei lelkész az a Farkas György, akiről ismert, hogy szintén erőteljesen igyekezett fellépni az alkoholizmussal szemben, támogatta a mértékletességi egyletek létrehozását.

„Szép erény emberben a mértékletesség,
 Ennek útitársa a vidám egészség.
 Kivált a jó borral mérsékelve élünk,
 Mindennap örömmel örömet cserélünk. [...]
 Mondják: A bor teje a vén embereknek.
 De megölő méreg a kis gyermekeknek. [...]
 Gyermekek bór helyett jobb keresni kútat,
 Mert ez bús veszélyre csak egyet sem juttat.
 Én mikór szomjuzom, csak frís vizre térek,
 S minden más gyermeket szeretettel kérek
 Hogy iszonyodjanak a boros kancsótól,
 Úgy fussanak attól, mint gonosz kigyótól.”¹⁰¹

Egyként problémaként mutatta be mindkét nem iszákosságát, s több versében rámutatott arra, hogy a mértéktelen borfogyasztásnak milyen hatásai lehetnek egy-egy család életére. Szintén haladó Tiboldinak az a gondolata, hogy nemcsak a férfiakat, de a nőket sem ítéli el, ha jobbíthatatlan részeges házastársukat elhagyják.

„A ki oly nőt talált magának elvenni,
 Kinek torka miat koldussá kezd lenni,
 Jol teszi – az eget hívom bizonyságúl
 Ha útad nekik hadd menjen világúl.
 A férfi is magát ha ivásnak adja,
 Jol teszi a neje, ha végkép ott hagyja.
 Ezzel meg nem sérti nagy nevét Istennek,
 Ki józan életet parancsol mindennek”¹⁰²

Ugyancsak elítélendőnek tartotta Tiboldi a nők férjük általi verését: „A ki a nőket ócsárolja, mely férfi a nejét meg nem becsüli, sőt sértegeti, rongálja, keserűséggel illeti, az olyan férfit – felteszem, ha volna e hazában ezer köböl mák, abban az ezer köböl mákban a hány mákszem van, éppen annyi ördög szaggassa el.”¹⁰³

Tiboldi István nem elégedett meg azzal, hogy az emberek egymás közötti viszonyaiban utat mutasson, hanem megkísérelte a tágabb környezettel, például az állatokkal való kapcsolatukat is alakítani, az állatkínzás elleni fellépés fontosságát hangsúlyozni.

„Irták volt egy tanács hajdan Göröghonban
 Mely az állatkínzót megbünteté nyomban [...]
 Egy gyenge madárkát, bár kártekony légyen,
 Rongálva kinezni, nagy hiba, nagy szégyen.

¹⁰¹ Uo. 77.

¹⁰² Uo. 98v. Ebben a versében Tiboldi egy olyan esetet versel meg, ahol az asszony volt részeges, akit a férje megölt, majd maga is öngyilkos lett.

¹⁰³ Uo. 4v.

Van híre sok régi nép durvaságának,
 Mi ne legyünk vadak, mint azok valának.
 Be kell bizonyítnunk, hogy már művelődtünk
 Nem csak úgy, mint a kik elhunytak előttünk.”¹⁰⁴

„Mégis sok jó ebnek ostoba gazdája
 Enni sem ad illón s botozva rongálja.
 Hány ember van aztán oly durva, lelketlen,
 Ki igás barmához mostoha kegyetlen.
 Utánna oly terhet teszen fel vaktában,
 Hogy a barom szinte megszakad kinyájában.
 Aztán, ha nem bírja, veri mint a hóhér,
 Míg a szegény pára gyászos véget nem ér.
 Ki barmát így veri s eként bánik vele,
 Az elvan kárhozva, rossz lélek bujt bele. [...]
 S kár, hogy eddig elé a magyar hazának
 Az állatkinzásról törvényt nem hozának.”¹⁰⁵

Verseiből arról is tájékozódhatunk, hogy milyen volt ekkor az iskola helyzete, milyen lehetett benne tanítónak vagy kisdiáknak lenni. Egyik versében az apákon kérte finoman számon az iskolaház állapotát.

„Ki fázékonyságom okait vizsgálja,
 Okulár nélkül is könnyen kitalálja,
 Az iskolaházunk – ha nem réparálja,
 Így csak sanyargató bár ki nézzen rája.
 Sok apa úgy látom jó gazda magának;
 De nem eszközlője közönség jóvának,
 Jobb téli hajlékot készít marhájának,
 Mint az iskolában tanuló fiának.”¹⁰⁶

Egy későbbi versében az iskolaház állapotában (és így az iskolába járó gyermekek számában) bekövetkezett pozitív változást egy királyi rendelethez kötötte.

„Egy körlevél közlebb mindenütt eljára
 Országunk fejének parancsolatjára:
 Hogy a neveléssel többet gondoljanak,
 Mánn túl az iskolák jobb karban álljanak.
 Hogy az édes apa a maga fiának
 Jobb nevelést adjon, mint a csitkójának.

¹⁰⁴ Uo. 140v.

¹⁰⁵ Uo. 144v.

¹⁰⁶ Uo. 32v.

Azolta több gyerek jött az iskolába,
Egy kettő nem nagyobb, csak mint a szék lába.¹⁰⁷

Verseiben nem csak az ő nézőpontjából látjuk az iskolát, hanem belehelyezkedve a gyermekek perspektívájába, értő humorral mutatta meg azt is, hogyan is élhették meg a kisdíákok az iskolába járást:

„A gyermek sokáig ha egy helyben ülne,
Megromolna vére s tán megpenészülne,¹⁰⁸

„Ott tanultam türni mint régi Mártirok,
Bár kicsinke vagyok, már tanulok, irok¹⁰⁹

„Mikór a más [ti. a Tiboldit megelőző tanító – Sz.A.] elment, kezdettem vigadni,
Hitem hogy a Klasszis pusztán fog maradni [...]
Oh de bánatomban alig tudtam enni
Hogy új mestert tudtak iskolánkba tenni,
Igy mi mester nélkül akkór fogunk lenni,
Mikór minden folyó felfelé kezd menni.
A nagy boszonzkodás szivemet eltelé,
Elébb megnémultam s csak elhültem belé [...]
»Pap s mester nem hal meg« most betelék rajtunk
Klasszist mester nélkül hijában ohajtunk.¹¹⁰

Amellett, hogy – mint az egyik fentebbi versben olvashattuk – az új tanító (azaz saját maga) érkezését is láttatja egy tanuló nézőpontjából, több versének volt témája az iskolamesterek falubeli helyzete, munkájuk esetenkénti nehézsége.

„Midőn barázdáit a földész forgatja
Bizik munkájának csak lessz foganatja;
Más helyzeten all iskolák mestere,
Az ő munkájának gyakron nincs sikere. [...]
A mely tanulónak tompa az elméje,
A tanító eszet nem verhet beléje,
Ki azt a tudományt nem képes bevenni,
Nem lehet töltsérrel fejébe tölni
Azért sok tanító elkedvetlenedik,
Sorsát is megunja ugy elkénszeredik
Panaszra is fakad maga sorsa ellen.

¹⁰⁷ Uo. 113v.

¹⁰⁸ Uo. 54v.

¹⁰⁹ Uo. 15v.

¹¹⁰ Uo. 12.

Hogy boszuságot kell szenvedni szüntelen.
Mert sok apa s anya, ha tompa magzatja
A tanítóra vet és azt hibáztatja.”¹¹¹

Nem mindenki örült egyformán Tiboldi versíró szenvedélyének. „Ég föld bizonyosságom – írta Tiboldi verseihez kapcsolt előszavában –, hogy e lakadalmi versekben senkire sem volt célzásom, mégis találkozott vala egy valaki, ki magára értvén több sort e versekből, megdühödve kezdé összeverni két első lábán lévő sikláját, az az boszuson veré össze két öklét s fenyegetőzve mondá többek előtt rólam: »Meggútatom hogy itt nem ül három esztendeig.« Csakugyan ott ültem még azután nyolczszór három évig. Igaz, hogy sokat törte az eszét, tiz évig sem szünve meg megbuktatásomra s mind hijába: fortélyos koholmányai által több izben is annyi kedvetlen órát szerzett vala nekem, hogy még ma is, ha eszembe jut, ki nem állhatom kaczagás nélkül. Szántam szívemből, hogy a sok elmetörése mind kárba ment s nem érhetette célját. [...] Azon író tollam, melyel e versezetet irtam vala, hihetően valamely ludnak a bal szárnyából való lehetett, hogy éppen olyan balul véteték, a mi azon tolluból sült.”¹¹²

A versírásnak végül nem a néhány ellene munkáló falubeli egyén, hanem egy zsinati határozat vetett véget, ahol megtiltották a verssel való házalást. Ennek hírért Tiboldi is belenyugvással fogadta, mivel – mint megjegyezte – „ha e tilalom ne legyen, nem tudom mi lett volna belőlem, ha huszonöt év beteltéig azon egy ekklézsiában verset kellett volna minden Karácsonra írnom, mikör később egyszerre kilenczven gyermek is vala iskolámban”.¹¹³

A karácsonyi és a veszekedő versek¹¹⁴ mellett tudomásunk van még néhány rövidebb versről, amelyet szintén a szentgericei diákoknak készített. Ezek közül egy 1827-ben keletkezett mű (a *Tanulók számára templomba beérkezéskorra*) utóbb meg is jelent nyomtatásban.¹¹⁵ A vershez nótajelzést is kapcsolt. Ezt – azaz hogy a gyermekek „párosával sorba állva a tanító vezetése alatt énekszóval mentek a templomba” – 1881-es írásában Ürmösi Kálmán¹¹⁶ olyan szokásként írta le, amely az egész „gyülekezet lelki gyönyörűségére szolgált”.¹¹⁷ Készített a diákok számára olyan verset, amelyet játszani menve, vizsga előtt vagy ima és prédikáció közben mondhattak, pontosabban (a nótajelzésből következően) énekelhettek.

Mindezek mellett írt – feltehetően felkérésre – sirverseket is, amelyekről szintén Ürmösi Kálmán jegyzi meg, hogy azok „különösen feltűnők tömör rövidegök s egyszerű és találó szépségöknél fogva, ma is e nemben mintául szolgálhatnának, mert vajmi botránkozatók a

¹¹¹ Uo. 102v.

¹¹² Uo. 3v.

¹¹³ Uo. 8. A zsinat feltehetően az 1820-as évek végén lehetett.

¹¹⁴ A veszekedő versekben két diák érvelt tréfásan, az egyik például az iskola, a borívás, a tanító megházasodása mellett, a másik ellene. Az általa összeállított kötetekben (a 265 karácsonyi vers mellett) tíz veszekedő vers található, amelyeknél az is szerepel, hogy mely két gyermeknek írta azokat eredetileg. A verskötetben összesen 25 gyermek neve bukkan fel, közülük kilencről tudható, hogy a székelykeresztúri kollégiumban folytatta a tanulmányait.

¹¹⁵ L. Tiboldi István: *Ima templomba menéskor*. Unitárius Közlöny XIII(1900). 4. 112. A verset Bartók Endre közölte a nótajelzés elhagyásával.

¹¹⁶ Ürmösi Kálmán 1882-től 1913-ig volt Szentgericén lelkész, korábban Tiboldi lakóhelye közelében szolgált, így információi bizonyosan nem csupán utólagos konstrukcióknak, kitalációknak tekinthetők. Ürmösi Kálmán egyéves kolozsvári segédlelkézséget követően került Tiboldi szülőfalujába, Tarcsafalvára, ahol 1872–1878-ig szolgált. Innen a közeli Siménfalvára ment, ahol 1882-ig működött lelkésként.

¹¹⁷ Ürmösi Kálmán: *i. m.* 232.

sirköveken látható poétai sületlenségek”.¹¹⁸ A kötetében található sírversek közül huszonnégyet helyi személyeknek készített, míg egyet Rettegre „felszollítás nyomán kőbányai, ajtómagasságu sirkőre”,¹¹⁹ egy másikat pedig Kiskadácsba, feltehetően valamely rokonának (Tiboldi Eleknek).

Megőrzött továbbá versgyűjteményében különös felkéréseket is. Ilyen például, amikor egy Suba Siga nevű fazekas kérésére az általa „készítendő tálakba mázzali beírás véget” kellett rigmust készítenie.¹²⁰ Egy különös névnap vers is előkerült egyik – nem általa egybeszerkesztett – kötetéből. Ebben valaki névnap vers formájában vádolja őt a legkülönbözőbb dolgokkal, amikre egy következő versben felel meg.¹²¹

Még ennél is szokatlanabb az a két alkalmi költemény, amelyeket Tiboldi megjegyzése szerint a saját almafájára függesztett ki 1819-ben, illetve 1820-ban, miután egy éjjel alatt lelopták róla a gyümölcsöt.

„Almafára jöve mult éjjel egy lopó,
Én üzöbe vettem mint nyulat a kopó,
Ő mint bátor vitéz furcsán elszalada
S elejtett kalapja kezembe marada.
Te éjjeli kertész! tiéd ez a kalap?
Vidd el, mert e nélkül szemedbe süt a nap!”¹²²

Ebből az időszakból két olyan műve maradt fenn, amelyek létrejötte nem alkalomhoz vagy felkéréshez kapcsolódhatott, inkább szórakoztató olvasmánynak készíthette el őket Tiboldi. Az 1822-ben keletkezett *Jupiter és Hékuba tulajdon értelemben pedig: Egy 86 évü özvegy férfinak egy 50 évü kicsapongó özvegy asszonnyal lett összepárosodása* című művével éppen ennyit biztosan el is ért – feltehetően a szöveg kedveltségére utal, hogy jelenleg hat másolatát ismerjük.¹²³ Másik munkája, az 1834-ben *Bachus Szent Gerliczéi útazása* címen írt és Marosvásárhelyen 1841-ben 600 példányban megjelent szöveg azonban hatásában túlmutatott egy átlagos szórakoztató olvasmányon, és egyes, későbbi interpretációk szerint nagyban hozzájárult Tiboldi Istvánnak a faluból való távozásához is.

Mielőtt azonban Tiboldi István Szentgericéről való távozásának körülményeire térnénk, röviden vizsgáljuk meg, hogy milyen nyomai vannak a tanító gyűjtés iránti korai érdeklődésének. Mivel ebből az időszakból levelek nem maradtak fenn, így nagyon kevés forrás áll a rendelkezésünkre e kérdés vizsgálatához. Az egyetlen nyom a karácsonyi versei között bukkan fel: a 209. számú versében határrészek neveit sorolja fel, összesen 39-et.¹²⁴ A vers egyértelműen arra épül, hogy minél több helynevet be tudjon építeni, s erre a tudatos gesztusra utal az is, hogy maga Tiboldi húzta alá valamennyi helynevet, kiemelve azokat a szövegből. Ebből az egyetlen apró nyomból egyelőre arra

¹¹⁸ Uo. 232.

¹¹⁹ TIEV 231.

¹²⁰ Uo. 247.

¹²¹ A vers szövege autográf, csupán a füzeteket kötötte valaki utólag be egy könyvbe (más Tiboldi-versekkel együtt). A versek: *Pálfordulása 1829-ben; Válasz és felelet* 1830. KvAKt. Ms. U. 591. i. m. 1–26.

¹²² TIEV 247.

¹²³ A másolatok az Ms. U. 1766-os jelzetű kivételével autográfok. Vö. KvAKt. Ms. U. 588. Tiboldi István: *Versek*. KvAKt. Ms. U. 591. Tiboldi István: *i. m.*; KvAKt. Ms. U. 1766; Tiboldi István: *Jupiter és Hékuba vagyis egy 86 esztendő férfi és egy 50 esztendő asszony özvegyeknek egyben párosodások*. TBK Ms. 0663/1. Tiboldi István: *Versei*. TBK Ms. 0663/2; Tiboldi István: *Versei*. TIEV.

¹²⁴ Uo. 110–111.

kell következtetnünk, hogy Tiboldit feltehetően Szentgericén még nem foglalkoztatta a népköltészet, népnyelv összegyűjtésének és lejegyzésének gondolata, esetlegesen meglévő érdeklődésének határozottabb irányt majd csupán Kriza János fellépése és Jakab Elek felszólításai adtak.

Miért döntött Tiboldi István, ez a láthatóan közkedveltségben élő, magát a közösségben jól feltaláló iskolamester a faluból való távozás mellett?

Maga autobiográfiájában a következőképpen mondja el a történetet: „1842ben sulyos csapás érte:¹²⁵ Egy meghülesből következett sulyos köszvény iszonyu lábdaganattal egy egész évre ágyba tevő s az allatt fel nem tudá kelni saját erején, ekkor egy végzett diakot fogada a tanítást folytatni ellátva azt fogadott kosztal s illő pénzfizetéssel. Év teltével[!] felgyogyulva tanítani kezdte, de hideget kinem állhatva templomba járásal s elgyengülve kevés meghülestől is iskolaházba zarkozve[!] folytatá a tanítást egy két iskolai év alatt, így elgyengülten 1844 ben Szent Miklósi kis ösi birtokába költözék s ott házat épite saját költségén egy testvér öcse segéd lévén némileg az építésben.”¹²⁶ Egy másik helyen, Nagyajtai Kovács Istvánhoz írt, a közelmúltban előkerült levelében nagyjából ugyanezt mondja el: „Történt azonban: hogy 1842^{ben} meghüles következében egy kinos köszvény-nyavalya egész évre ágyba teve engemet, abból némileg felocsudván még taníték ottan még két télen, de ujjabban gyengülni kezdte egészségem, azért elcsüggedve kis honomba Sz: Miklosra vonám magamot s néhány nyári borvizi kúra után visszanyervén egészségemet.”¹²⁷ Réthi Lajos szintén a betegeskedést hozza fel Tiboldi távozása okának.¹²⁸ Árkosi Dénes, esperes 1868-ban egy hivatalos nyilatkozatban hasonlóan interpretálja a távozást: „Tiboldi [!] István úr egy szelid erkölcsű, tiszta jellemű, és közhasznu szolgálatokban megöszült egyéniség, ki az 1844k évben Szentgerliczei¹²⁹ népiskolatanitói állomásáról nagyszerű hülés okozta köszvény betegsége miatt Szentmiklosi csekély lakába hazavonulni kényszerült.”¹³⁰

A Tiboldihoz közel álló, kortárs Jakab Elek már árnyaltabban fogalmaz és a „nagyszerű hülés okozta köszvény” csupán az egyik, de nem a legfontosabb okként említi. Tiboldi Istvánról szóló, két részletben megjelent írásának első felében még így ír: „Elbetegesedvén Tiboldi bácsi [...] ekkor (1844) 25 évi pár száz forintnyi szerzeményére támaszkodva [...] szülőföldre ment haza.”¹³¹ A második közlemény végén, ahol műveiről beszél, a távozását már egyértelműen mással magyarázza. „Van egy nevezetes műve: *Bacchus Utazása a szentgericzei szőlőhegyekben* [...] Humoristikai-satyrikus költemény, melynek tárgya a szentgericzei társaséletben eléfordult fonák-ságok, csinek és történetek, különböző családok vitái, férfiak s nők közötti ismeretségek, bortól megittasultak botlásainak nevetető előadása stb. [...] A költői cél a mulattatás s a szentgericzei bor dicsőítése, hirneve emelése: ügyesen is ki volt vive: azóta Szentgericzére nagyobb meszszeségből, a kis ország több vidékeiről eljöttek borvásárra [...] Tudva volt, hogy Tiboldi nem kívánt vele bántani senkit, ő kedves és szelid véralkatu s geniusu ember volt: nem volt művében személyeskedő célzatosság, s mégis sokan vették zokon, sokan találták magukat sértve, a mi az utolsó években meg is zavarta kedélye addigi philosophiai nyugalmát s első ok volt arra, hogy ké-

¹²⁵ Tiboldi István az önéletírásában E/3. személyben beszél önmagáról.

¹²⁶ Tiboldi István autobiográfiája, I. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 268.

¹²⁷ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykeede, 1860. március 28.

¹²⁸ Réthi Lajos: *i. m.* 270.

¹²⁹ Szentgerice korábbi neve volt Szentgerlice.

¹³⁰ MUEKvGyLt. UP Iratok: Árkosi Dénes nyilatkozata Kriza Jánosnak. Rava, 1868. november 15.

¹³¹ Jakab Elek: *i. m.* 413.

sőbb nyugalomba vágyják.¹³² Ürmösi Kálmán ugyancsak mindkét okot felhossa az iskolamester távozására: „Tiboldinak Szentgericéről való idő előtti eljövetelére, köztudomás szerint, betegeskedésén kívül, e műnek is nagy befolyása volt. Miért? mert az emberek az igaz-mondást nem tűrhetik.”¹³³ Mivel ezek a megverselt esetek akár a valóságban megtörtént események is lehetnek, elképzelhető, hogy az emberek magukra és egymásra ismertek, s az lehetett az oka egyesek sértegettségének, hogy váratlanul írásban látták viszont az akár közzsájon ismert falubeli történeteket:

„Nyárban szánnal indult a sokadalomba,
Búza helyett lisztet vitt volt a malomba.
Egy más, ki sokáig ült a kancsók mellett,
Járomba fogta volt lovát ökör helyett. [...]
Elfizette borért ősi birtokát is,
Elvették e miatt hamvas fazakát is.”¹³⁴

A későbbi visszaemlékezők megállapításait azonban már fenntartásokkal kell kezelnünk, mivel a történet az idő előrehaladtával látványosan színesedik, és egyre újabb elemekkel gazdagodik. Marossy Márton 1928-as írásában – mindamellett, hogy kiemelte, Tiboldi mennyire közkedvelt alakja volt a falu társadalmának – már úgy fogalmazott, hogy a tanítónak „menekülnie kellett Szentgericéről”, s „ma már megállapíthatjuk, hogy nem egészségi állapota, hanem ellenségeinek felgyűlt száma kényszerítették arra, hogy állásáról lemondjon és hazaköltözzék szülőfalujába”.¹³⁵ Műveinek sorsáról pedig azt írta, hogy „halála után zsákszámra fennmaradt írói munkái ellen valóságos irtó háborút rendeztek az érzéseikben megbántott emberek. Elpusztították, megsemmisítették. Nehogy a késői utókor is kacagon ő rajtuk.”¹³⁶ Ugyanezt erősítette meg Kanyaró Ferenc is, aki hasonlóképpen a kéziratok pusztulásáról számolt be: „Amit ládjában holta után találtak, mind elpusztították, akik hozzáfértek, mert székelyeink néhány gúnyos költeménye, kivált a szentgericei szőlők tréfás megéneklése miatt Tiboldi szatirájától nem kevésbé tartottak.”¹³⁷ Báró József, városfalvi unitárius lelkész 1943-ban egy alkalmi költeményben emlékezett meg Tiboldi Istvánról (az alkalmi költőről). Ebben már kissé túl plasztikusan és színesen jelenik meg a Szentgericéről való távozás mozzanata.

„[...] Hajdan, virágszál korában, tanított az oskolában,
Mest'Uram volt Szentgericén, múltattak sok jeles viccén.
Krizától kapott levelet, hogy írjon s gyűjtsön verseket.
Nem teltek napjai lustán, költő volt Tiboldi István.
Szentgericén alkony tájban, tántorog szembe komája.

¹³² Jakab Elek: *i. m.* 20. 434.

¹³³ Ürmösi Kálmán: *i. m.* 235.

¹³⁴ Idézi uo. 234–235.

¹³⁵ Marossy Márton: *i. m.* 92.

¹³⁶ Uo. 94.

¹³⁷ Kanyaró Ferenc Tiboldira vonatkozó iratait lásd KvAKt. Ms. U. 2330. Kanyaró Ferenc: *Tiboldi István élete és költői művei*, 32–34. Annak ellenére, hogy Kanyaró Ferencre nem jellemző a kitaláció, meglehetősen valószínűtlenül hangzik, hogy Tiboldi ellenségei csaknem 40 év várakozás után időben értesülve haláláról, nagyjából 80 km-t utaztak azért, hogy feldőlják a ládáit (amiket feltehetően szintén nem hagytak őrizetlenül a családtagok vagy a falu belső emberei).

Vigyázz, komám, ha elterülsz, rögtön a pennámra kerülsz.
 Vágd haptákba, húzd ki magad, igényös vonalba haladj!
 [...] Nagy lump volt Gericén a pap,¹³⁸ mindennap ivott, mint a csap.
 Egyszercsak elhaláloza, Tiboldi így búcsúztatta:
 »Eljött immár a gyásznapunk, nyújtópádon a nagy papunk.
 Csendes álmát alussza már, óbórnak ez mekkora kár!
 [...] Mindenkit kifigurázott, az esze pompásan váltott.
 De a jó ivó-barátok, cseber-rúdat ragadának,
 Jó Tiboldit fölkeresték, s a faluból kikergették.
 Kiüldözték lakásából, a faluból, s a határból.
 De ő úgyse jött zavarba, mert Nagykede befogadta.»¹³⁹

A következőkben még arra a kérdésre szeretnék a konfliktus kapcsán választ keresni, hogy milyen volt a falu és a tanító viszonya, mennyire írta felül a jó tanítóról létrejött képet az, hogy belső történeteiket írásba emelte és mindenki számára hozzáférhetővé tette.

Tiboldi István távozásakor búcsúlevelet¹⁴⁰ hagyott az unitárius egyházközség megyegyűlésének, amelyben felsorolta, hogy milyen költségei voltak, amiket az egyházközség nem térített meg neki, s hogy most, „kiskörü jószágába” menve „igen csekélyen fog megélhetni”,¹⁴¹ emiatt kéri, hogy az elmaradt kifizetéseket tegyék meg. Azt írta, hogy ha a két betegsége (az „1830-ben sujtola irgalmatlan forró nyavalya” és az „1841-ben meghülés következtében engem talált szörnyű fájdalommal kinzó lábdaganat”¹⁴²) nem következett volna be, és ezek miatt nem kellett volna 400 forintot költenie a tanítófogadásra és a patikára, akkor „örök feledékenységben hagyná” a neki járó pénzüsszeget, de így, mivel „igen sietve építenem kellett, az hátra maradtó árrára rögtön

¹³⁸ A vers lelkészre vonatkozó részének valószínűleg nem volt semmilyen valóságalapja – és így a többi résznél is feltehető, hogy azok csupán a költői fantázia termékei. A *Bacchus utazása...* című mű születésekor Szentgericén egy Sipos Miklós nevű lelkész szolgált. Róla Ürmösi Kálmán (későbbi szentgericei lelkész, az egyházközség történetének elkészítései) a következőket írta: „Volt egyházköri jegyző s később esperes Kozma Gergely 1833-ban Kövendre ment papnak, s helyébe jött Sipos Miklós, ki szintén előbb köri jegyző volt; szentgericei papságával egyidejűleg esperessé is megválasztott 1833-ban. Igen jeles pap volt, csak hogy beteges ember lévén, idő előtt, alig három évi itteni szolgálata után meghalt nagy számú család hátrahagyásával. Sirja a templom főbejáratától alig egy ölnyire van napkelet felé.” (Ürmösi Kálmán: *A szentgericei unitárius eklézsiája*. Keresztény Magvető XXXIII(1894). 2. 86.) Szentgerice viszonylag jó állomáshelynek számíthatott a korszakban, Ürmösi Kálmán kimutatása szerint 1697 és 1893 között csupán 9 lelkész szolgált az egyházközségben, akik közül mindössze egyetlen személy ment más eklézsiába, a többiek évtizedeken keresztül, halálukig ott szolgáltak, közülük többeket esperessé is választottak. Geréb Zsigmond kézíratos lelkésznévsora valamelyest ellentmond Ürmösi Kálmán adatainak (nála 1697-től 1913-ig 15 lelkész neve fordul elő), de az tény, hogy a lelkészek többsége 30–40 évet szolgált az egyházközségben. (L. MUEKvGyLt. Geréb Zsigmond: *i. m.* 119–120.) Csikfalvi Sipos Mikós 1807-től 17-ig Székelykeresztúron, 1817-től 33-ig Csokfalván és 1833-tól 36-ig Szentgericén szolgált. (L. uo. 98) Nagyajtai Kovács István, történész ekként jellemezte a székelykeresztúri lelkész Sipost: „igénytelen külsejű, mindennapias előadása, de szellemes, tanult, s mint érdemelte, közönségesen becsült, kedvelt férfiú s pap”. (Nagyajtai Kovács István: *A székely-keresztúri unitárius hitközség történeti rajza a kezdetétől mostanáig*. I. Keresztény Magvető XIV(1879). 2. 87.)

¹³⁹ Báró József: *Ének Tiboldi Istvánról*. Unitárius Közlöny LI(1939). 11. 215.

¹⁴⁰ *Tiboldi búcsú-levele Szentgericén* címmel a szövegét Kanyaró Ferenc közölte 1903-ban. Ekkor ezt az autográf levelet is, mint Tiboldi sok más iratát, Bartók Endre lelkész őrizte. Róla annyit tudunk, hogy Kis- és Nagykedén volt lelkész 1885 és 1915 között, ott is hunyt el. Özvegye Székelykeresztúron élt néhány évvel később. (Vö. MUEKvGyLt. Geréb Zsigmond: *i. m.* 171.; az Unitárius Közlöny 1918. márciusi számának 46. oldalán fel van sorolva az özvegy, mint aki az egyet pénztárába befizet)

¹⁴¹ Kanyaró Ferenc: *Tiboldi búcsú-levele Szentgericén*. Keresztény Magvető XLII(1903). 3. 158.

¹⁴² Uo. 158.

szükségem van”.¹⁴³ Azok az adatok, amik azt mutatják, hogy mennyit költött maga az iskolára, a mesteri lakra, illetve az a tény, hogy ezeket az évek során nem kérte vissza, azért tanulságos(ak), mert ez is jelzi a tanítás iránti önzetlen elkötelezettségét. A búcsúlevele szerint Tiboldi a következőket adta összesen: „a régibb Mesteri lak megdeszkázására” sajátjából „négy nagy száldeszkat, fél fél M: forintosokat, a pádimentum¹⁴⁴ összes deszkái meggyalultatásakor, s a pádimentumozó mester emberekre 1 M: forintot s felet [...] egy számvetésre elkerülhetlen szükséges fekete táblát [...] 2 M: forinton saját pénzemen [...] két táblát régebben, egyet közlebről megfestetvén [...] lako-Mesteri-ház ajtója [...] megcsináltatására 1 M: Forintot.”¹⁴⁵ Emellett öntetett 10 évvel azelőtt (azaz 1834 körül) egy 20 fontos csengettyút, amelybe mindaddig csupán 14 M: forint 28 pénzt fizetett az eklézsia, így az még tartozik (amennyiben meg szeretné tartani azt) 28 pénz híján 52 M: forinttal. Felhossa még továbbá, hogy „sok szülőknek házi szükségek miatt nem lévén módjok tanuló gyermekeik számára olvasó könyveket szerezni, én 25 év alatt több darab saját könyveimet adtam ki az oskola számára, nyomtatványokat és kéziratokat, melyek annyi idő alatt mind elviselődtenek”.¹⁴⁶ Hozzáteszi még Tiboldi azt is, hogy betegségei, „ha nem egészben is, a tanításbani magam megerőltetése miánt” következtek be, s emiatt kéri a „Nemes Megyét”, hogy „építésbeli költséгим némi fedezésül bár mi kevéssel is megsegíteni szives leendne”.¹⁴⁷

Ahogy tehát az a fenti búcsúlevélből kiderült, 1841–42-ben meghülés következtében létrejövő erős lábfájdalma miatt nem tudott tanítani, s ekkor kénytelen volt egy diákot felfogadni és fizetni, aki helyette a tanítást ellátta. Ezt erősíti, hogy az 1842-es iskolai vizsgálat idején tanítóként nem őt, hanem Küsgyörgy Béniamint nevezték meg.¹⁴⁸ 1842. május 24-én egyévi tisztesleges nyugalomba helyezését felterjesztették az esperesnek, aki felszólította a szentgericeieket, hogy nyilatkozzanak, kit, milyen tanítót szeretnének. Június 20-án érkezett meg a válasz Szentgericéről, amiben nyoma sincs annak, hogy Tiboldi István távozását maguk óhajtották volna: „nem tehetyük hogy előre ki ne fejezzük azt hogy érzékenyen válunk meg olyan Tanítótól, ki huzamos évektől fogva oly lankadatlan buzgalommal tanította nevendékeinket, s kívántukis annak további folytatására meg-is nyerni, de mi után a K. E. Tanátsnak is feladott okaiból azt nekünk meg nem ígérte”.¹⁴⁹ Ekkor került a kollégiumban frissen végzett Lőrinczi Elek (későbbi *Vadrózsák*-gyűjtő) Szentgericére, aki azonban nem tudott kijönni az emberekkel, így négy év után Árkosra ment. Tiboldi István önéletírása szerint, amikor még Lőrinczi „el nem költözött volna onnan, három ember jött vala hozza Szent Gericéről Szent Miklósrá, kik ugy értesíték, hogy hallván hirtől egészségének láthatólag helyreállását készséggel elfogadnák itt tanítónak, ha vállalkoznék, kántort és orgonistát fogadnának a tanítónak jarni szokott bér hamadrészével s két harmadrészt kapna a tanításért”.¹⁵⁰ Tiboldi azonban nem kívánt Szentgericére visszatérni.

Ugyanekkor Farkas György esperes a következőket írta a szentgericei iskolával kapcsolatban a püspöknek: azt „az egész szék rendei figyelem alatt tartják, arrol mindenek tudakozodnak, s ennek jól vagy rosszul állása, egész közönségünk betsületére beföljo – én valoban a leg kinosbb helyzetben

¹⁴³ Uo. 159.

¹⁴⁴ pádimentum: padló

¹⁴⁵ Uo. 159.

¹⁴⁶ Uo. 159.

¹⁴⁷ Uo. 159.

¹⁴⁸ MUEKvGyLt. UP Iratok: Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1842. április 11.

¹⁴⁹ MUEKvGyLt. UP Iratok: Gál Márton, kurátor, Boros György, egyházi és Szabó Sinka egyházi levele az EKT-hoz. Ér. 1844. június 20.

¹⁵⁰ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 268.

érzem magam, ha itten a tanítás nem folj úgy, a mint kellene, a népis a jó Iskolához hozzá szokván, erőssen feltűnő és rá nézve érzékenyítő, ha látja azt rossz lábon lenni”.¹⁵¹ Több mint két évtizeddel később, 1868-ban a szentgericei iskola helyzete még mindig nem sokat változott, s Farkas György Kriza Jánoshoz intézett panaszja szerint a faluban továbbra is Tiboldi István az a múltbeli viszonyítási pont, akihez a későbbi iskolatanítókat mérik. „Miolta szegény Tiboldi elment SzGerliczéről, ez az ötödik mester, s mindenikkel elég bajom volt azért, hogy az iskolát mindég jó karban kívántam látni, néha dorgálódtam, anyailag kértem őket, hol volt sikere, hol nem. Az a rendetlen és excentris Török, kinek sok korhelyiségeit nem álhattam, tekergeiséért felszollitattam [...] Az a hitvány Fodor [...] Ez a Pető valami hal vérű, égy forma lassu [...] kit semmi sem tud lágy melegségéből kimozdítani, szüntelen kértem a mult télenis, hogy szorgalmatosan lásson az iskolához [...] A nép zug, mert Tiboldihoz szokott volt, hozzá hasonlot pedig fél országban sem lehet kapni.”¹⁵²

Mindezekből a dokumentumokból láthatóvá vált, hogy Tiboldi István tanítói kiválósága nem csupán néhány kortársának a megszüpített emlékezetében élő történet volt. Ez pedig afelé mutat, hogy a faluban, ha versei miatt lettek is ellenségei, azok nem lehettek jelentős számban, illetve nem voltak hangadók, és nem tudtak maguk mellé embereket gyűjteni. Ezt erősíti az is, hogy nincsenek panaszos levelek (még ha csupán a falu kis részének aláírásával is), amelyek bármivel is megpróbálnák vádolni őt és ezzel kikényszeríteni az elmozdítását. A legvalószínűbb magyarázatnak – számomra – az tűnik, hogy bár valóban lehettek, akiket sértett a szóbeliségben élő történetek írásba emelése, kinyomtatása és ezzel véglegesen kitörölhetetlenné tétele, Tiboldi mozdulásához szükség volt még arra is, hogy beteg legyen, és közben beleunjon némelyek folyamatos ellenségeskedésébe, s ezért egyszerűbbnek lássa hazaköltözni és többé nem tartozni senki alá – feltehetően ezért sem vállalt el a későbbiekben sem lelkészi, sem tanítói hivatalt.¹⁵³

„Tudomásom szerint Ön évek óta a székely nép beléletét, szokásait, nyelvét és költészetét tanulmányozván [...] Bizodalommal kérem fel, méltoztassék [...] nyomozódásai közepette [...] becses figyelmét kiterjeszteni [...]” – Tiboldi István életpályájának második szakasza (1844–1880)

Tiboldi Istvánt iskolamesteri életpályájának második szakasza három udvarhelyszéki településhez kapcsolja: Székelyszentmiklóshoz, illetve Kis- és Nagykedéhez. Ezek mindegyike jelentősen kisebb település volt, mint a marosszéki Szentgerice.¹⁵⁴

¹⁵¹ MUEKvGyLt. UP Iratok: Farkas György Székely Miklós püspöknek. Szentgerice, 1844. március 14.

¹⁵² MUEKvGyLt. UP Iratok: Farkas György Kriza Jánosnak, 1868. (pontos évszám nélkül).

¹⁵³ Korábban, a Tiboldi Istvánra vonatkozó püspöki iratokat nem ismerve, más következtetéseket vontam le Tiboldi Szentgericéről való távozása kapcsán (vö. Szakál Anna: *A népköltő Tiboldi István és konfliktusai a helyi társadalomban*. Keresztény Magvető CXXII(2016). 3. 171–185.). Az ott leírtakat ezzel az írással igyekszem pontosítani.

¹⁵⁴ Míg az 1850-es népszámlálás adatai alapján Szentgericén 549 unitárius élt, addig Székelyszentmiklóson 133, Kiskedén 126, Nagykedén pedig csupán 74. Dávid Zoltán (s.a.r.): *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Bp. 1994. 133, 141. A vagyonságukra lehet példa, hogy míg Szentgericén 45 ló volt a teljes faluban (aminek ugyan kisebb, de jelentős része református volt), addig Szentmiklóson összesen egy, Kiskedén (ahol szintén a lakosság harmada református volt) négy, a

Tiboldi István Székelyszentmiklósról érkezéséről és későbbi tanítói működéséről a következőket írta 1860-ban, 68 éves korában Nagyajtai Kovács Istvánnak: „nehány nyári borvizi kúra után visszanyervén egészségemet, mint már koros, mivel különben is sem nőm, sem gyermekem, untam újabb hivatalt vállalni, ámbár mind papi, mind tanítói hivatallal nehányszor meg valék kínálva. Hazaszálltom után önkéntesen taníték tíz télen, nem lévén iskolatanító lakfalvamban. Később két Kedének két valláson egyenlő számu gyermekek szüloik lelkes kérésökre, felvállalam a kicsinek [!] tanítását ez előtt négy évvel s folytatám azt K. Kedében egy közeli rokonom kis külön szobájában, de a mely szoba mivel igen szük vala itt N: Kedében hól ma is még vagyok, gondoskodának a szüloek egy kényelmes tágas szobáról, 20 számból álló fiut s leányt jelentének a két faluból mint tanulhatókat, többhez nem is vala nagy kedvem. De midön November 12^{én} tanítani kezdék, csak hamar hozának még más néhány faluból annyi gyermeket, hogy 38na mene ki azok számuk. Ennyi tanulóval töltém a sáros telet folytonosan azon egy szobában velök, míg folyó hó 22^{én} exáment adván ma holnap visszatérék említett rokonom kis szobájába k. Kedébe folytatandó múlt őszén félbe maradt csekély irkáimat. Itt a szüloek újból kérnek, ígérkezém ide jövő télre is tanítóul. Igaz, hogy illően méltánylák csekély fáradoimot, jól találtam köztök magamot, de hogy mit érek ezután, az a jövendő sötét fátyola alatt rejlik.”¹⁵⁵

Két évvel későbbi, Kriza Jánoshoz írt leveléből kitűnik, hogy életkörülményei nem sokat változtak az elmúlt években: „Mint másszor, úgy ismét gyermektanítással foglalkozám a közlebbi télen is itten Kis Kedében, hól egy közeli rokonomnál van lakásom 6 évtől fogva. Mint már koros, hagyom vala az ily foglalkozást. Mikör jelentém az őszön, hogy már nem biztathatom ma[gamot], hogy tovább is tanítsak, a gyermekes szüloek mind a két Kedében megszorodának [”]¹⁵⁶ szives kérésökre, minthogy eddig is méltányolni tudták csekély fáradoimot, újból [”] adám a tanítást Sz:Márton napjától kezdve Mártius végeig. A tanítási idő alatt semmit sem tehetek egyebet: Azon egy szobában lakva a tanulókkal, nappal a velök való foglalkozás, éstve pedig szemeim gyengülése miatt sem nem olvasok, sem nem irok, így tavaszi s nyári időn ha tehetek valamit, igen kicsin részben.”¹⁵⁷

Utolsó adatunk Tiboldi tanítási körülményeire vonatkozóan 1868-ból való, amikor a Sina Simon-alapra¹⁵⁸ pályázott – sikerrel. Ezt követően (hála az esperesek és a püspök hathatós

nagykedei pedig egyáltalán nem rendelkeztek lóval. Ezek az adatok mindössze abból a szempontból érdemelnek említést, hogy a kisebb lélekszámú, rosszabb vagyoni helyzetű településen a szüloek is kevesebbet tudtak általában fizetni a tanítóknak, így ebből is következtetni lehet Tiboldi István utolsó évtizedeinek vagyoni helyzetére, megélhetésének nehézségeire.

¹⁵⁵ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánhoz. Nagyke, 1860. márc. 28.

¹⁵⁶ [”] jelentése: a dokumentumból hiányzó darab miatt néhány szó nem olvasható.

¹⁵⁷ Tiboldi István levele Kriza Jánosnak. Kiskede, 1862. május 24. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 107.

¹⁵⁸ A báró Sina Simon néptanítói segélyezési alap „célja magyar és erdélyországi kiérdemült néptanítóknak vallás és nemzetiségrei tekintet nélkül segélyezése. [...] Ez alpból segélyezésre igényt tarthatnak azon néptanítók: 1.º kik akkor avagy más oknál fogva, de ön hibájukon kívül néptanítói tisztük teljesítésére alkalmatlanokká váltak, s keresetképtelenek; 2.º kik annyi vagyonnal nem bírnak, hogy abból megélhetnének, sem más segélyt nem élveznek, vagy legalább nem oly mérvben, hogy abból, vagyonuk jövedelmét is hozzávéve, megélhetnének. 3.º kik igazolják, hogy míg hivatalukat viselni képesek valának, azt híven s buzgón betölték, s feddhetlen életet éltek s élnek. 4.º kik több folyamodó közül a szegényebben s azok fognak első sorban figyelembe vétetni, kik multjok és jellemükről kitünőbb bizonyítékokat bírnak felmutatni. 5.º végre a fentebbi kellekekkel bírt tanítók szegény árvái, a mennyiben keresetképtelen néptanítók elegendő számmal nem jelentkezének. 6.º Az alapítványi segélyt, mely évente száz (100) osztrák értékű forintnál kevesebb, de ... forintnál több sem lehet, a tanítók életfogytiglan élvezik.” L. MUEKvGyLt. UP Iratok: Báró Sina Simon néptanítói segélyezési alap általános leírása, Buda, 1868. október 11.

közbenjárásának is) élete végéig évi 100 forint segélyt kapott. Ekkor a jelöléshez számos adatot meg kellett adniuk Tiboldi életkörülményeire, jövedelmére, tanítói kiválóságára, erkölcsi állapotára vonatkozóan. Innen tudjuk, hogy birtokában mindössze „egy kicsin székely telek egy szobából álló házzal” van, „a melyben a feljáró gyermekeket is tanítja. Semmi külső fekvő birtoka nincs. Egyedül a mit a szegény gyermekek szülőitől pénzben vagy terményben kap, s mely mind össze sem tehető többre 40 frínál¹⁵⁹ egy évre.”¹⁶⁰

Úgy tűnik tehát, hogy Tiboldi felváltva tanított szentmiklósi kicsi házában, a nagykedei bérelt nagyobb szobában és a kiskedei rokonának házában. Ez minden esetben ugyanazt jelentette, hogy – miként írja is – a téli hónapokban semmi másra nem jutott ideje, csupán a gyermekek tanítására. S bár a gyermekek száma ezekben a falvakban nem volt túl magas – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint 8-25 főnél sosem ment magasabbra,¹⁶¹ de ugyanez a jegyzőkönyv azt is feljegyzi, hogy „az ismert, és kitartó szorgalommal bíró férfi T. Tiboldi István ur maga köré gyűjté e vidék növendékeit, mint az Irás szerint a kotló az ő fiait”,¹⁶² s így számuk tovább növekedhetett, s ezekkel a gyermekekkel a tanítási idő alatt meg kellett osztania egyetlen szobából álló lakhelyét.

1868 után feltehetően még folytathatta a tanítást azon „szenvedélyesen”,¹⁶³ miként azt a kortársak látták, de életének utolsó éveiben már „a gyengeség szobájába szorította”.¹⁶⁴ Ekkor korábban is kedvelt foglalkozását üzte: „művei rendezését, tisztázását, s – miként Ürmösi Kálmán írja – ezzel soha sem akart készen lenni, hogy halálát annál tovább halaszt-hassa; mert ő soha sem várta halálát, mi magános élete mellett is szép jele a sorsával való megelégedésnek”.¹⁶⁵

Bár alkalmi verseinek többsége a szentgericei évekhez kapcsolódik, életének ebben a szakaszában is írt egy munkát a nála tanuló gyermekeknek: ez az *Erkölcsei Ábécé írva kis tanulóknak számára*. Az egyetlen szórványadatunk annak bizonyítására, hogy ezek a versek mennyire fontosak lehettek a gyermekek számára, az, hogy e munka egy autográf példányáról mint jelentős családi ereklyéről számolt be 1936-os írásában Jósa János középiskolai tanár. A tulajdonában lévő példányt még a Tiboldi iskolájába járt édesapja kapta 1859-ben a tanítótól.¹⁶⁶

Tiboldi István verbermése alapján az látszik valószínűnek, hogy ez volt az az időszak, amikor nagyobb szabadsága és több lehetősége volt a tanítás mellett más kedvelt időtöltéseire is. Ezek közé tartozhatott, hogy még intenzívebben vett részt közösségi eseményeken – amelynek eredménye lehetett névnapi verseinek megnövekedett száma. Névnapi versei közül kettőt őrzött meg a legutolsónak másolt kötetében: az egyiket egy tanulóleányka nevében írta annak édesapja és nagyapja részére 1862-ben, a másikat pedig a saját nevében küldte

¹⁵⁹ Ez az éves fizetés – bár nem kivétel nélküli, de – nagyon alacsonynak számít. A felső-fehéri és az udvarhelyi unitárius egyházkörben ugyanebben az évben a fizetések 50 és 300 ft között voltak, a legtöbben 100 és 200 ft közötti összeget kaptak munkájukért. Vö. MUEKvGyLt. UP Iratok: Gálfalvi István levele Kriza Jánoshoz. Ürmös, 1868. január 20.; Inczeffi József levele Kriza Jánoshoz. Derzs, 1868. január 11.

¹⁶⁰ MUEKvGyLt. UP Iratok: Kriza János összefoglaló táblázata Tiboldi Istvánról a Sina Simon-alaphoz, 1868.

¹⁶¹ Vö. MUEKvGyLt. *Vizsgálószerzői jegyzőkönyv*, Kiskede, 1844–67; Hargita megyei Állami Levéltár (a továbbiakban: HmÁLT.) Fond 684. *A Székelykeresztúri Unitárius Egyház kör egyházvizsgálati jegyzőkönyvei 1840–62*. 34v, 36, 37, 50, 70, 109v, 151v, 154v.

¹⁶² MUEKvGyLt. *Vizsgálószerzői jegyzőkönyv*, Kiskede, 1867.

¹⁶³ MUEKvGyLt. UP Iratok: Árkosi Dénes nyilatkozata Tiboldi Istvánról. Rava, 1868. november 15.

¹⁶⁴ Ürmösi Kálmán: *Tiboldi István*. Keresztény Magvető XX(1881). 4. 235.

¹⁶⁵ Uo. 235.

¹⁶⁶ Jósa J. 1936. 7.

1865-ben pártfogójának, Jakabházi Zsigmondnak.¹⁶⁷ Egy további névnap verse is fennmaradt szintén 1865-ből, ebben bizonyos Pakot Istvánnak köszöni meg a pártfogását.¹⁶⁸

Adomáinak közkedveltségére utal, hogy 1858-ban Jakab Elekhez írt levelében jelzi, hogy nemcsak igény mutatkozna azok írásban való megjelentetésére, de valaki (feltehetően Pálffi Dénes, akihez máskor is kerültek az adomái,¹⁶⁹ vagy ugyanaz a Jakabházi Zsigmond, aki más alkalmakkor is támogatta őt) a kiadási költségek kifizetését is vállalta. Ahogy az említett levélben írja: „Ha szerencsés lennék elindulásom idejeig a Tekintetes úr vehető szíves közbenjárása által Tisztelendő Kriza János úrtól értesítést vehetni arról, hogy mennyi összeg kívántatnék a kiküldött adomákra nézti vállalat netalám útba indíthatására – én azon T. úrtól – kihez menendő vagyok s aki meg sem vonja, mint újból nyilatkoznék, tett ígéretét az adomákra, csak tudni vágy, hogy menyi összeg kívántatnék – én elhoznék annyit, amennyiről Kolozsvárról értesülést vehetnék. Tudom mind a Tekintetes úrnak, mind Tisztelendő Kriza úrnak – kihez még írtam róla ez ügyben – ezer bajjal van terhök, azért az effélékről engedelmet könyörgök, annyit is azért levék bátor tenne, mivel az Adomákat többen várva emlegetik vidékünkön.”¹⁷⁰ Úgy tűnik azonban, hogy hiába volt meg a nyomtatáshoz szükséges anyagi fedezet és a várakozó olvasóközönség, a közel 1200 adoma megjelenése mégis elmaradt. 1862. május 24-én Kriza Jánosnak a következőket írta ezzel kapcsolatban: „A tán már igen is untig emlegetett Adomák iránt irni akarék valamit, hogy méltoztat kéznél tartani, míg gondolhatok itteni többekkel azok irányában valami útát, de csak hamar megértém a Tisztelendő Püspök úr becses leveléből, hogy a Gróf Mikó úr ő excellentiája kezénél vannak, s azt valóban örvendem. Itt ott kinyomva láték azok közül néhányat, de se baj, több számu van a tömegben, mik saját ötleteim valának, de azok nem, melyek itt ott kirepente. Nekem mint 70 dik évbelinek baj lenne előfizetés utján is mozdítani e részben, ambár néhányan sürgettek, hogy ezt tegyem. e vidéken már eddig sokan megszollítának kérdezve, hogy várhatják e már hogy azon Adomákat kiadva láthassák. Én, ha kinyomathatnának, nem várnék azokból egyebet néhány példánynál.”¹⁷¹ A kiadás megghiúsulásának okáról semmit sem tudunk. 1867–68-ban néhány darab megjelent a *Székely Közlöny* hasábjain.¹⁷² A kéziratok másolatokban való terjedés, ami a Tiboldi-művek közkedveltségének másik egyértelmű jele, az adomák esetében is megfigyelhető, bár az adomáknak más kéz által írt másolati példányai nem maradt fenn.¹⁷³ Tiboldi kézírásában két teljes és három töredékes példányban találhatók

¹⁶⁷ L. TBK Ms. 0663/2. Tiboldi István Versei sz.n.

¹⁶⁸ L. MTAKK Irod. 8-r. 178/I. Tiboldi István: *Gyűjteménytöredékek* I. 148–149v.

¹⁶⁹ Marosi Gergely Kriza Jánoshoz írt levelében számol be arról, hogy Tiboldi „meséinek és anekdotáinak 10ik kötetétis elkészítette, a mi jelenleg Pálffi Dénes uraknál van”. Ld. MUEKvGyLt. UP Iratok: Marosi Gergely levele Kriza Jánosnak. 1867. [nincs pontos időpont-megjelölés, de a püspöki iktatószáma: 38–1867, ezért feltehető, hogy az év elején keletkezett a levél]

¹⁷⁰ Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 72–73.

¹⁷¹ Tiboldi István levele Kriza Jánosnak. Kiskede, 1862. május 24. Uo. 106–107.

¹⁷² *Tiboldi bátyánk adomáiból* I. Székely Közlöny I(1867). 40. 318; *Tiboldi bátyánk adomáiból*. Székely Közlöny II(1868). 1. 5.

¹⁷³ Számos más munkája megvan, láthatólag sokat használt, gyakran olvasott példányban a különböző könyvtárakban. Vö. pl. KvAKt. Ms. U. 2331. Tiboldi István: *Bacchus szentgericzei utazása*; KvAKt. Ms. U. 2332. Tiboldi István: *Verseik*; HmÁLt. Fond 683. Gimnaziu Unitarian Cristuru Secuies II. Seria manuscise Nr. 52. A másolás ténye ebben az esetben feltehetően a későbbi iskolai használatra is utal.

meg különböző könyvtárakban.¹⁷⁴ Ezek közül a legteljesebbnek tűnő példányról majdnem bizonyosan feltehetjük, hogy az Kriza János tulajdonában volt, s feltehetően Kriza halála után veje, Kovács János kötetbe a különálló füzeteket egy kötetbe.¹⁷⁵

Két további közkedvelt műve maradt fenn ebből az időszakból. A *Bolond Bandi történetét* négy autográf példányban őrizték meg közgyűjtemények.¹⁷⁶ A vers keletkezéséről Marosi Gergely számolt be először Kriza Jánosnak egy 1867 elején keletkezett levelében. „Irt továbbá a mult hetekben egy igazán eredeti és mulattató költői elbeszélést – ha jól emlékszem – Barna[!] Bandiról, a ki álmában dohányt ültetett s ezt a fogadóban elbeszélvén a finánczok meghallották s vakmerő álmaért példáson megbüntették etetet[?], az eleje comicum, a vége pedig nagyon is komoly valóságba vagyis a finánczok elleni kemény és megérdemelt kifakadásokba megyen át, az öreg urnak könnyü és csattanó fordulatokkal teljes módorában. Megígérte nekem hogy nem sokára leírja párban és béhozza hozzám a főtisztelendő urnak léendő kiküldés végett.”¹⁷⁷ A vers megismerésének és megjelentetésének történetét – a versszöveggel együtt – a marosvásárhelyi tanár és folklórgyűjtő Szabó Sámuel osztotta meg a Székely Közlöny olvasóival. „[...] egy őszhaju, derék falusi barátom fölkeresett. Leültünk az árnyékba a padra; egy-két szóval elemlegettük a világ sorját: mi az ujság? mennyi baja van a szegény embernek: ide-oda húzza az ág; sok a nyomoruság, sok a szomorúság, – 20 esztendei bajból nem is oly könnyü dolog kigázolni!... Egyszer csak kivesz az én vendégem oldalsebéből egy árkus írást s azt kérdi: »ismerem-e Tiboldit? Már ki ne ismerné itt a Székelyországban a mi jó öreg bátyánkat, a mi kedves mesemondónkat, kit az Isten tartson meg ott Kis-Kedében sokáig, erőben, egészségben!« »Na hát ezt az írást Tiboldi hagyta nálam a mult szüretkor: elhozta, hogyha érdemes, tegyük belé a székely ujságba.« Rápillantottam a papirosra s jóízüt mosolyodtam már csak a címre is, melyet béketűrő olvasóm odafenn láthatsz: »Bolond Bandi dohányt ültet álmában / S azért furcsán meglakol a csárdában.« [...] A versek ugyan meg-megdöccennek s nem gördülnek oly szépen, mint – teszem – Arany Jánoséi, de kedélyes vidámság sugárik belőlük, miként Tiboldi bátyánk minden munkájából. – Bizony kiadjuk ezt – mondám – jó az eféle pipaszó mellett, búkergetőnek.”¹⁷⁸

1870-ben írt *A K. Kedei új szőlőhegy leírása* című munkája nagy hasonlóságot mutat a *Bacchus utazása Szentgericzen* című művével – éppen csak a hatástörténetük különböző. Ez utóbbi művében a kiskedei szőlőhegyet és az ottani bornak az emberekre gyakorolt káros hatását vizsgálta meg humorral és megértéssel. S bár itt is könnyen megtörténhetett, hogy a nem éppen hízelgő történetekben valakik magukra ismertek, nem tudunk olyan esetről, hogy valaki Tiboldi ellenségévé lett volna e (kéziratban maradt) mű miatt.

„Egykór a bór nagy ereje
Egy nagyorkot csuffá tett:
Megzápult az agyveleje
Miután jól köppintett:

¹⁷⁴ OSZK Kt. Oct. Hung. 1198. *Tiboldi István adomái*; MUEKvGyLt., Mészáros József hagyatéka; MUEKvGyLt. Kriza János hagyatéka; MTAKK Irod. 8-r 178/III. Tiboldi István: *Gyűjteménytörédek* III.

¹⁷⁵ A kötet ma az OSZK Kézirattárában található (jelzete: Oct. Hung. 1198.). Leírását I. Tiboldi István kéziratának lajstromában.

¹⁷⁶ L. KvAKt. Ms. U. 588. i. m.; KvAKt. Ms. U. 591. i. m.; KvAKt. Ms. U. 1406. Tiboldi István: *Bolond Bandi története*; MTAKK Irod. 8-r. 178/I. i. m. 174–183v.

¹⁷⁷ L. MUEKvGyLt. UP Iratok: Marosi Gergely levele Kriza Jánosnak. 1867.

¹⁷⁸ Szabó Sámuel: *i. m.* 161.

Eszét a bór ugy elvette,
 Hogy magát asszonynak hitte
 S felesége szoknyájában
 Utra indult bódultában.¹⁷⁹

[...] Templom ajtónál ha volna
 Hordóbór sok vasárnap,
 Ugy a pap nem panaszolna
 Hogy halgatót gyéren kap,
 Vonszó erő van a borban,
 Azért a nép sűrű sorban
 Rohanna a templom felé,
 Gyakrabban mint addigelé.¹⁸⁰

Életének ebben a szakaszakában a versírással nagyjából azonos jelentőségű volt a gyűjtésekben, régiségek, kéziratok és népköltészeti szövegek felkutatásában való részvétele. Tiboldi István által írt vagy hozzá küldött levelekből, különböző munkáihoz írt előszavaiból nagy vonalakban regisztrálható, hogy mely műfajokban mikor, kinek a biztatására és milyen eredménnyel gyűjtött.

1855-ben gróf Mikó Imre intézett hozzá levelet, amelyben olyan előzetes tudás és prekoncepció fejeződik ki, amely biztossá teszi, hogy Tiboldi István a gyűjtési tevékenységét már az 1840-es években is aktívan folytatta. „Tudomásom szerint Ön évek óta a székely nép beléletét, szokásait, nyelvét és költészetét tanulmányozván s a lakása vidékényi székely nemességgel több-félekép érintkezvén” – írja Mikó Imre Tiboldinak, és a tanító két fontos, a köztudatban élő tulajdonságát (a hazafiságát és a tudományszeretetét) emeli ki, melyre alapozva levélbeli kérése teljesítésében reménykedik. „Bizodalommal kérem fel, méltóztassék az érintett gyakorlati irányu tudománytárgyak körüli nyomozódásai közepette hazai történeteinkre is becses figyelmét kiterjeszteni s ha itt vagy amott olyas régi kéziratokat, naplókat, krónikákat, történeti följegyzésekkel beírt régi kalendariumokat stb. látna, mik erdélyi magyar s főleg specialis székely történeteinkre vonatkozhatnak, különösen ha azok az *Elválás* előtt és után egy-egy század alatt és magyar nyelven szerkesztvék, azokat nekem akár hibátlan másolatban, akár eredetiben, az én költségemem megkeríteni ne terheltessék; én fáradozásaiért háládatos lenni kedves kötelességemnek sőt örömemnek tartanám.”¹⁸¹ Tiboldi István Nagyajtai Kovács Istvánhoz küldött leveléből azt is megtudjuk, hogy Mikó Imre gróf a régi könyvek, történeti dokumentumok kutatására a felkérést 1857-ben is megismételte, s Tiboldi fontosnak tartván azt, meg is próbált eleget tenni a kérésnek. Mint írja: „több helyen barangolék azolta ez ügyben, midőn N. Ajtán ájtjövék b: Háromszékről, azon útamat is egy részről ez okból tevém, de siker nélkül, mivel az afféle levelek már az előtt mások által felszedettek vala. [...] közlebb mult nyáron találék Segesváron egy oly egyennél, ki Sz: Kereszturon tanítványom vala, – tiz darab rövid levelet. Rákócziét, Bethlen Gáborét, Catharináét. [...] Én ezeket lemásolva elküldém ő excellentiájának, ugy az

¹⁷⁹ MTAKK Irod. 8-r. 178/1. i. m. 165v.

¹⁸⁰ MTAKK Irod. 8-r. 178/1. i. m. 167.

¹⁸¹ Gróf Mikó Imre levele Tiboldi Istvánhoz, Kolozsvár, 1855. november 24. L. Szakál Anna: i. m. („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 71.

Udvarhelyszék ugyanevezett »Lustrakönyvét« is 1626^{ből} s még holmit.¹⁸² Mint írja, Mikó Imre elégedett volt az eredménnyel, és 10 új forinttal díjazta a fáradozását.

Más jellegű megbízásokat kapott Tiboldi István volt tanítványától, Jakab Elektől. Jakab Elekről tudjuk, hogy 1854-ben költözhetett vissza Kolozsvárra szentgericei internálásából, illetve hogy Kriza János 1855. májusi levelében már arról ír Péterfi Sándornak, hogy a népköltészeti gyűjteményt Jakab Elekkel ketten tervezik megjelentetni. Jakab Elek és Kriza János együttgondolkodásának, közös tervezésének kezdetét ennek megfelelően e két dátum közé tehetjük. Így az 1850-es években Jakab Elek Tiboldihoz irányuló felkérései mögött minden esetben Kriza Jánost kell sejtenuünk: Jakab Elek mintegy Kriza meghosszabbított kezeként működhetett közre, saját kapcsolatait mozgósítva a közös ügy érdekében.

Jakab Elek 1854 körül szólította fel volt tanítóját „népmondák, példabeszédek, tájszók, népregék s más affélek gyűjtésére vidékünkön”.¹⁸³ 1856-ban szintén Jakab Elek kérte fel őt „több egyéb, de főképp afféle népmondák gyűjtésére”, amelyből küldött 1860-as levelének tanúsága szerint „mintegy három ezerig valót” küldött Jakab Eleknek.¹⁸⁴ Nem teljesen érthető, hogy 1876-ban készített autobiográfiájában miért fogalmaz olyan szerényen, amikor azt írja: „Gyűjtött ezernél több közmondát[!].”¹⁸⁵ 2013-ban Olosz Katalin 3109 közmondást közölt Tiboldi Istvántól.¹⁸⁶

1859 januárjában ismételte meg Jakab Elek az első felszólítását¹⁸⁷ „több egyébre is figyelemzetőleg, még arra is, hogy szedném össze vidékünkön a tánczvigalmokban az ifuság által tanczolás közben mondatni szokott rimes, versforma rövid »tánczmondókák«-at is. ilyesmiket is küldék hát mult évi September elején mintegy kétezerháromszázat, még bizom, hogy kaphatok, de már nem sokat, miután annyit felszedtem vala, s elküldék egy előzménnyel a tánczi szokásokról mintegy húsz kiseded íven: nehezen hiszem, hogy az efféle mondókák oly bőven teremjenek valahól, mint e mi vidékünkön. E későbbi küldeményért dijoztatám 10 uj forinttal.”¹⁸⁸ 1876-os önéletírásában csupán „többrendbeli Tanczmondoka” gyűjtését említi.¹⁸⁹ Olosz Katalin 2013-ban 726 táncmondókát közölt Tiboldi Istvántól.¹⁹⁰ Ezeknek a szövegeknek az élén azonban a következő cím szerepel: *Ujabban gyűjtött Tánczmondókák mult éven küldöttek mellé útasítva*. A levélben említett „mintegy kétezerháromszáz” táncmondókaról tudjuk, hogy ez elé bevezető szöveget is készített Tiboldi, amely fennmaradt,¹⁹¹ így keletkezésének dátuma is megállapítható: 1859. május 20-án zárhatta le Tiboldi a kéziratát. S – amint az idézett leveléből

¹⁸² MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykede, 1860. március 28.

¹⁸³ Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. Kriza János: *i. m.* (*Vadrózsák*. Második kötet) 274.

¹⁸⁴ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykede, 1860. március 28.

¹⁸⁵ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („*Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...*”) 269.

¹⁸⁶ L. Kriza János: *i. m.* (*Vadrózsák*. Második kötet) 380–466. Ehhez még hozzájárul 32 oldalnyi közmondás, ami a közelmúltban került elő (MTAKK Ms. 352/8. *Közmondások. Népmondák. Pélldabeszédek*).

¹⁸⁷ Az ismételt sürgetés ténye itt hangzik el: Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. Kriza János: *i. m.* 274.

¹⁸⁸ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykede, 1860. március 28.

¹⁸⁹ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („*Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...*”) 269.

¹⁹⁰ Kriza János: *i. m.* 280–359.

¹⁹¹ L. Uo. 274–279.

kiderül – szeptemberben küldte el Krizának. Így a 726 táncmondókát tartalmazó gyűjtemény darabjait 1860-ban, e levél elküldését követően kezdte Tiboldi gyűjteni és még abban az évben el is juttatta a szövegeket Krizához. A 2300 elsőnek küldött közmondás és a másodiknak továbbított gyűjtemény egy része is lappang.¹⁹²

Valamikor 1856 körül kezdhetett hozzá, szintén Jakab Elek felszólítására „aféle »népmesék« vagy is tündéregék”¹⁹³ gyűjtéséhez. 1858 júniusában Jakab Eleknek levelébe zárva „36 számból álló népregét K. Kedei Pál János becsületes székel ember”¹⁹⁴ segítségével küldött el. Ugyanebből a Krizához írott 1861-es leveléből az derül ki, hogy „a közelebbi télen” is küldött már néhány népregét és „közelebb következő júliusi hó 10^{ke} táján Háromszékre szándékom bemenni, jövő-menő utamban is valamit célunkra kutatandó”.¹⁹⁵ 1860-ban ezen általa gyűjtött „ügy-nevezet Nép, vagy Tündéregék”¹⁹⁶ számát 74-re teszi, 1862 májusában „84 ily mese” küldéséről beszél, amelyet ebben a levelében „ujjon küldött kilencz”-cel egészített ki.¹⁹⁷ 1862 augusztusában írt levele szerint három „olyas népmesét vagyis tündéregét” szándékozott küldeni, de végül csupán „egyetlen rövidkét” küldött.¹⁹⁸ 1876-os önéletrírásában pedig úgy nyilatkozik, hogy „irt, s gyűjtögetvett Tündér regéket, vagy-is úgynevezett Beszédet 94 rendbelit”.¹⁹⁹ Ezek közül jelenleg 25 letisztázott²⁰⁰ és 13 piszkozati meseszöveg²⁰¹ hollétéről van tudomásunk. A *Székely Népköltési Gyűjteményben* három (*Pávátoll, A kicsi dió, A vitéz csizmadialegény*), míg *Az álomlátó fiúban* hét mesét publikált Kovács Ágnes Tibolditól (*Királyfiú Kis Miklós, Aranyhajú Kálmán, A király húszéves leánya és a három ifjú, Pávátoll, A kicsi dió s a Hazugmesék* közül kettő), valamelyest átírva azokat.

Jakab Elek felsorolásában a Tibolditól neki küldött szövegek műfaj szerint a következő képet mutatták: „én 3-4-5 forintonként mindannyiért elküldöttem a díjt. Emlékszem, hogy 4-5 nagy vaskos csomóra növekedett tőle kapott gyűjteményem. Volt közöttük 1, több száz mese, (ha nem csalódom 400) a Fáy meséi alakjában, mit ő maga írt 2, Karácsoni versek szintén egy nagy csomag, 3, tömérdek számu adoma, 4, népies- és tündér-mesék, 5, Székely szólamok és tájszók, 6, tánczközötti versmondatok.”²⁰² Ezek a művek azután bizonyíthatóan továbbkerültek Mikó Imre grófhhoz: „Már szinte megszűnt volt a gyűjtés, a források kiszáradtak, midőn nekem egy véletlen házi szükségem fedezésére 100 forint kellvén: ez összegért minden Tibolditól való gyűjteményemet gróf Mikónak adtam át azon kikötéssel, hogy a mikor bár ki azokat bármily alakban értékesíti, kiadja, vagy feldolgozza, Tiboldit, mint azok gyűjtőjét s részben szerzőjét az előszóban megemlíteni legyen köteles. Én magamra nézve nem kívánom, ámbár a gyűjtés

¹⁹² Néhány darabját (összesen 8 oldalon) sikerült megtalálni a közelmúltban (l. MTAKK Ms. 370/1. *Népdalok Sütő Nagy László gyűjteményéből*).

¹⁹³ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 104.

¹⁹⁴ Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. uo. 72.

¹⁹⁵ Uo. 72.

¹⁹⁶ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykede, 1860. március 28.

¹⁹⁷ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 104.

¹⁹⁸ MUEKvGyLt. UP Iratok: Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. augusztus 25.

¹⁹⁹ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 269.

²⁰⁰ L. MTAKK Irod. 8-r. 178/II–III. Tiboldi István: *Gyűjteménytöredékek* II–III.

²⁰¹ L. MUEKvGyLt. Kriza János hagyatéka, 13. pallium.

²⁰² Jakab Elek: *i. m.* 20. 434.

rendszeressége s a gyűjtési igyekezet ápolása az én érdemem; de Tiboldi bácsinak az erkölcsi elégtételt kikötöttem. Ha nem csalódom a gróf e gyűjteményét Gyulai Pálnak engedte át. Utána néztem Arany Lászlóval szerkesztett Népdalgyűjteményök két kötetében, de a Tiboldi-féle gyűjteményből valót nem találtam.”²⁰³ Ez utóbbi feltételezés (hogy a művek Gyulai Pálhoz jutottak volna) kevésbé tűnik valószínűnek, annyi azonban bizonyos, hogy Kriza János Mikó Imrétől táncszókat és népmeséket vett át valamikor az 1860-as években, amelyek majdnem biztosan megegyeznek a Tiboldi által küldöttekkel.

Csupán egy utalásunk van arra nézve, hogy Tiboldi István népballadákat is gyűjtött. A baladagyűjtő (és -hamisító) Sebesi Jób 1880-ban tette szóvá azt, hogy hová tűnhetett *A nagy hegyi tolvaj*nak az a variánsa, amit „nem régebbe »a jó székely bárdus« Tiboldi Istvánnál” látott, „melynek költői becse – véleményem szerint – dacára, hogy sokkal rövidebb, az addig megjelenteket fölülmúlja”.²⁰⁴ A variáns mellett Tiboldi gyűjteményének eltűnését is számon kéri, amely – mint fogalmaz – „Tiboldi ernyedetlen szorgalmának gyümölcseit tartalmazá”.²⁰⁵

Feltehetően Jakab Elek első ismert felszólításának eredményeképpen kezdett Tiboldi István a tájszavak gyűjtésébe is. Erről önéletírásában azt mondja, hogy „nehány száz Tajszót” gyűjtött „felső helyről lett megbízás után”.²⁰⁶ Ezek közül egy 41 szóból álló rövid gyűjtemény lelőhelye ismert, amelyet 2013-ban közölt Olosz Katalin.²⁰⁷

Valamikor 1862 körül Kriza János kérésére egy nagyobb térség népnyelvéről kellett volna elgondolkoznia és arról adatokat szolgáltatnia. Erre a kérésre azonban csupán a következő választ tudta adni: „Méltoztatott az iránt is értesíteni engem, mikép jó lenne, ha a Hargita körüli népbeszédről jelenthetnék valamit. Mint távol lakó az erintett helytől, most keveset tehetek e részben. Ma már ott a felvidéken sem olyan szövejegetéssel beszélnék, mint ezelőtt mintegy ötven évvel, kevesek, kik nyujtják a szó végét, több erintkezés után az alvidékiekkel, majd oly formán beszélnék, mint itteni vidékünkön.”²⁰⁸ De hogy Tiboldi nem csupán kitérni akart a feladat elől, mutatja, hogy minden idevágó emlékét és gyűjtési kísérletét leírta: „Közlebről is beszéllek Sz:Keresztúron néhány oroszhegyi s Zetelaki szekeressel egy vendéglőben, de beszédmodjok nem különböze az ittenitől. Ide hátrább többet akarok e részről is. Még tanuló koromban, ez előtt 56 évvel, Keresztur között nyár középben menvén néhány Oláfalvi szekeres deszkával, jól emlékszem, hogy az utolsó ezt kiáltá az előlmenőnek: Andariás hó! ne mönny ojan erőst, mer majt pihögni kezdenek az ökrök. Itt e faluban szolgált Korondi legénytől is hallatott régen: Jöjjon gazduram! mett ezök az embörök mögakarnak ingömöt verni. Ugyan Korondról lakfalumba települt nőtől hallók kis koromban: E márhák e kicsi törökbúzánkot mind megétték, hogy e kutyák e szájokot étték vóna még (itt 3 közép è).”²⁰⁹

Tiboldi István és Nagyajtai Kovács István érdeklődésében feltehetően a közös pont a történelmi régiségek iránti vonzalom volt. Tiboldi hosszú levelekben számolt be neki különböző várak történetéről, felfedezett, majd elpusztult feliratos kőről, települések eredetéről, földben

²⁰³ Uo. 434.

²⁰⁴ Sebesi Jób: *A hegyi tolvaj*. (B.E. és S.J. gyűjtéséből) Erdélyi Figyelő II(1880). 172. A rövid írásra Olosz Katalin hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök neki.

²⁰⁵ Uo. 172.

²⁰⁶ Tiboldi István autobiográfiája. L. Szakál Anna: *i. m.* („*Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...*”) 269.

²⁰⁷ Kriza János: *i. m.* (*Vadrózsák*. Második kötet) 572–574.

²⁰⁸ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. Szakál Anna: *i. m.* („*Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...*”) 106.

²⁰⁹ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. uo. 106.

talált aranypénzekről. Ezekből a beszámolókból kétségkívül kitetszik, hogy milyen gonddal próbált utánajárni egy-egy öt érdeklő adatnak, mekkora részletességgel írta le útját, hogy kikkel találkozott, kiktől kért segítséget, és azok miket mondtak neki. 1860. szeptember 20-i levelének zárásában is azt ígéri Nagyajtának, hogy „ha még itt ott olyas várhelyekről tudomást vehetek, megvizsgálni s tudósításomat megtenni el nem mulatom”.²¹⁰ A három neki küldött fennmaradt levele közül az utolsó, 1862. április 2-iban a kissolymosi határban egykor állt (állhatott) vár felkutatására tett kísérletéről a következőképpen számolt be: „Én mult évi September első hete végén elmenék Kis Solymosba több felvilágosítást nyerhetés reménye alatt az érintett várhelyről. A helybeli lelkész, ki akkor éppen indulandó vala más faluba, hivata egy 13 éves fiut, más egyén nem találta hamarjában, e fiuval kimenék az érintett magas hegyre, de valamely nevezetést nem láték ottan. A hól mondatik, hogy a vár lett volna, az egy különös magas hegy, délről szekérrel is feljárhatni rája nagy bajjal, északról is hosszas kerüléssel. A hegy oldala nyúgotról nagyon meredek, kelet felől még meredekebb, messze láthatni róla dél s nyugot felé, az északi s északkeleti oldala cziherrel benöve, a teteje sima pázsitos ettől, hól állítatik, hogy a vár létezett, nem messze északfelé egy alantabbi helyen vagyon egy másfélölni széles, egy ölni méjj gödör, még ott jártomban is, ambár száraz idő volt, vala egy kevés poshadt viz a fenekén, erről mondják, h: a vár ott léteztekor egy méjj ivókút lett volna, de beomlott idővel. E gödör oldalában egy Nyáguj Sándor nevű oláh legény juhokot örizvén, egy érczsákant talált vala nem régen, melyet nem láthaték, mivel a talaló messze távozva van e helyről. A hegy észak-keleti oldalában vagyon egy földalatti üreg, melybe legugganva belehetett menni aztán bennebb fennállva is 15 től husz ölig, sokan jártak benne az ezelőtti években, a fiu, mikor kiindulánk, állítá, hogy rá tud vinni engem ezen üregre, de a sűrű cziherbeni bujkálás után is nem tud engem rávezethetni. Közlebről hallám, hogy az üregszáj beomlott s ma lehetlen a bejárás.”²¹¹

Feltehetően nem csupán a várak nyomait gyűjtötte ilyen lelkesedéssel és ügygonddal, hanem a folklóralkotásokat is. Gyűjtési módszerére legfőképpen a mesék és a táncszók esetében ismerünk néhány szörványadatot. A táncszók gyűjtéséhez Tiboldi segítségül hívta a környék „írni-tudó ifuít”,²¹² akiket felszólított a közlésre, majd valószínűleg ezek alapján maga tisztázta le és rendezte a gyűjteményt, melynek élére magáról a szokásról is hosszú (utóbb Kriza által a *Vadrózsákban* is közölt) leírást készített. A táncszók elé írt bevezetőjéből az is kiderül, hogy Tiboldi úgy vélhette, amennyiben a táncmondókák megérdemlik az összegyűjtést, akkor más rövid rigmusokat is fontos lehet összegyűjteni. Ezért írja előszavában, hogy „én többre terjeszkedém mint megbizátásom vala: Nem csak a táncvígalmokban; hanem itt ott a nép között, fonók közt megjelent ifiak között, arattató s másnemű kalákákban, apró ifiu társaságok, poharazás, játék közben s egyebütt is mondatni szokott rimes kiejtéseket, versecskéket, miket felkarolhaték, melyek gyermekségemtől fogva több helyen hallottakból eszembe jutának – ide öszszehalmozva ha rendetlenül is, küldöm a következő íveken”.²¹³ Ugyanitt arra is találunk egy apró adatot, hogy az emberek véleményt nyilvánítottak, s feltehetően némelyek furcsállották, hogy egy tanító miért gyűjti össze ezeket a szövegeket: „Volt egyén, ki látván,

²¹⁰ Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánhoz. Kiskede, 1860. szeptember 20. L. uo. 84.

²¹¹ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Kiskede, 1862. április 2.

²¹² Tiboldi István: Előzmény a Tánc-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsza...”) 74.

²¹³ Tiboldi István: Előzmény a Tánc-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. uo. 77.

hogy effélék gyűjtésében foglalkozom, csodálkozását jelenté, hogy miért bibelődöm én efféle apróságokkal.”²¹⁴

A szokásleírásnál felhasználta saját gyermekkori emlékeit is, de éppígy közölte azt is, hogy a táncszavaknak milyen forrásai ismertek. Kerülhettek táncszavak a használatba – mint írja – ponyvanyomtatványokból („pongyola népdalos könyvecské”-ből, amit vásárfiának hoznak gyermekeiknek),²¹⁵ készülhettek olyan személy által, „ki soha ábécét sem tanolt”, s mondja „mi az ő fejéből sült”.²¹⁶ Vagy olyan által, ki „deáki pályája közepén félbehagyva tanolását a főiskolában, hazament gazdának, az ifiak az ily egyént, kinek tudták már hajlamát verselésre, felszollították hogy írjon számokra valami tanczban mondandot, a ki irt néhány ívet vagy rögtönözve vagy nem rögtönözve [...] Én az ily iratról hallottam hírül, de kutatás után is, mint régen irtat kézre nem kaphatám.”²¹⁷

A gyűjtött táncszavak között – miként Tiboldi levelében Krizával tudatta – „több számu van, miket mint öteleiteimet irám e későbbiek közé, de kiismerhető, mik nem a mondókákhoz tartozók, nem választám el a többtől, ott nem taszigáldnak egymással”.²¹⁸ Nem tudni, hogy Kriza János valóban meg tudta-e különböztetni a Tiboldi által írt táncszókat a feljegyzettektől, azonban ez a közlés fontosabb abból a szempontból, hogy sokat elárul Tiboldi István gyűjtésről alkotott felfogásáról. Mert bár valamelyest elkülönítette (például az autobiográfiájában felsorolt műveiben) a maga által írtakat a gyűjtött szövegektől, feltehetően bizonyos műfajokban mégis úgy érezhette, hogy megvan az a kompetenciája, hogy maga is alakítson a szövegeken, vagy akár maga is létrehozassa azokat. A mesék esetében különösen érdekes annak az egymásmellettsége, hogy míg azt állította, hogy az elve az, hogy „felszollítás után gyűjtés le a mint Beszédmondótól hallatott”,²¹⁹ addig a valóságban ez egy árnyalatnyit másképp nézett ki. „Néhányat egy szegény ifjú csizmadia a szomszéd faluban írta s ada nekem, ő azokba olyan szókat is ejte, írta be, melyek a mástól hallott ily szerű regékben nem hallatának: p. o. erény, év, nő, szoba, rögtön, s én az efféléket mind népregékből kihagyám. A többiket mind a nép ajkáról vettem, úgy írtam le; hanem néhányon itt ott mégis némi kis változtatást csak tennem kellett. – Az ily népies, mind más költemények is az Imaganatio[!] szüleményei ugyan, de a Ratio a bíráló fölötték, azért változtatnom kelle itt-ott keveset: p. o: »egy fiúcska s lányka eltévedtökben 7 évig lakoztak egy havasban, ruházatjuk úgy elszakadtott anyyi idő alatt, hogy meztelen maradtak mindketten s később egy farkas egy sipot ad a fiúnak s a fiú a zsebébe dugja a sipot.« Hol az úgynevezett beszédmondók efféléket²²⁰ ejtettek több helyeken, csak az olyanokban tettem változtatást, s egyéb aránt úgy írtam le mind, mily szókkal a nép mondja – megbízatásom szerént”²²¹ – írta Jakab Eleknek 1858-ban.

Tiboldi szemléletére is jellemző az, ami a korszakban általánosan benne volt: a különböző szüzséket kereste, és úgy vélte, hogy a variánsok nem érdeklik Krizát. Lehetséges, hogy

²¹⁴ Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. uo. 77.

²¹⁵ Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. uo. 74.

²¹⁶ Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. uo. 74.

²¹⁷ Tiboldi István: Előzmény a Táncz-Mondókákra. Kiskede, 1859. május 20. L. uo. 75.

²¹⁸ MUEKvGyLt. UP Iratok: Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. augusztus 25.

²¹⁹ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykeede, 1860. március 28.

²²⁰ Tiboldi feltehetően arra a képtelenségre utal, hogy ha a fiú meztelen volt, akkor nem tehetett zsebre a sipot.

²²¹ Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 72.

a mesék esetében ez így is volt – legalábbis az ellenkezőjére nincs adatunk. Jakab Elekhez írt levelében arról tájékoztatta őt, hogy felfedezett Gaal György mesegyűjteményében egyet, „mely az általam közelebbi télen küldött regék egyikével s amellelt ugyan közel sűrűlődek el”, s felvetette annak lehetőségét is, hogy „a most küldöttek közt is lehet olyan, mely a Pesten netalán azidő után még kinyomottak vagy kinyomandók valamelyikével összehangzand”.²²² Ez a mondat azonban még egy fontos dologról beszél a számunkra: úgy tűnik, hogy Tiboldi István igyekezett nyomon követni a megjelent meséket annak érdekében, hogy eleget tehessen azon elvnek, hogy ne már valahol publikált szövegeket, mesét küldjön el Krizának. Emellett arra is van egy kurta adatunk, hogy a mesegyűjtéssel kapcsolatosan Kriza barátjával, Gálffy Sándorral is beszélt erről. Erre utal az, hogy az 1862. májusi, Krizához intézett levelében arról számolt be, hogy „a Pesti Akadémia kiküldötte Merényi ur, kivel félnap együt valék levél által meghívatta – Tekintetes Pálfi Dénes úrnál – a bé s vissza küldött mesék közül mint értesültem – egyet: »Élet királynéja« címűt, a nyikó mellett elmondatra, rapiált magának terjedelmesebben”.²²³ Azonban már az augusztusi levelében pontosítja korábbi állítását Gálffy Sándorra hivatkozva: „Irtam vala, hogy az általam régebben küldött ilyes népmesék közül Tks Merényi László ur egyet rapiált volna a Nyikó mellett »Élet királynéja« címűt, de közlebről ugy értém Tks Gálffy Sándor úrtól, hogy nem rapiáltatott csak akarat volt akkor.”²²⁴ Nyilván nem tudhatjuk, hogy az eszmecsere érintette-e ennél mélyebben is a mesegyűjtés kérdéseit, de – hangsúlyozva, hogy mindez csupán egy források nélküli logikai következtetés – Tiboldi István eddig megismert jelleméből és Gálffy Sándor mesegyűjtés iránti érdeklődéséből²²⁵ kiindulva, úgy vélem, hogy ez könnyen elképzelhető.

Egyetlen utalásból arra következtethetünk, hogy Tiboldi a gyűjtött szövegek kiadásra való előkészítésének munkálatainál természetesnek tekintette, hogy a publikálást megelőzően a sajtó alá rendező személy (jelen esetben Kriza) még valamelyest stilizálni fogja a szövegeket. „A leírásban orthographiára kevés figyelmet fordíték, úgy is, ha kinyomtatási célból gyűjtetődnének is az effélék [...] – szerkesztői mív kívántatnék a kiadhatókra.”²²⁶

Tiboldi István adatközlőit mindössze három levelében említette. Ezekből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni,²²⁷ így csupán feltételezhető, hogy nem találhatott rá egyetlen olyan kiemelkedő mesemondóra, mint az árkosí Kóta Gyurka vagy Marosi Gergely mesemondója Puczok Geczi és Fa Miksa voltak. Szintén csak feltételezhetjük, hogy Tiboldi Istvántól – bár igyekezett a lehető legkülönbözőbben elvégezni ezt a feladatot is – alkatilag távolabb állt a mesegyűjtés, mint sok más feladat, amit elvállalt és elvégzett. Emiatt tűnik valószínűnek, hogy fel sem merült benne, hogy számon tartsa az adatközlőit, vagy hogy figyelmet fordítson arra, hogy kiktől gyűjt. Ez magyarázhatja, hogy ebben a három levélben is csupán három ember van megnevezve a foglalkozása, néhány pedig az etnikuma vagy a kora alapján. Az első, Jakab Elekhez írt 1858-as levelében a következő adatközlőket említi: „néhány” mesét „egy szegény

²²² Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. uo. 72.

²²³ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. uo. 105–106.

²²⁴ MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték, 72.: Tiboldi István levele Nagyajtai Kovács Istvánnak. Nagykede, 1860. március 28.

²²⁵ Vö. „a leginkább szeretnék Nép meséket gyűjteni, de nem vagyok biztos a gyűjtésben, míg a Gál, Merényi, s masok Népmesés gyűjteményeiket meg nem kerithetem.” Gálffy Sándor levele Kriza Jánosnak. Demeterfalva, 1865. január 12. L. Szakál Anna: *i. m.* („Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”) 166.

²²⁶ Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. uo. 72.

²²⁷ Azért sem lehet messzemenő következtetéseket levonni, mert az örömmel író (már-már grafomán) Tiboldi István levelezéséből csupán 9 darab levél maradt fenn.

ifju csizmadia” mondott a szomszéd faluból; „cigány” mondott „nehány regét”; „különösen két cigány olyant monda vagy kettőt ugyan hosszant, mintha ők Tassót s Milont mind összevissza olvasták volna”; „nehány efféle”²²⁸ még mondott meseszövegeket, „de azok nagyobb részben összezavartan mondatának”²²⁹ Kriza Jánosnak 1862 májusában a következő mesemondóiról számolt be: „70 éves assessori egyén tizet mondott vala nekem”; „egy más egyén tizenkettőt ira számomra kérésemre”; „többtöbb egyén mondott”; egy Kiskedére 1862. április 24-én érkezett sertéspásztorral „mondaték többrendbelit”; „más nehány egyénnel is több rendbelit”²³⁰ Az utolsó, 1862 augusztusában írt levelében már csak annyit írt, hogy „nehány egyénnel több számu eféléit mondaték”²³¹

Mindezekből az is látszik, hogy miként a táncszavak gyűjtésénél, úgy itt sem volt meg Tiboldi István gyűjtési elvei között az, hogy írástudó személytől nem gyűjthet, magától értetődőnek tűnhetett a számára, hogy ha írástudó személlyel találkozik, akkor azzal írhatja le a szövegeket. Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy Tiboldi gyűjtési módszerére ez minden esetben igaz volt-e, nem tudjuk, mennyire volt ez jellemző Kriza többi gyűjtőjére, miként azt sem tudjuk, mit gondolt erről maga Kriza. Mindezzel arra is utalni szerettem volna, hogy lehetséges, hogy vagy csupán bizonyos személyekhez köthető ekkor is, vagy egy 20. századi, utólagos konstrukció az, ami kizárja annak lehetőségét, hogy írástudó személyekre jó adatközlőként tekinthessenek. Úgy vélem, mind Tiboldi Istvánról, mind a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatáról és általában a 19. századi gyűjtésekről is túl kevés a mélységében és kontextusában is feltárt adat ahhoz, hogy ezeket a gyűjtőket – jelen esetben Tiboldi Istvánt – és a róluk kideríthető információkat el lehessen helyezni egy biztos ponton.

Összegzés

Az eddigiekben Tiboldi István három szerepkörébe nyerhettünk bepillantást a források engedte mélységig. A következőkben azt kíséreltem meg összefoglalva megmutatni, hogy e három szerep együttesen hogyan tette lehetővé, hogy ennyire ismert és népszerű személy lehetett a Székelyföldön.

Ha valamennyi, Tiboldi Istvánról fennmaradt forrást egymás mellé helyezük, szembeüthet, hogy mennyire változatos neveken nevezték meg őt. A forrásokban szerepelt úgy mint: „Tiboldi bátyám”,²³² „Tiboldi bácsi”,²³³ „a mi jó öreg bátyánk”,²³⁴ „a jó öreg Tiboldi”,²³⁵ „a mi öreg székely költőnk”,²³⁶ a „jó székely bárdus”,²³⁷ „a vén Tiboldi mester”,²³⁸ „a mi kedves

²²⁸ Talán ugyanúgy cigány mesemondóra gondolt itt Tiboldi.

²²⁹ Tiboldi István levele Jakab Elekhez. Székelyszentmiklós, 1858. június 26. L. uo. 72.

²³⁰ Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. május 24. L. uo. 106.

²³¹ MUEKvGyLt. UP Iratok: Tiboldi István levele Kriza Jánoshoz. Kiskede, 1862. augusztus 25.

²³² Réthi Lajos: *Tiboldi bátyám, Székelyország Ezopusa*. Székely Közlöny I(1867). 4. 27.

²³³ Jakab Elek: *i. m.* 413.

²³⁴ Szabó Sámuel: *i. m.* 161.

²³⁵ Ūrmösi Kálmán: *i. m.* 228.

²³⁶ Kriza János: *Vadrózsák*. Kvár 1863. 519.

²³⁷ Sebesi Jób: *i. m.* 172.

²³⁸ Martossy Béla: *A Mózsai életje*. Unitárius Közlöny XXV(1912). 2. 44.

mesemondónk”,²³⁹ „a jó öreg lantos”,²⁴⁰ a „jó öreg Tiboldi István”,²⁴¹ „Tiboldink”,²⁴² „a híres székely néptanító Tiboldi bácsi”,²⁴³ de körülírva is mint „Székelyország Ezopusa”,²⁴⁴ „a magyar epigrammák nagymestere”,²⁴⁵ „a székely Pastalozzi”,²⁴⁶ „Nyikóvidék vándor apostola”,²⁴⁷ vagy „a költői lelkű mester”.²⁴⁸ Ezek a megnevezések is széles körű ismertségét támasztják alá.

Miként ismertségét jelzi az az 1872. augusztusi újsághírbe rejtett üzenet is, amely Bartalus István számára gyűjtőútján segítségül Tiboldi Istvánt ajánlja. „Bartalus István hazánkfia, ki a zenészet és zeneirodalom terén kitűnő érdemeket szerzett magának, székely népdalok és dallamok gyűjtése végett közelebről városunkba érkezett. Értesülésünk szerint rövid idei fáradozását már is siker koronázta” – írja az Udvarhely újságírója. A következőkben pedig az Erdélybe érkezett gyűjtő figyelmébe ajánlotta gyűjtési terepnek a Nyikómentét, „Gálfi Sándor elhunyt népköltőnk szülőföldjét, és ott Tiboldi Istvánt az öreg népdal- és adomaforrást Szent-Miklóson.”²⁴⁹

Láthatuk korábban azt is, hogy a tanításáról híres Tiboldit a szentgericeiek több mint húsz évvel távozása után is viszonyítási pontként kezelték, őt magát vagy egy épp olyan jó tanítót óhajtottak falujukba. Ugyanakkor Nagykedében annak hírére, hogy Tiboldi megkezdte a tanítását, az eredeti gyermeklétszám más faluból való, más valláson lévő gyermekekkel csaknem megduplázódott. Mindezek arra mutatnak, hogy tágabb lokális közegében is maximálisan ismerték és elismerték tanítói érdemeit.

Ez azonban feltehetően nem csupán annak volt köszönhető, hogy jó iskolát tartott, hanem annak is, hogy alkalmi költészetét is elsősorban a tanítás szolgálatába állította. Fontos itt kiemelni azt a tényt, hogy karácsonyi és veszekedő verseivel elérte, hogy a faluban a versmondás, vershallgatás ünnepi eseményként legyen jelen. Karácsony és farsang alkalmával a versmondás a szokásrendszer központi elemévé vált Tiboldi hatására – miközben csupán a versek utolsó 2/4 sora kapcsolódott lazán az ünnephez.

Fontos szerepe volt ekkor a versről való beszédnek is. Nem lehetett túlzás, hogy – miként a visszaemlékezésekben szerepel – Tiboldi verseiről beszélt az egész falu karácsonyi idején. Emellett érdemes kiemelni azt is, hogy ugyanezen versek némelyike például Jakab Elek emlékezetéből öt évtized távlatából is előhívható volt.

A verssel való kommunikáció kiemelt fontosságú volt Tiboldi életében – amely a legváltozatosabb módon erősítette a különböző társadalmi rétegekből származó emberekkel való kapcsolatait. A gyermekek által előadott versekben, de számos más alkalmi művében is a vers a véleményformálás eszközeként jelenik meg. Tiboldi versben mondott véleményt a különböző emberi hibákról, és úgy tűnik (versei közkedveltségéből), hogy ebben a formában szívesebben fogadták a falubeliek a jobbító szándékot. Mintha a versben való véleménynyilvánítás más

²³⁹ Szabó Sámuel: *i. m.* 161.

²⁴⁰ [N. N.]: *c. n.* [Gyász hírek rovatban] Keresztény Magvető XIX(1880). 1. 157.

²⁴¹ Bartók Endre: *A kedei unitárius egyház rövid története*. Unitárius Közlöny XII(1900). 12. 363.

²⁴² Kanyaró Ferenc: *Jakab Elek és Gál Ábel karácsonyi köszöntője*. Keresztény Magvető XL(1905) 6. 345.

²⁴³ Nagy János: *i. m.* 210.

²⁴⁴ Réthi Lajos: *i. m.* 27.

²⁴⁵ Kanyaró Ferenc: *Tiboldi István mint a magyar epigrammák nagymestere*. Keresztény Magvető XLII(1907). 3. 139.

²⁴⁶ Josa János: *i. m.* 4.

²⁴⁷ Magyar Unitárius Egyház Levéltára (a továbbiakban: MUE Lt.) V/c. 1. doboz 1. tétel 17. Gyallay Domokos: *Tiboldi István, a Nyikóvidék érdemes szülője*. (1953. febr. 25.) 9.

²⁴⁸ K. F. [Kanyaró Ferenc]: *Inség 1817-ben*. Keresztény Magvető XLIV(1905). 2. 92.

²⁴⁹ [N. N.]: *c. n.* [Vegyes rovatban] Udvarhely I(1872). 42. 188

regiszterbe és így más megítélés alá esett volna számukra, mint a hagyományos kommunikáció. (Bár ez utóbbiról nincsenek adataink.)

Alkalmi költészetének másik nagyobb csoportjával Tiboldi már nem a gyermekeket, hanem általában a közt szolgálta. Ezek a megrendelésre, felkérésre készített versei, amelyek segítségével sokkal szélesebb ismertséget sikerült elérnie.

A versben, verssel való kommunikáció másik jellegzetes módja a korszakban, hogy egy versre verssel válaszoltak. Ezt vagy az illető maga készítette el, vagy specialista segítségét vette hozzá igénybe. Tiboldinak az ilyen jellegű versek készítésében is jó híre lehetett, ami azt is lehetővé tette számára, hogy így közelebbi kapcsolatba kerülhessen magasabb státusú személyekkel is. Miként Jakab Elek írja Tiboldit „a vidéki urak kérveérték magukhoz névnapjokon, a kiket ilyenkor igen mulattató, elmés versekkel lepett meg; versben mondott csinos pohárköszöntőket s élceivel és kifogyhatatlan adomáival mulattatni képes volt a leguribb társaságokat is. Oly kész volt adomázásra, hogy bár mi tárgyról tudott egyet vagy többet mondani. Például: mondjon mesturam adomát a pokolról, a kigyóról, az angyalról – kértük s rögtön kész volt szebbnél-szebb adomával mindenikről. Gyalakuti gróf Lázár Jánossal történt egy alkalommal, hogy egyik poesis kedvelő barátja versben köszöntötte nevenapját, itt-ott a tréfa közé élceket is vegyítve füszerül. A gróf kedvesen vette, de elhatározta, hogy visszafelel rá s tréfát és élcezt viszonz. Magához hívatta Tiboldit, átadta a köszöntő verset, akaratát megmondta s az egy hét alatt oly választ irt rá vissza, melyet a gróf nem tudott eléggé bámolni; megajándékozta őt uriasan. Mikor egy nagy ebéd alkalmával a grófi asztalnál elolvasták, az egész közönség lelkes vidámságban tört ki, éltették a szerencsés verselőt s megtapsolták szép elmejárását. E vers évtizedekig járt ajakról ajakra Marosszéken s némely helyen maig fenmaradt aristocrat körökben.”²⁵⁰

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy Tiboldi a korban egyedülállóan fontos kommunikációs formát uralt, és mozgott benne könnyedén, amivel egyszerre vált közkedvelté az emberek között, elégített ki bizonyos funkciókat, és lett bejáratos és ismert magasabb társadalmi körökben is.

Utoljára azt próbálom meg áttekinteni, hogy milyen tipikus(nak tűnő) helyzetekben ábrázolják Tiboldit a kortárs beszámolók és visszaemlékezések, és ezek alapján (a szűk forrásadottságok ellenére is) mit tudunk elmondani a mindennapjairól.

Réthy Lajos a következő életképben meséli el Tiboldi Istvánnal való első találkozását: „A mult nyáron a korondi fürdön egyszer figyelmeztetett valaki, hogy »Tiboldi itt van!« Mindjárt siettem felkeresni, és találják ki, hol találtam meg! A kút körül egy padon; körülötte egy csoport egyszerű székely atyafi; azoknak magyarázta »a világ dolgát.« Egész alakja tiszteletre méltó; a helyzet, melyben találtam, még inkább azzá tevő elöttem.”²⁵¹ Réthy ugyanitt kissé zsurnalista fordulattal és egy elképzelt kép felskiccelésével zárja írását: „Lehet, hogy ön, t. szerkesztő ur, megkérdi tőlem ezek után, hol van az öreg Tiboldi, hogy fölkérje munkatársnak. Én bizony kérem, nem tudom. Valahol a nép közt. Enyhíti fájaldalmát, ünnepli örömét. Hanem ha kegyed okvetlen rá akar találni, álljon szóba az udvarhelyszéki székelyekkel, kik fát visznek a piacra; azok majd megtudják mondani. Vagy menjen el kegyed egy-egy tiszteltebb székely ember nevenapjára: ott üljön csendesén, míg fölemelkedik helyéből az a határozott arcu magas ősz ember, kinek

²⁵⁰ Jakab Elek: *i. m.* 433.

²⁵¹ Réthy Lajos: *i. m.* 27.

fölemelkedése jel az általános csendre, és kinek ajkáról üdvözlő versek gördülnek le tiszta magyarsággal, cifra nélküli csinnal: az bizonyosan Tiboldi bátyám lesz.”²⁵²

Jakab Elek úgy emlékszik vissza Tiboldira, mint aki „nyári iskolát nem tartott, hanem bejárta gyalog, egy pálczával, kék zsebkendőjébe pár fehérneművel a szomszédos Korond és Homoród fürdőhelyeket, sőt sorban az egész Székelyföldet, a nép egyszerű hajléka s a nemesség palotái nyitva voltak a tisztelt s országszerte ismert híres néptanító előtt”.²⁵³

Ehhez nagyon hasonló leírás maradt fenn Gyallay Domokostól:²⁵⁴ „Tiboldi legvégső öregségében is szombatoként begyalogolt a keresztúri heti vásárra. Nagy kék parapléja²⁵⁵ télen, nyáron ott volt a kezében. Soha sem ment egyedül, hanem addig sietett vagy addig várákozott, amíg utitársakra akadt. Azoknak aztán mesélt, magyarázott, tudományos és erkölcsi oktatásokat adott, buzdította őket, hogy legyenek igaz, becsületes, életrevaló, okos székelyek és lelkes hű unitáriusok. Örömmel találkozott mindenki a Nyikóvidék vándor apostolával!”²⁵⁶

Hogy nem lehet egészen túlzásnak tartani Gyallay Domokos szavait, mutatja Kiss Mihály 1864-es beszámolója is, amit a Kolozsvári Közlönybe írt Kriza János püspöki vizitációjáról. E szerint „Nagy élvezetét találá a főpásztor a nép nyelvet és szokásokat szenvedélyesen kutató nyugalmazott Tibeldi [!] István urali többrendbeli találkozásában, ki az öreg testben még élénk léleknek örvend, ki a vidék költői sava; kit a főpásztor sz-miklósi lakházában vizsgálószéki kíséretével együtt meglátogatott.”²⁵⁷

Marossy Márton a következő történetet idézte fel Tiboldi kritikus és ironikus megnyilatkozásainak érzékeltetésére: „Bíróválasztás volt a faluban, s az új bíró feszesen lépeget végig az utcán, ahol szembe találkozik Tiboldival. Tiboldi hozzácsatlakozik és beszélni kezd arról, hogy mennyi okosságot, bölcsességet kíván a bírói állás és hogy bölcsen választott a falu népe. Az új bírót hizlalják e szavak, majd áradozni kezd, dicséri saját eszét, tudását, rátermettségét stb. Közben egy targoncás kis szekérbe fogott számmal feléjük közeledik egy ember. Tiboldi meghajtja magát a számar felé és nagyot köszön. Kérdést nem vár, hanem így magyaráz tovább. »Most már mindenkinek köszönni kell ezután, mert ki tudja, nem-e ezt fogják jövőben megválasztani bírónak.« Tiboldi továbbment, de a bíró esküdt ellenségként hordozta humorának e nyilatá beklében.”²⁵⁸ Ugyanő úgy írja le Tiboldit, mint közkedvelt alakját a falu társadalmának, aki nélkül névnapok, disznótorok, lakodalmi vigasságok nem voltak elképzelhetőek, „s ő, mint nőtlen ember, kit nem kötöttek le a családi élet gondjai, mindenütt megjelent, mint hangadó, vidámság keltő, nélkülözhetetlenné vált”.²⁵⁹ Ürmösi Kálmán leírása szerint örömmel látogatta a köri közgyűléseket s mindennemű társas összejöveteleket, amelyeknek kedves vendége volt „soha el nem hagyó vidám kedélyhangulata s kifogyhatatlan humoru adomái miatt”.²⁶⁰

Ha összegezzük az eddig megismert leírásokat, akkor azt mondhatjuk, hogy a források Tiboldit jellemzően valamilyen interakcióban: beszélgetve, mesélve, adomázva, tréfálkozva,

²⁵² Uo. 28.

²⁵³ Jakab Elek: *i. m.* 19. 413.

²⁵⁴ Nem tudom, valóban Gyallay Domokos visszaemlékezése-e ez, mivel ha ő Gyallay Pap Domokos, akkor csupán 1880-ban, Tiboldi halálának évében született.

²⁵⁵ paraplé: régies kifejezés, esernyő, napernyő.

²⁵⁶ MUE Lt. V/c. 1/1. 17. 9.

²⁵⁷ Kiss Mihály: *Kriza, unitárius püspök körútja*. Kolozsvári Közlöny IX(1864). 87. 364.

²⁵⁸ Marossy Márton: *i. m.* 92.

²⁵⁹ Uo. 92.

²⁶⁰ Ürmösi Kálmán: *i. m.* 230.

tanítva ábrázolják. Olyan emberként mutatják be, mint aki örömmel mozdul ki lakóhelyéről, indul el akár fürdőre, akár vásárba, akár valamilyen nyomozási megbízatás teljesítésére. Bármerre megy, törekszik arra, hogy úti- és beszélgetőtársat találjon magának. Mind falujában, mind más településen, szegényebbek és vagyonosabbak között is örülnek jelenlétének, nem csupán közvetlen természete, de versifikátor tehetsége és adomázó kedve miatt is. Minden rá bízott vagy önként vállalt feladatát maximális precizitással végzi. Ha mégis a szobájába zárkózik, akkor verseit rendezzi, írásos beszámolóit, tisztázatait készíti.

Ha pedig innen nézzük, már egyértelmű, hogy miért volt egyértelmű Jakab Eleknek, hogy Tiboldit meg kell nyernie a folklórgyűjtés ügyének, miként az is, hogy miért volt szinte biztos, hogy Tiboldi nem fogja visszautasítani a megbízatást, mindenben igyekszik az utasításoknak megfelelően eljárni, és a végeredmény, ha nem is lesz olyan, mint ha maga Kriza készítette volna, de nagy mennyiségű, használható anyag fog összegyűlni. Tiboldi István tehát Jakab Elek közvetítésével Kriza János meghosszabbított kezeként működött közre a gyűjtés munkálataiban, hozzájárva a saját habitusát és folklórról alkotott koncepcióját.

Tiboldi István kéziratának lajstroma

HMÁLT. [= HARGITA MEGYEI ÁLLAMI LEVÉLTÁR, CSÍKSZEREDA; DIRECTIA JUDETEANĂ HARGHITA A ARHIVELOR NATIONALE] GIMNAZIUL UNITARIAN CRISTURU SECUIESC II. SERIA MANUSCRISE NR. 52.

Tiboldi István különböző kéziratok művei összefűzött füzetekben. A füzetek nincsenek egymáshoz fűzve. A kéziratgyűjtes hivatalos megnevezése: Kriza János gyűjtőinek folklóranyaga.

Epigrammok (1–210. számozva, 1–16v.)

Veszekedő versek és Többféle alkalmi versek, Sírversek (másolat, nem autográf szövegek; 17–64v.)

A keresztúri vendéglő (65–75.)

Karácsonyi versek (másolat, nem autográf; 75v–209.)

MUEKVGYLT. [= MAGYAR UNITÁRIUS EGYHÁZ KOLOZSVÁRI GYŰJTŐLEVÉLTÁRA] MÉSZÁROS JÓZSEF HAGYATÉKA

Mészáros József állítása szerint a székelykeresztúri unitárius kollégium költöztetésekor a szemetesládában találta ezeket a kéziratokat, amelyek ezután hozzá, majd hagyatékával a MUEKVGYLT-ba kerültek.

Adomák (négy darab, nyolcadrét, cérnával összefűzött füzet, 307 + 303 + 300 + 322 szöveg)

Eredeti mesék (325 tanítómese, összefűzve)

Tanuló gyermekek Karácsoni versei (18 ív, kéziratban, 1–262-ig számozva)

Ellenkező Vers (töredék)

Adomák (piszkozati töredék, 26 oldal)

MUEKVGYLT. KRIZA JÁNOS HAGYATÉKA

13. szám alatt: Tiboldi kéziratának piszkozati példánya.

Valamennyi cérnával összefűzött nyolcadrét alakú. Bekerülésük módja ismeretlen, csak az elmúlt években kerültek bele a Jakab Elek által létrehozott (valójában szintén nem létező) „Kriza

János-hagyatékba”. Feltehetően Tiboldi halálát követően vagy valamelyik olyan személy bízta a levéltárra, aki közel állt ahhoz (pl. a kollégium tanára volt), vagy valamelyik egyházközség vagy személy hagyatékával kerülhetett be, s még az anyag rendezése előtt szétszóródott. Ezek azonban csak nagyon elnagyolt hipotézisek, ami bizonyos, hogy Tiboldi ezeket a pizskozati műveit senkinek el nem küldhette, s a levéltárba is úgy került be, hogy állományba nem vették, azaz a kollégium pecsétje nincs rajtuk.

Adomák (töredékes, pizskozat, 12 oldal, 129–157-ig számozva; a Mészáros-hagyaték vegyes anyagában [8. jelzetű pallium] fellelhető adomatöredékek egy más darabja)

Előzmény a versezetre (töredék, pizskozat, 8 oldal)

Népregék (Valamikor összefűzött lapok, most négy füzetre esve, pizskozati példányok sok áthúzással, összesen 74 oldalon 11 teljes és 2 töredékes szöveg.)

KVAKT. [= KOLOZSVÁRI AKADÉMIAI KÖNYVTÁR; BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÁNE, FILIALA CLUJ-NAPOCA] Ms.U. 588.

Tiboldi 5 műve egyesével füzetekbe írva és egy leltári szám alá besorolva. A füzeteken nincs rajta a Kolozsvári Unitárius Kollégium pecsétje

A Keresztúri Vendéglő

A' Kis Kedei új szőlőhegy leírása 1870-n

Jupiter és Hékuba

Erkölcsei Abéce tanulók számára. K. Kede 1864.

Bolond Bandi története

KVAKT. Ms.U. 591.

A Tiboldi István. Költeményei címmel található bekötött kötetben benne van a Kolozsvári Unitárius Főiskola Könyvtárának pecsétje. Az első oldalon bejegyzés: „E gyűjtemény az író Tiboldi István saját kézírása. Magam ismertem Tiboldit, birtam kézírását s azután is állithatom, azonban ebben többek megerősítettek. Klvr. 1885 oct. 16. Boros Gy”. A könyv első 164 oldalán vannak az egybekötött Tiboldi-munkák (amelyek emiatt eltérő nagyságúak), a kötet másik fele üres.

Pálfordulása 1829-ben. (1–3.)

Válasz és felelet 1830. (5–26. eredetileg e kettő egybe volt fűzve)

Erkölcsei Abéce (31–34.)

Bolond Bandi története 1867. (35–54.)

Jupiter és Hékuba. tulajdon értelemben pedig: Egy alanti helyen állott, de magáról nagyot képzelt nyolczvanhat éves özvegy férfinak egy ötven éves kicsapongó özvegy asszonnyal történt összepárosodása 1822ben. (55–76.)

A' Kis Kedei új szőlőhegy leírása 1870-ben. (79–126.)

A' Keresztúri Vendéglő (127–149.)

Vádak. A hamis vádakat szenvedő tanítónak jó barátjához irt levele Sapphó mérteke szerint Tordán 1859ben (151–164.)

KVAKT. Ms. U. 1406.

Tiboldi István: Bolond Bandi története

Egy nagyon koszos, összefirkált példány; 20 oldalas cérnával összevarrt füzet. Hátoldalán felírás: „Imre Dénes VII. o. t. ajánd. 1909.I. 29.” A 16. oldalon beírás: „Márkus Zsigmond Vajdakuta MDCCCXCVII VII/VI”

KvAKT. Ms.U. 1766.

Jupiter és Hekuba.

14 oldalas, eléggé elkoszolódott példány, pecsét, jelzés nélkül.

TBK [= TELEKI-BOLYAI KÖNYVTÁR] Ms. 0663/1.

Tiboldi István versei 1862.

Feltehetően ez az a kötet, amelyet Tiboldi István még életében a Székelykeresztúri Unitárius Kollégiumba beadott. Benne a pecsét azt tanúsítja, hogy ez a Székelykeresztúri Unitárius Kollégium Olvasóegyletének volt a tulajdona. Az olvasóegylet könyvlajstromában (TBK Ms. 0715. 410. sz. alatt) szintén szerepel a kötet. A kollégium könyvtárában felszámolásakor ez a kötet is Marosvásárhelyre, a Teleki Tékába került.

A kötet címlapján a *Tiboldi István versei* felirat más kéz írása. Az előszó Tiboldi kézírása, de látszik, hogy kihagyott helyre utólag írta azt be, s utóbb a hely kicsinek bizonyult, így az utolsó oldalon a szöveg betűméretét meg kellett változtatnia. A kötés 19. századnak tűnik (számomra).

Előzmény a 'versezetre (Kis Kede 1862. Julius kezdetén; 14 oldal)

Tanuló gyermekek Karácsoni versei (1–262-ig számozva; itt kezdődik a (könyvtári) számozása a könyvnek: 1–290.)

Ellenkező versek

Elmondották lakodalmi ünnepélyen 1820-ban. Gál Ábel és Kozma Ferencz tanulók (291–304.)

Lakodalmi ünnepélyen farsáng utolsó estvéjén 1820-n. (305–306.)

A koczkodó új házások és a jóra intő Öreg. Egy játékforma, mely lakodalmi ünnepélyen előadatott három tanuló által 1821-n. (307–330.)

Egy özvegy apa másodszeri házasságakor az alábbi verset mondotta kis leánya (331–332.)

Elmondották Gál Benedek és Szabó Tamás Karácson ünnepén 1822-ben. (333–340.)

A pipa és a portubák Elmondották: Iszlai Márton és Cseh Mózes (341–352.)

Az iskolaházról Elmondották: Kúti József és Kúti Mihály (353–358.)

A férfiak ellen és mellettök Mondották Gál Klára és Boros Anna (359–370.)

Jobb lesz e megházasodni, vagy még tovább is nőtlenkedni a tanítónak? Elmondották Szócs Imre és Szabó Farkas 1826ban (371–384.)

A víz és a bór Elmondották Kozma András és Iszlai József (385–396.)

A tél és a nyár Elmondották: Szabó Sinka és Iszlai Ferencz (397–420.)

Hivatalfölötti perlekedés. Elmondották: Gál Elek és Jakab Ágnes (421–436.)

Többféle alkalmi versek. Tanulók számára templomba bemenetelkorra. 1827. Nota: szűkölködünk nagy mértékben 's a't'. (437–438.)

Halotti énekek. Nóta: Jövel éltem' dicsősége 's a't' (Tordán 1818b:1–4. számozva; 439–441.)

Sírversek (1–27. számozva; 441–451.)

Gyászdal. Vászoly fölött. (452.)

Erkölcsei Ábécé tanulók számára írva 1859.-n K. Kedében (453–456.)

Népdalok (1–21. számozva; 452–474.)

Két szomorú ének. Iratott egy ifju' untig ismételt kérésére, ki egy lányba bolondult (de nem okosan bolondult volt belé), s nem nyerhette el. (1–2. sz.; 475–478.)

Másnemük. Elegyek.

A Bolha. Kolozsváron 1817ben Augustusban. (479–482.)

Útmelletti almafára, melyről az alma egy éjjel ellopott ezen sorok függesztettek 1819ben. (483.)

Ugyan ilyforma esetre. 1820. (483.)

Egy fazekas kívánatára készítendő tálaiba mázzali beírás véget (Suba Sigának) (483.)

Kis fu születésekor a' szülékhez. 1820ban. (484.)

Valamicske (484.)

Halálozás (1–3.: Egy hallgató az iszákos pap' elhunytakor; Egy férj iszákos neje halálakor; Egy férj pazar, kicsapongó neje halálakor; Valamicske; 485–486.)

Az iszákos férj (vers; 487–488.)

Ifju özvegy. (489–490.)

Tébolyodás. Órulás (491–492.)

Nejétől elvált férj (493.)

Szörnyű bánat (megjegyzés: „kijött a Kiskövetben”; 494.)

Öregen nőülthez (1861 Jun. 2-án; 495.)

A halál (1861 Jun. 13-án; 496.)

Semmi gazda (497–500.)

Epigrammok. (1–430. számozva; 501–564.)

Jupiter és Hékuba. Tulajdon értelemben pedig: Egy 86 évü özvegy férfinak egy 50 évü kicsapongó özvegy asszonnyal lett összepárosodása Szent Gerliczén 1822ben. (565–583.)

TBK Ms. 0663/2.

Feltehetően ez az a kötet, amelyet Tiboldi István még életében Jakab Eleknek adott át. Egy Tiboldi István *Versei* című kötet bizonyosan szerepelt a Jakab Elektől megvásárolt könyvek jegyzékében (ld. TBK Ms. 0352.). Ebben a kötetben a pecsétét azt tanúsítja, hogy az az Unitárius gymnasiumi Könyvtára Székely-Keresztúron tulajdona volt.

A kötése (számomra) későbbinek, inkább 20. század elejinek tűnik. Ebben a kötetben is ki volt hagyva a hely a címnek és az előszónak, de azt végül nem Tiboldi, hanem egy más (feltehetően 20. századi) kéz másolta be és alakította minimálisan át az eredeti szöveget. Ugyanő írta le a *Jupiter és Hékuba* című művet, amelyet a kötet végére kötöttek be.

A kötetben található 1865-ös vers miatt ez a másolat bizonyosan az egyik legkésőbb keletkezett lehetett.

Karácsoni versek kezdve 1819b:

Iskolában tanuló új paraszt kis Poncz Jánosnak négy Karácsonra adott versei (1ső 1826; 2dik 1827ben; 3dik 1828ban; 4dik 1829ben)

Néhai Tiszt. Pál János úr Háromszéki Unitár. Köri Esperes a fennebbi cigányverseket olvasván, azok írójához ez alábbi sorokat küldötte:

Más Karácsoni ismét

Erkölcsei Abéce irva tanúlok számára 1859n

Többféle alkalmi versek

Tanúlok számára templomba bemenéskorra (Nota: Szükölködünk nagy mértékben sat. 1827.)

Ima s prédikáció közben mondandó (Nóta: Légyen kedves az áldozat sat.)

Tanulók számára játékra menéskór.

Ekszámen előtt

Halloti [!] énekek (Nóta: Jövel éltem dicsősége, Édes Jézusom! Torda 819.; 4 vers)

Sirversek (826.; 27 vers)

Gyászdal Vászoly fölött

Népdalok

Másnemű versezetek

A bolha (Kolozsvárra, 1817ben)

Ütmelletti almafára, melyről az alma egy éjjel lelopatott, e sorok függesztettek 1819ben

Ugyan ilyforma esetre

Egy fazakas kérésére készítendő tálaiba mázzal beírás véget (Suba Sigának)

Kis fiu születésekor, annak szüleihez (1820)

Valamicske

Iszákos pap halálára egy hallgatója

Egy férj iszákos neje halálakór

Egy férj kicsapongó életet élt neje halálakór

Valamicske

Az iszákos

Ellenkező vagyis Veszekedő versek

(1) *A koczkodó új házások és a jóra intő öreg.* (Lakodalmi ünnepélyen szovalta három tanuló: egyik férjnek, másik nőnek, a harmadik készített fejér hajjal öregnek öltözve – 1821ben)

(2) *Az ifiúnak jobb e nősülni, vagy nem.* (Szovalták Gál Abel és Kozma Ferencz lakadalmi ünnepélyen 1820ban Fársáng vég-napján)

Lakadalomban fársáng utolsó estvéjén

Egy apa másodszeri nősülésekor elmondotta kis leánya

(3) *Karácsoni ellenkező kettős versek.* (Szovalták Gál Benedék és Szabó Tamás 1822ben)

(4) *A pipa és portubák.* (Szovalták Iszlai Márton és Cseh Mózes 1823ban)

(5) *Az iskola-házról* (Szovalták: Kúti Mihály s Kúti József. 1824)

(6) *A férfiak ellen és mellettök.* (Szovalták Gál Klára és Boros Anna)

(7) *A tanító fölött veszekedő.* (Szovalták Szöcs Imre és Szabó Farkas)

(8) *A víz és bór.* (Szovalták Kozma András és Iszlai József)

(9) *A Tél és nyár.* (Szavalták Szabó Sinka és Iszlai Ferencz)

(10) *Hivatalviselés fölötti ellenkező* (Szovalták: Gál Elek és Jakab Ágnes)

Epigrammok (429 költemény)

Idősb és ifjabb Szöcs Jánosnak, mint nagy és édes apák nevök napjára küldötte tanuló kis Szöcs Juliánna Kis Kedéből Ujszékelre 1862ben

A Halál (1861n)

Névnapi rövid 1865-n (Jakabházi Zsigmondnak)

Végül

Jupiter és Hékuba (ezt utólag kötötték be, ugyanannak a kézírása, aki az *Előzmény a versezetre* című előszót is beírta)

MTAKK [= MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT KÉZIRATTÁRA, BUDAPEST] IROD. 8-R 178/I.

Tiboldi István: Gyűjteménytöredékek I.

Különböző méretű füzetek, amelyeket valaki utóbb kötött egybe. A kötésről nem tudom eldönteni, hogy mikori, lehetséges, hogy a kéziratárba való bekerüléskor kötötték csak egybe az ívfüzeteket. Erre utal az is, hogy néhol nem jó sorrendben következnek a füzetek. Bekerüléséről egyelőre szintén semmit sem tudunk.

Másolat Ovum Paschale az az: magyar Óda A Kikeletről. (Pater Stephanus Bíró Soc: Jesu:Cassoviensis. 17 Apr. 1767.; 1–2.)

Válasz, vagy Felelet. A kedvetlen tavasz. (Joannes Comes Lázár. Brassó. 16 Májji 1767.; 2–4.)

Népmondák. Szójejtések, s egyéb mondatok. (proverbiumok, némelyik magyarázó történettel; 5–81v.)

Közlő néhány év alatt többszámú népmondát s tájszót küldvén a felszollító urhoz, most az úrral az okból csak e keveset leve szerencsés az illető helyre küldhetni (közmondások, tájszavak, 83–88v.)

Néhány Tájszó s még valami olyanforma (89–90v.)

Előzmény a Táncz=Mondókákra. (Kiskede, 1859. május 20.; 91–98v.; maguk a táncmondókák nem következnek közvetlenül utána)

táncmondókák (99–145v.; más anyagú papír, mint amire az Előzmény íródott)

Idősb és ifjabb Szöcs Jánosnak mint nagy és édes apák nevök napjára ez alábbi sorokat küldte tanuló kis Szöcs Juliánna kis Kedéből Ujszékelre 1862ben. (névnapi köszöntő; 146–147v.)

István napjára 1865 ben (148–149v.)

A K. Kedei új szőlőhegy leírása 1870.ⁿ (150–173v.)

Bolond Bandi (174–183v.)

MTAKK IROD. 8-R 178/II.

Tiboldi István: Gyűjteménytöredékek II.

Eredetileg különböző nagyságú füzetek, amelyeket utóbb, feltehetően a kéziratár munkatársai egybekötöttek. A füzetek bekerülési módja ismeretlen. A lapokon grafit-, kék és piros ceruzás javítások és bejegyzések. A megállapítások a mesék minőségére utalnak (pl. „fércz”, „rosz”). A lapokon kétféle számozás fut végig, mindkettő jóval későbbinek tűnik, mint a szövegek. A lap tetején minden oldal meg van számozva grafitceruzával. A lap alján csak minden második oldal, szintén grafitceruzával (ez a kéziratári, jelenlegi hivatalos számozás, ezt követem én is).

Népregék

Első rege (1–4v.; grafittal: Hófehérke (semmi új))

Második rege (5–8v.; kék ceruzával: Gagyi gazda (rosz))

Harmadik Rege (9–19v.)

Negyedik Rege (20–32v.; grafittal: fércz)

Hatodik Rege (33–48v.; Zöldszemű Péter; ennek a végén a hívószó: Nyolczadik, tehát nem maradt ki egy mese sem)

Nyolczadik Rege (49–56v.; grafittal: használható, Aranyhajú K.)

Kilenczedik Rege (57–63v.; grafittal: vmi tanirányú; itt befejeződik ez a közlés, nincs több hívószó)

*Nép=regék**Első* (64–76v.; kék ceruzával: zavart fércz; graffittal: Viola János)*Második* (77–82v.; kék ceruzával: Ráadó féle fércz)*Harmadik* (83–87v.; kék ceruzával: Toldás (ismeretlen részek is); graffittal: jó. (Kun B. Orsz. [?]))*Népregék**I^{ső} ív 1. A megjobbult fiu* (88–95v.; kék ceruzával: jó részletek vannak de az egész ros; A befejezés után a hívószó: Második)

[Második] (96–103v.; töredékes, az eleje, nagyjából egy ívfüzetnyi hiányzik, a vége megvan, a hívószó: Harmadik)

MTAKK IROD. 8-R 178/III.

Tiboldi István: Gyűjteménytöredékek III.

Az Irod. 8-r. 178/II. folytatása, tehát mindaz igaz rá, ami az előző kötetnél megfogalmazódott, azzal a kiegészítéssel, hogy a lap teteji számozás itt folyamatosan folytatódik (míg a lap alji újrakezdődik). Ez arra mutat, hogy a lap teteji számozás készítésekor mindez egy bekötés nélküli teljes korpuszt alkotott.

Harmadik Rege. A király 20 éves leánya s három ifju (1–5v.; 4ik ív; ez a folytatása az Irod. 8-r. 178/II. 103v. lapján abbamaradt gyűjtésnek)*Negyedik Rege. Az ördög és a szegény ember.* (6–8v.; a hívószó: Ötödik)

[Ötödik] (9–16v.; töredékes meseszöveg, az elejéről egy ív (az 5.) hiányzik belőle)

Hetedik Rege. Egy király leányát elkapja a nagy hal (17–28v.; kék ceruzával: sok új)*Nyolczadik Rege. A hazug.* (29–32v.; kék ceruzával: jó; hívószó: Kilencz, de utána már más következik)*21dik Rege. Az ördög s a szolgája* (33–38v.; 23^k ív; kék ceruzával: az eleje ismeretlen)*22dik Rege A kis kakas.* (csonka; 39–39v.)*36-dik Rege. Királyfiu Kis Miklós* (40–47; 36^k ív; a vége után nincs hívószó)*Népregék**Iső Bujdosó Pál* (48–71v.)*2dik Űszöges Péter s fiai: Gáspár és Izsák* (72–75v.)*3dik A tolvajok közé vetődött szegény ifju* (76–79v.)*4dik Egy királyfi elragadja a tündér király fiától a szép leányt* (80–83v.)*5dik Egy földész két leánya: Szép Linka s Iluska* (84–87v.)

[Adomák] (töredék; 88–95v.; 82–111. számúak)

MTAKK K 380/9Töredék, cérnával összefűzött lapok: *Ujabban gyűjtött Tánczmondókák mult éven küldöttek mellé útasitva.* (16 oldal)

Ez a töredék része lehetne a kötetnek, annak rigmusai közt volna a helye. A 2. töredékes részben (130–145v.) úgy állna helyesen össze:

1. a különálló töredék 1–8v. lapja (hívószó: A vén)
2. 138–145v. (hívószó: Húgom)
3. 130–137v. (hívószó: Jó gazda)
4. 99–129v. (hívószó: A kis leányt)

a rákövetkező rész már hiányzik

Az *Előzmény a Tánczmondókákhoz* című rész nem ezekhez illeszkedik, hanem ez a következő gyűjtés lehet.

MTAKK M. Irod. R.U.I. 8-r. 41. sz.

Tiboldi István népköltő eredeti verses gyűjteménye 1862.

Tiboldi István által összeírt versgyűjtemény, amelyet Jakab Elektől vásárolt meg a könyvtár. (Vö. MTAKK K888 Kézirattári szaporodások 1870-től fogva. 12.) A három nagyjából azonos tartalmú kötet közül ez lehetett a legelső, a legrendezettebb. Feltehetően ezt küldte el Kriza Jánosnak, akitől Réthi Lajoshoz Pestre került a kötet. (Vö. Szakál Anna: *A folklórgyűjtő Tiboldi kéziratosa anyaga és folklóriztikai értékelése. = Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére (ATU 503)*. Bp. 2010. 38–61.)

A kötet címe nem Tiboldi István kézírásával szerepel, minden más benne található szöveg autográf.

Előzmény a versezetre. (2–8)

Karácsoni versezetek tanulók számára (9–150v.; 265 szöveg)

Néhai Tiszt. Pál János úr Háromszéki Unitár köri Esperes a fennebbi cigányverseket olvasván, azok írójához ez alábbi sorokat küldötte (151–151v.)

Ellenkező versek

Elmondották lakadalmi ünnepélyen 1820^{ban} Gál Ábel és Kozma Ferencz tanulók (152–158v.)

Lakadalmi ünnepélyen fársáng utolsó estvéjén 1820ⁿ (159–159v.)

A koczkodó új házasok és a jóra intő Öreg. Egy játékforma, mely lakadalmi ünnepélyen előadatott három tanuló által: egyik férjnek, más nőnek, harmadik készített fejér hajjal öregnek lévén öltöztetve 1821ben (160–170v.)

Egy özvegy apa másodszeri házasságukor ez alábbi verset mondotta kis leánya (171–171v.)

Karácsonra irt Ellenkező versek. Elmondották: Gál Benedek és Szabó Tamás 1822ben. (172–175v.)

A pipa és a portubák. Elmondották: Iszlai Márton és Cseh Mózes (176–181v.)

Az iskoláról. Elmondották: Kúti József és Kúti Mihály (182–184v.)

A férfiak mellett és ellenök mondották Gál Klára és Boros Anna. (185–190v.)

A tanítónak jobb lessz e nőszülni vagy tovább is nőtlenkedni. Elmondották: Szócs Imre és Szabó Farkas (191–197v.)

A víz és a bór. Elmondották Kozma András és Iszlai József (198–203v.)

A tél és nyár. Elmondották: Szabó Sinka és Iszlai Ferencz (204–215v.)

Hivatalviselés fölötti perlekedés. Elmondották: Gál Elek és Jakab Ágnes – tanulók. (216–223v.)

Többféle alkalmi versek

Tanulók számára templomba beérkezéskorra. 1827. Nóta: Szűkölködünk nagy mértékben 's a 't'. (224.)

Ima és prédikáció közben mondandó. Nóta: Legyen kedves az áldozat sat. (224v.)

Tanulók Számára játékra meneskorra. (224v.)

Ekszámén előtt. (224v.)

Halotti énekek. Nóta: Jövel éltém' dicsősége 's a 't' (1–4. sz.; a 4. nótája: Én Istenem! sok nagy bűnöm sat.; Torda 1818; 225–226)

Sírversek (1–27. számozva; 226–231)

Gyászdal. Vászoly fölött. (231v.)

Erkölcsei Abece irva kis tanulók számára K. Kedében 1859^{em} (232–233v.)

Népdalok (1–21. számozva; 234–242v.)

Két szomorú ének. Iratott egy ifju kérésére, ki nem elég okoson egy leányba bolondult, s a leányt szüléi nem engedék, hogy elvehesse. (1–2. sz.; 243–244v.)

Másnemük. Elegyek.

A Bolha. Kolozsváron 1817ben Augustusban. (245–246v.)

Útmelletti almafára, melyről az alma egy éjjel ellopatott, e sorok függesztettek 1819ben. (247.)

Ugyan ily-forma esetre. 1820. (247.)

Egy fazekas kérésére készítendő tálakba mázzali beírás véget (Suba Sigának) (247.)

Kis fiu születésekor a szülékhez. 1820 (247v.)

Valamicske (247v.)

Halálozás (1–3. sz.: *Egy hallgató az iszákos pap' elhunytakor; Egy férj iszákos neje halálakor; Egy férj pazar, kicsapongó neje halálakor; Valamicske*; 248–248v.)

Az iszákos férj (249–249v.)

Iffju özvegy. (250–250v.)

Tébolyodás. Őrülés (251–251v.)

Nejétől elvált férj (252.)

Szörnyű bánat (megjegyzés: „kijött a Kiskövetben”; 252v.)

Öregségében nőszülthez (253.)

A halál (1861 Jun: 13-án; 253v.)

Semmi gazda (254–255v.)

Epigrammok. (1–431. számozva; 256–287v.)

Jupiter és Hékuba. Tulajdon értelemben pedig: Egy 86 évü özvegy férfinak egy 50 évü kicsapongó özvegy asszonnyal lett összepárosodása Szent Gerliczén 1822ben. (288–297.)

MTAKK Ms. 352/8.

Közmondások. Népmondák. Példabeszédek.

S. Nagy Lászlótól, 1956-ban megvásárolt anyag. Két, cérnával egybefűzött ívnyi (2×16 oldal), letisztázott szöveg, nincs számozás, csak az 1. ívfüzetben van felírva a cím, a 2. ívfüzetben pedig egy 4-es szám – tehát hiányos és akár folytatása is lehetett.

MTKK Ms. 370/1.

Népdalok Sütő Nagy László gyűjteményéből a hivatalos címe az anyagnak, azonban az 5–12. folion Tiboldi István kézírásában táncmondások találhatók. A kézirat ebben a formájában töredékes. Az 5–10. egybetartozik, egy összefűzött ívfüzet, cím nélkül, befejezés nélkül. A 11–12. egy töredékes kitépelt oldal, nem az előző közvetlen folytatása. A 10v-n a hívószó: Tudod; a 11v-n a hívószó: A kéne.

Az anyag 1957-ben került be a kéziratárba, amikor megvásárolták Sütő Nagy Lászlótól.

OSZK Kt. [= ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÉZIRATTÁRA] OCT. HUNG. 1198.

A kötet gerincén arany betűkkel a felirat: *Adomák*. A kötés feltehetően 19. század végi – 20. század eleji, pecsét nincs benne. Tiboldi István nevét ceruzával jegyezte a kötet elejére egy 20.

századi kéz (aki akár a könyvtár munkatársa is lehetett). Bár nincs arra adatunk, hogy Tiboldi István (Jánosfalvi Sándor Istvánhoz hasonlóan) saját kötetait bekötette volna, gyanússá teszi a kötést az, hogy a kötéshez használt előzéklapra az első füzet címlapjának betűi átütöttek.

A kötetet (más kéziratokkal együtt) Kovács Kálmántól (Kriza János unokájától) vásárolta meg a könyvtár 1951-ben (mint Kriza-féle hagyatékot – lásd Kézirattári Növedéknapló 1951. év 65. sz.), tehát a Tiboldi-adomáknak ez a 4 füzete eredetileg Kriza János tulajdonában lehetett, s feltehetően utóbb Kovács János köttette egybe azokat.

Bár bizonyos adomák kimaradtak, de alapvetően azonos az első 3 füzet anyaga a jelenleg a MUEKvGyLt-ban található kéziratot példányokkal. A *Néhány Adoma még* szövegei is bekeleltek a kolozsvári (nyilván utóbb keletkezett) kézirati példányba.

Az *Adomák* mindhárom füzetének címlapján Tiboldi István kézírásával eredetileg *Anekdotok* szerepel. Ezt Tiboldi áthúzta és más tollal (később) fölé / mellé írta, hogy *Adomák*.

Adomák Első Füzet (300 szöveg; 1–44v.)

Adomák Második Füzet (300 szöveg; 46–92v.)

Adomák Harmadik Füzet (300 szöveg; 94–140v.)

Néhány Adoma még (67 szöveg; 141–148.)

OSZK K.T. OCT. HUNG. 1675.

A kilenc, egymáshoz varrt ívfüzet eredeti címlapján más (19. századi) kéz írásával a felirat: *Eredeti Mesék. Irta Tiboldi István*. A címlap író kézírás ismerős, valószínűleg Kriza Jánosé.

A kötet 325 Tiboldi által számozott tanítómesét tartalmaz, lapszámozása könyvtári (71 lapból áll). A benne található eredeti mesék megegyeznek a MUEKvGyLt-ban találhatóval. Szép, tisztázott kézirat. Néhol tintás, másutt ceruzás javítások találhatók a szövegben. Ezek alapján majdnem biztosra vehető, hogy ez az a példány, amit Tiboldi István Kriza Jánosnak adott át a korondi fürdőn (vö. Szakál Anna: *i. m.* [„Így nőtt fejemre...”] 267.), amit utóbb Kriza továbbadott Réthi Lajosnak (vö. Réthi Lajos: *i. m.* 27.), aki Pestre vitte azt. A Vasárnapi Ujságban 1868-ban közölt *Kháron és az utasok* című tanítómesé szövege (Réthi Lajos: *Tiboldi István*. Vasárnapi Ujság XV(1868). 23. 270.) mindenben követi jelen kézirat 1. meséjének (2–2v.) ceruzás javításait – ez alapján következtetünk arra, hogy ezt a kéziratot használta Réthi Lajos Pesten.

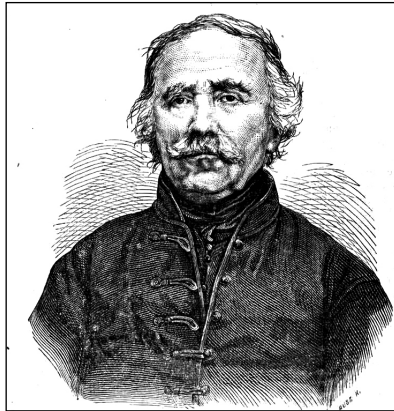
A könyvtár 1959-ben vette meg Szalay József könyvgyűjtő hagyatékának részeként annak özvegyétől. Arról nincs tudásunk, hogy Szalay Józsefhez hogyan került, de a fentiek alapján feltételezhető, hogy Réthi Lajos utódaitól vásárolhatta meg.

„Do I Know Tiboldi? Who Doesn't Know Here in Szeklerland Our Good Old Uncle, Our Dear Storyteller!” The Excellent Teacher, the Famous Occasional Poet and Diligent Collector Tiboldi István

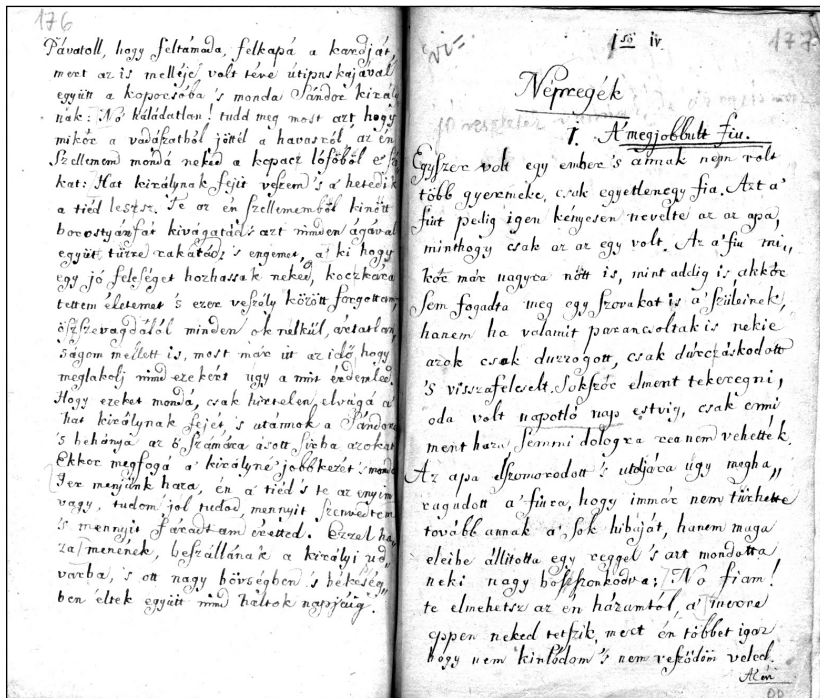
Keywords: Transylvania, 19th century, Unitarian, occasional poet, lower clergy

In my essay I attempt to unfold the everyday life of István Tiboldi (1792–1880), the Transylvanian Unitarian teacher, occasional poet and collector of folk poetry, based on the available sources. I show that despite the scarce sources we can still draw a complex picture of him along the lines of his assumed roles, examining him in the light of these interacting roles. I am attempting to show how he became well-known throughout Transylvania despite the fact that he was only a teacher first in a middle-sized, later a small village, primarily wrote his occasional poems for his students, and participated in collecting only in his spare time.

Képmelléletek

1. Tiboldi István arcképe
(Vasárnapi Ujság XV(1868). 23. 269.)

2. Tiboldi István mesegyűjteményének két oldala
(MTAKK Irod. 8-r. 178/II. 176v–177.)

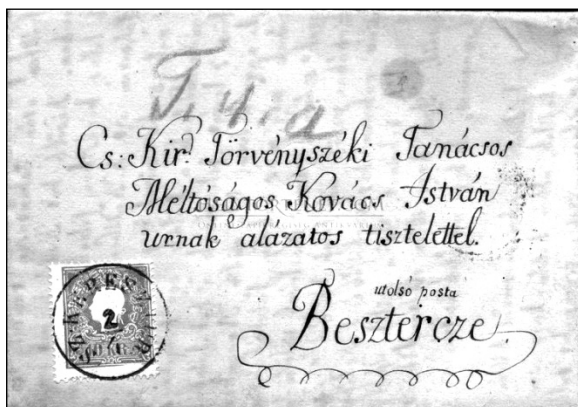
következtében egy kínos köszvény nyavalya egész évre gyöbörve engem
 abból némileg felcsodásván még tanítok ottan két telen, de újabbban gyengülai
 kezdé egészen, azért eldöngödvé lelt homomba Szi Miklótra vonam ma,
 gamot 's néhány nyári házi kúra után visszanyerém egészenem, mint
 már kocor, mivel különben is sem nőm, sem gyermekeim, untam újabb hi-
 vatala vállalni, amhárc mind papi, mind tanítói hivattalal néhányra
 valem kialsva. - Hazaszálltam után önkéntesen tanítok tíz telen, nem egy
 vón iskolatanító lakfalomban. Később két Kedencek két valláson egyenlő
 számú gyermekek szülők lettek, kéreőkre felvállalom a kecsinok tanítását
 ez előt négy évvel 's folytatam azt K. Kedében egy közeli rokonom kis
 kültön Szabójában, de a mely szoba mivel igen szűk vala itt N. Kedében
 hol ma is meg vagyok gondoskodának a fiúk egy kényelmes, magas szobán,
 ról 20 számból álló fűt 's leányt jelentének a két falból mit tanulha-
 totat, többet nem is vala nagy kedvem. De midőn November 12-én taními
 kezdék, csak hamar hozának még más néhány faluból annyi gyermeke-
 hogy 38-ra nőtték számuk. Eanyi tanulóval töltöm a' xatos telen
 folytonosan azon, egy szobában velök, míg folle hó 22-én erőment advan
 ma holnap visszaterek onkora rokonom kis szobájába K. Kedébe folytatandó
 mált évben felbe maradtott erékely irkaimat. Itt a' szülők újhol kének igézők
 nem ide jövő téceis tanítóit. Igar, hogy illően melárolák erékely fanadál,
 monam, jeltalltam körtök magamot, de hogy mit érek ezután, az a' jövőndő sőt
 falyola alá rejtek.

Miköz 1858-ban Május 1-én ahővök Sz. Pálos az iskolarectornál hálván egy 's szaka,
 miköz onnan má' nap reggel elindülék, akkoré halván, hogy azon faluban egy
 gáza pinetát avatón olyan kénytelen vala az erékelyt találtak a' földben
 mik leghihetőbbé Romai regiszerek, valahely vierevéri niv lehet, talá hogy
 az közl több affelei rejtek a' földben a' közel. En vagyva vagytam
 megnézni a' találatot, de bizonykodám, miköz megértem, hogy a' pinetát gaz,
 dája azon erékelyt beakatta a' pinetát köfalába 's még nem láthatni.
 A' kültön könyvet, mivel többen kívának olvasni, keményre bekötöttem, 's mely
 becses küldeményértti köszönetemet rajban imetelve állandóul vagyok
 a' illetőségos urak

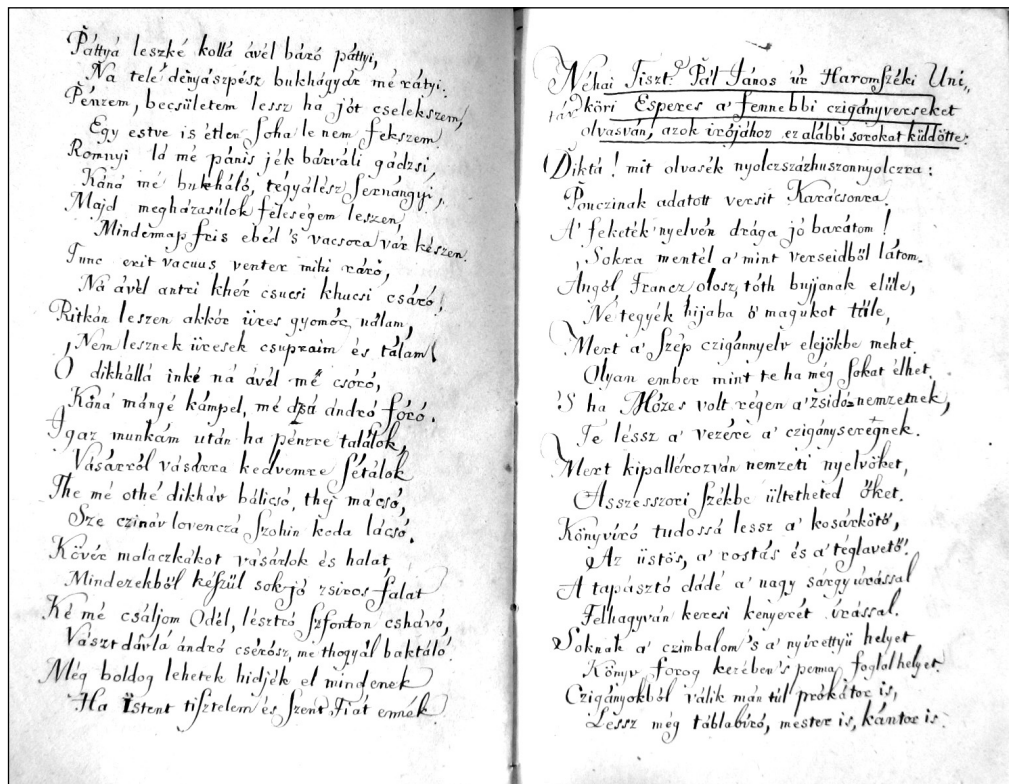
Nagy Lede. 1860. 28. Május.

aláíratos szolgálja
 Tiboldi István SK.

3. Tiboldi István Nagyajtai Kovács Istvánhoz írt levelének 3. oldala. Nagykeede, 1860. március 28. (MUEKvGyLt. Nagyajtai Kovács István-hagyaték)

4. A levélhez tartozó boríték

5. Tiboldi István Pönczi Jánosnak adott 4. karácsonyi versének vége

és a rá válaszként érkező vers eleje (sz. n.)

(TBK Ms. 0663/2.)